

POHREBISKO Z 10.–11. STOROČIA V NITRE-HORNÝCH KRŠKANOCH¹

MILAN HANULIAK – † BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

The Cemetery from 10th to 11th Century in Nitra-Horné Krškany. The cemetery lies on the edge of historical core of Nitra. There were found 101 graves. Their number is not complete, part of graves was destroyed by ground works and the oldest parts of cemetery were not excavated. The structure of cemetery consists of nine groups of graves localised in three parallel lines. Manifestations of burial customs are homogenous. Only three unusual positions of upper extremities and four graves with manifestation of pre-Christian defensive practices make an exception. Typological analysis of artefacts contributed to chronological specification of burial limited by the beginning of 10th c. and turn of 10th and 11th c. Information about local community was significantly restricted by absent results of professionally evaluated anthropological material. Intensity of burying gradually descended according to demographic analysis. It is possible that the end of cemetery was connected with removal of settlement to other locality. Observation of social stratification of individuals was restricted to seven graves with excessive measurements of grave pits. Deceased with higher rank could have been laid in them. Cemetery was created by members of local Slavic population in the end of Great Moravian period. Their ethnicity was not changed when they started to use limited amount of artefacts of Hungarian origin or later when using material filling of Bijelo Brdo culture. We cannot exclude, despite this fact, that individuals of Hungarian origin could have been exceptionally included in the community. Proofs of acceptance of Christianity are absent in grave material.

Key words: Western Slovakia, Early Middle Ages, burial customs, material culture, structure of burying and of community.

ÚVOD

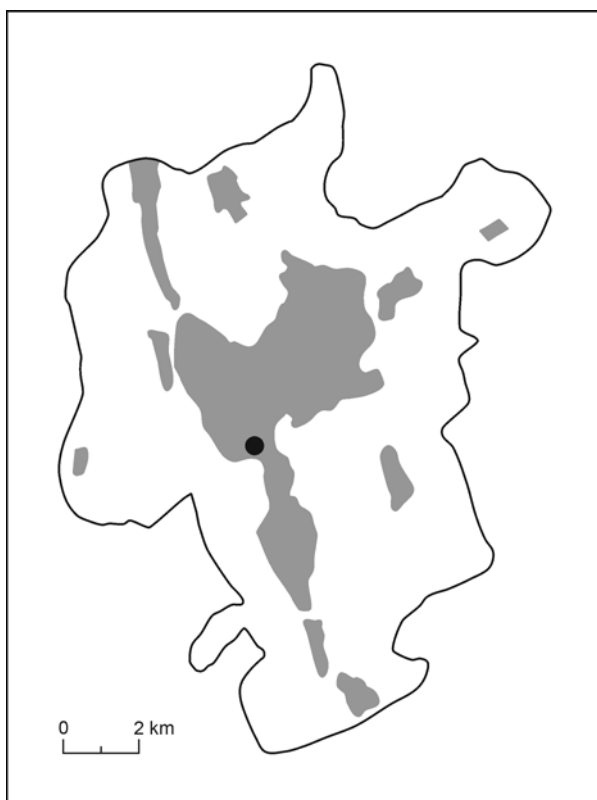
Južný obvod sídelnej zástavby historickej Nitry zo strany riečnej inundácie uzatvára vertikálne zvlenný krajinný reliéf dotvorený medzi vyvýšeninami Katruša, Šibeničný vrch-Borina a Kalvária. Pozdĺž ich úpätia sa k tomuto prostrediu v minulosti blížila trasa diaľkovej komunikácie smerujúca z Konštantinopola cez Ostrihom do Prahy. Menší význam možno pripísať druhej, regionálnej ceste vedúcej zo smeru od Cabaja-Čápora, prichádzajúcej od toku dolného Váhu (Lukačka 2002, 208, 209; Slivka 1998, 261). Zrejme nie je náhodné, že sa jej línia pripája od juhozápadu k diaľkovej komunikácii práve v cípe, v ktorom sídlila komunita zo spracúvaného pohrebiska (obr. 1). V tangovanom mieste zo severozápadného okraja mestskej časti Nitra-Horné Krškany bol v 60. rokoch minulého storočia budovaný závod Milex. Okrem mlieka sa v ňom začali spracúvať najmä mäsové komponenty. Takto zameraná výrobná činnosť následne prispela k pomenovaniu dosiaľ neoznačenej polohy termínom „Mäsokombinát“ (obr. 2). V príspevku spracúvané pohrebisko bolo objavené a neskôr preskúmané počas výkopových a stavebných aktivít vykonávaných v podnikovom areáli.

LOKALITA

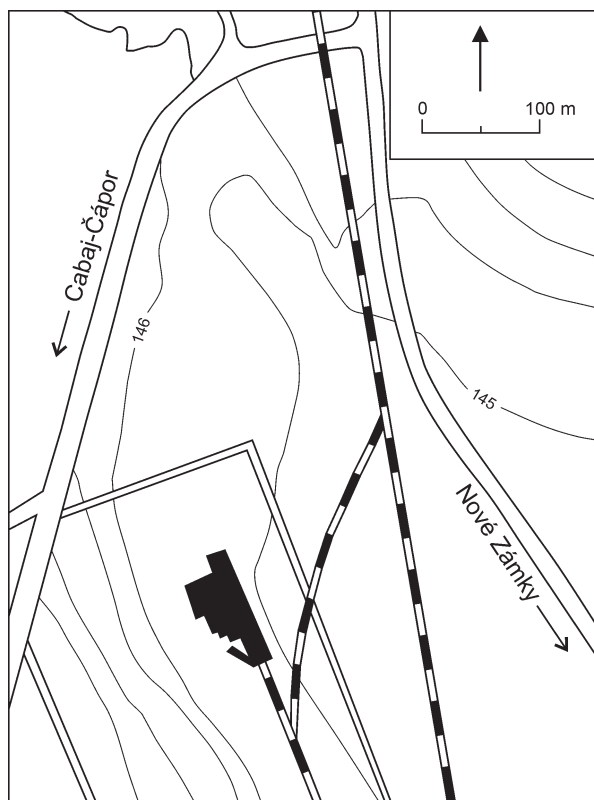
Prvú etapu archeologického výskumu spracúvanej nekropoly vyvolali v roku 1964 zemné práce späté s výkopom zárezu pre účelovú koľajovú trať odpojenú od línie železničnej trasy z Nitry do Nových Zámkov (obr. 2). Počas jediného mesiaca sa medzi prvými zdokumentovali hroby objavené v profile odbagrovanej plochy, neskôr aj v dvoch úzkych postranných pásoch a v mieste zo severozápadného ukončenia predmetnej plochy. V sumáre išlo o 31 hrobov. Z nich sa kompletný, aj keď sčasti strávený a dislokovaný skeletový materiál s príslušnými nálezmi zachoval v 12 prípadoch. K nim patria hroby 8, 12, 15, 16, 18–21, 25–28. Zo zvyšných kostier chýbajú časti odstránené zemnými strojmi. Hroby 29 a 30 sa úplne zničili, získali sa z nich však nálezy z vybagrovanej zeminy. Pôvodné uloženie pochovaných jedincov zostalo preto neznáme. V dôsledku intenzity výkopových prác, chýbajúcej skúsenosti s identifikovaním hrobových výplní, sa v tejto kolekcii nezdokumentovali obrysové línie hrobových jám.

Zvyšná časť nekropoly so 70 hrobmi sa preskúmala až v roku 1967. Predstihový výskum

¹ Štúdiá vznikla s podporou projektu APVV-16-0449 „Stredoveká Nitra v hmotných prameňoch“.



Obr. 1. Územie Nitry s vyznačenou polohou spracúvanej lokality.



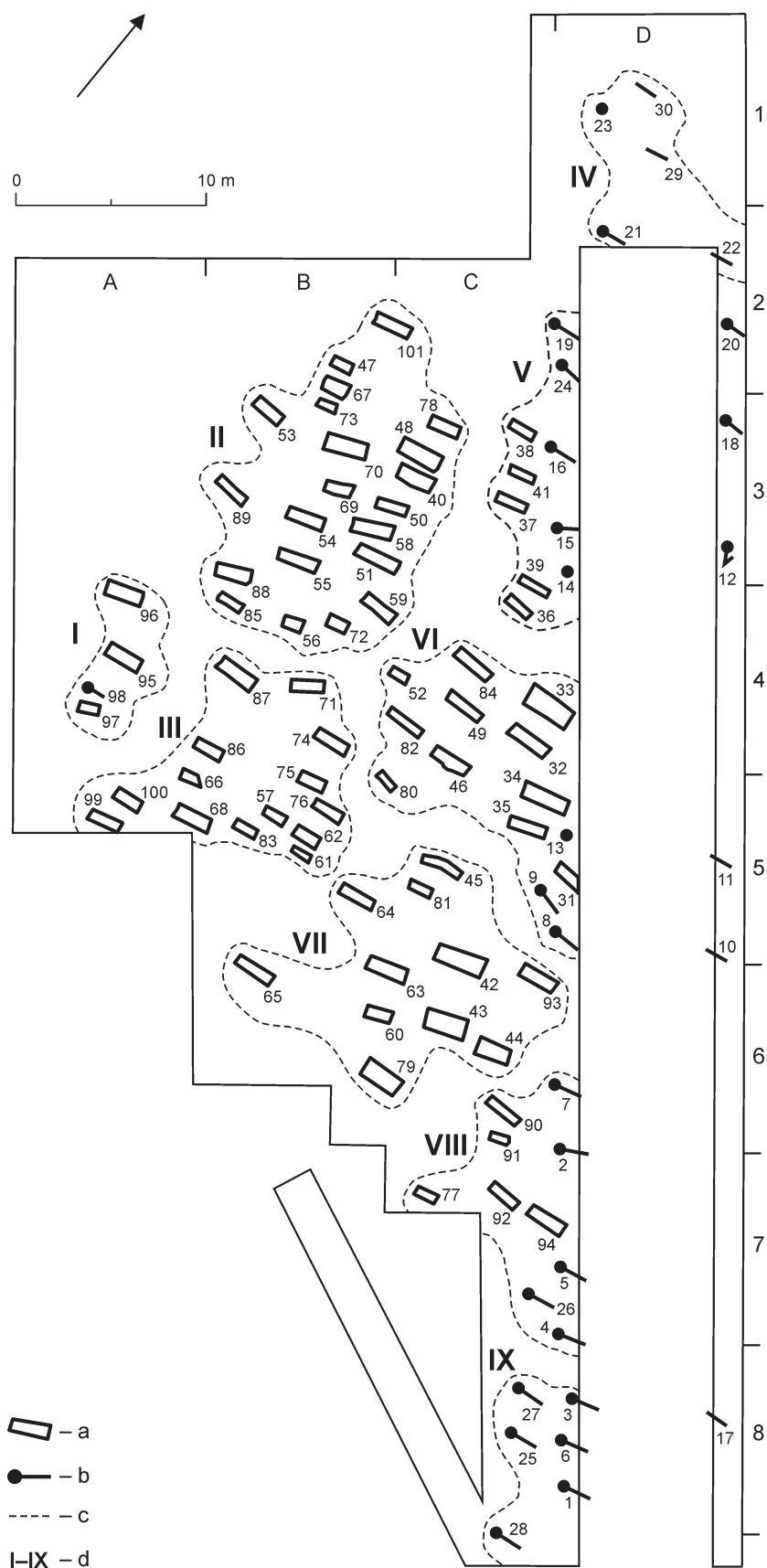
Obr. 2. Severovýchodný úsek katastra Horných Krškán s vyznačenou polohou pohrebiska.

realizovaný počas dvoch jesenných mesiacov vyvolali stavebné práce naplánované na príľahlej pohrebiskovej ploche. Tento úsek sa odkrýval ručným kopaním v rámci 21 sond. Ich dĺžka, usmerňovaná šírkami parciel pôvodných vlastníkov, sa pohybovala v prevahe okolo 20 m. V súlade s vtedajšou metodikou skúmania pohrebiskových areálov sa ich šírka ustálila na 2 m. Susediace sondy oddeľovali 1 m široké kontrolné bloky. Ich telesá boli v druhom slede preskúmané v miestach, v ktorých obrysy hrobových jám presahovali zo susediacich sond.

Vtedajším nárokom zodpovedala takisto kvalita a škála prvkov zaznamenávaných počas odkrývania nálezovej situácie. Primárny východiskový prameň k odbornému vyhodnoteniu nálezového fondu predstavujú záznamy z nálezovej správy. O ich hodnotovosti by sa nemalo pochybovať napriek tomu, že **informácie o tvare či rozmere** hrobových jám nie sú variabilné a pôsobia nadmerne jednotne. Z rovnakého dôvodu treba akceptovať informácie o výskyte predmetov pohrebného inventára v príslušných hroboch, aj

keď sa prítomnosť niektorých líši od ich uloženia v označených vreckách. Obmedzený počet predmetov zakreslených v plánoch hrobov bude treba oželiť, pretože chýbajú nielen príslušné exempláre, ale aj záznamy o nich v prírástkovom katalógu.

Počas vypracúvania jednotnej nálezovej správy z oboch výskumných sezón sa v roku 1979 zostavil i celkový plán preskúmaného areálu. Jeho primárna podoba sa počas analýz zrekifikovala s prihliadnutím k svetovým stranám. K uľahčeniu identifikácie umiestnenia príslušných hrobov bol plán dodatočne doplnený o sektorovú sieť s rozmermi 10 x 10 m, ktorá počas archeologického výskumu nejstvovala (obr. 3). Niektoré z postrehnutých nejasností pomohli odstrániť konzultácie s J. Császtom – technickým pracovníkom Archeologického ústavu SAV, ktorý organizoval archeologický výskum, dokumentoval nálezové situácie a zostavil definitívnu podobu nálezovej správy. Ako zodpovedný vedúci výskumu lokality figuroval B. Chropovský, s autorskými právami na celý nálezový fond.



Obr. 3. Nitra-Horné Krškany, plán pohrebiska. Legenda: a – hrob s obrysami hrobovej jamy; b – rôzny stav zachovania telesných zvyškov bez obrysov hrobovej jamy; c – obvodové línie skupín hrobov; d – I–IX – označenie skupín hrobov.

KATALÓG

Hrob 1 (D/8; tab. I)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé v osi trupu. Dolné končatiny od stehenných kostí odstránené počas hĺbenia koľajovej trate. Na ľavej spánkovej kosti záušnice (1–3).

Opis nálezov

1. Esovité záušnice z hrubého strieborného drôtu; pr. 20 x 16 mm, hr. drôtu 3,5 mm, š. slučky 4 mm (tab. I: 1: 1).
2. Esovité záušnice z hrubého strieborného drôtu; pr. 18 x 15 mm, hr. drôtu 3,3 mm, š. slučky 4 mm (tab. I: 1: 2).
3. Esovité záušnice z hrubého strieborného drôtu; pr. 18 x 15 mm, hr. drôtu 3,3 mm, ukončenie slučky odlomené (tab. I: 1: 3).

Hrob 2 (D/6–7; tab. I)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 249°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi trupu. Kosti predkolenia odstránené počas hĺbenia koľajovej trate. Na ľavom spánku záušnica (1), pod lebkou náušnica (2).

Opis nálezov

1. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 18 x 15 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. I: 2: 1).
2. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 16 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm (tab. I: 2: 2).

Hrob 3 (D/8; tab. I)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 50 cm). Lebka spočíva na zátylku. Pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé v osi trupu. Kosti hrudníka sčasti presunuté. Dolná časť skeletu od panvy odstránená počas hĺbenia koľajovej trate.

*Bez nálezov.***Hrob 4** (D/7; tab. I)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 246°, leží na chrbte (hl. 30 cm). Lebka spočíva na záhlaví, horné končatiny v osi trupu. Dolné končatiny od stehenných kostí odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

*Bez nálezov.***Hrob 5** (D/7; tab. I)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 40 cm). Lebka spočíva na zátylku, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravé v osi trupu. Dolné končatiny od kolien odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

*Bez nálezov.***Hrob 6** (D/8; tab. I)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 240°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravé chýba. Dolné končatiny odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

*Bez nálezov.***Hrob 7** (D/6; tab. I)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, obe predlaktia smerujú cez pás. Dolné končatiny od stehenných kostí odstránené počas hĺbenia koľajovej trate. Pri pravom lakti nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým trňom; dl. 94 mm, š. čepele 11 mm (tab. I: 7: 1).

Hrob 8 (D/5; tab. II)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka vyvrátená, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravé chýba. Kosti predkolenia odklonené od osi skeletu do pravej strany. Pri pravom kolene hroty šípov (1, 2), konča chodidiel nádoba (3).

Opis nálezov

1. Železný hrot šípu s čepeľou rombického tvaru a trňom; dl. 51 mm, š. čepele 15 mm (tab. II: 8: 1).
2. Železný hrot šípu s čepeľou konvexno-konkávneho tvaru a trňom; dl. 71 mm, š. čepele 21 mm (tab. II: 8: 2).
3. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na vydutine horizontálna línia, na podhrdlí dve línie vlnovky vyhotovené jednohrotým rydlom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok. Kvalitný výpal, farba sivočierna; pr. ústia 90 mm, pr. vydutiny 114 mm, pr. dna 65 mm, v. 122 mm (tab. II: 8: 3).

Hrob 9 (C–D/5; tab. II)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 280°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylku, obe predlaktia smerujú priečne cez pás. Dolné končatiny odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

*Bez nálezov.***Hrob 10** (D/5; tab. II)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, ležala akiste na chrbte (hl. 120 cm). Zo skeletu sa zachovali iba kosti predkolenia, zvyšné časti odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

*Bez nálezov.***Hrob 11** (D/5; tab. II)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 260°, ležala akiste na chrbte (hl. 120 cm). Zo skeletu sa zachovala iba jeho spodná časť od lakťov horných končatín po chodidlá. Zvyšné kosti odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

*Bez nálezov.***Hrob 12** (D/3; tab. II)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 340°, leží na ľavej časti hrudníka (hl. 80 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, predlaktia smerujú súbežne s ramenami, predkolenné kosti ležia súbežne so stehennými.

Bez nálezov.

Hrob 13 (D/5; tab. II)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Z kostry detského jedinca zachované iba dve rebrá a lakťové kosti (hl. 70 cm). Zvyšné kosti odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

Bez nálezov.

Hrob 14 (D/3; tab. II)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Z kostry detského jedinca zachovaná iba lebka spočívajúca na ľavej časti zátylku (hl. 80 cm). Zvyšné kosti strávené.

Bez nálezov.

Hrob 15 (C–D/3; tab. II)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Z kostry dospelého jedinca, ležiaceho v línii 232°, v pôvodnej polohe zachovaná iba pravá časť panvy (hl. 90 cm). Zvyšné časti skeletu výrazne premiestnené a rozlámané, vyšší počet kostí chýba.

Bez nálezov.

Hrob 16 (C–D/3; tab. III)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka spočíva na zátylku, predlaktia smerovali akiste do panvy. Zvyšné kosti od panvy nadol zrejme strávené. V hornej časti hrudníka gombík (1), vedľa pravého lakťa nôž (2), vedľa ľavého lakťa praslen (3), konča chodidiel nádoba (4).

Opis nálezov

1. Sklený gombík splošteného guľovitého tvaru tmavohnedej farby, uško z bronzového drôtu odlomené; pr. 9 x 11 mm (tab. III: 16: 1).
2. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým trňom; dl. 148 mm, š. čepele 15 mm (tab. III: 16: 2).
3. Keramický praslen dvojkónického tvaru; pr. 21–28 mm, v. 18 mm (tab. III: 16: 3).
4. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí tri horizontálne línie vyhotovené jednohrotým rydlom. Dno minimálne vykľuté, v jeho strede plastický rovnoramenný kríž v obvodovom prstenci. V keramickej hmote hrubý piesok a drobné kamienky. Kvalitný výpal, farba svetločervená; pr. ústia 85 mm, pr. vydutiny 104 mm, pr. dna 55 mm, v. 128 mm (tab. III: 16: 4).

Hrob 17 (D/8; tab. II)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 253°, ležala akiste na chrbte (hl. 120 cm). Zo skeletu sa zachovali iba kosti z predkolenia, zvyšné časti odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

Bez nálezov.

Hrob 18 (D/3; tab. III)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka spočíva na zátylku. Horné a dolné končatiny v osi trupu, obe predlaktia chýbajú. Z vnútornej strany ľavého ramena nôž (1), medzi predkoleniami vajcia (2, 3).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, zhora odsadeným trňom; dl. 128 mm, š. čepele 14 mm (tab. III: 18: 1).
- 2, 3. Vajcia z hydiny údajne vyplnené hlinou.

Hrob 19 (D/2; tab. III)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 140 cm). Lebka spočíva na zátylku. Obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi trupu. Vedľa ľavého predkolenia nôž (1), konča chodidiel nádoba (2).

Opis nálezov

1. Zlomok železného noža s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany; dl. 6,4 mm, š. čepele 1,3 mm (tab. III: 19: 1).
2. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, stupňovito profilované hrdlo, zhrubnuté ústie so zaobleným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Zvýraznené plecica zdobené nízkou vlnkou a tromi horizontálnymi líniami vyhotovenými jednohrotým rydlom. Dno výrazne vykľuté, zhruba v strede kruhovitá jamka (pr. 13 mm). V keramickej hmote stredne veľké kamienky. Kvalitný výpal, farba hnedá; pr. ústia 92 mm, pr. vydutiny 110 mm, pr. dna 70 mm, v. 110 mm (tab. III: 19: 2).

Hrob 20 (D/2; tab. II)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 254°, leží na chrbte (hl. 150 cm). Lebka spočíva na zátylku. Horné a dolné končatiny ležali akiste v osi trupu. Niektoré z nich ako aj z väčšej časti trupu strávené. Medzi predkoleniami vajcia (1, 2).

Opis nálezov

- 1, 2. Vajcia z hydiny údajne vyplnené hlinou.

Hrob 21 (D/2; tab. IV)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 150 cm). Lebka spočíva na zátylku, kosti horných končatín a hrudníka posunuté, v kolenách ohnuté dolné končatiny v osi trupu. Pri pravom spánku náušnica (1), z vnútornej strany ľavého lakťa nôž (2).

Opis nálezov

1. Náušnica s trubičkovým záveskom z bronz. Oblúk náušnice (pr. 21 x 16 mm, hr. drôtu 1,2 mm) rozdelený uzlíkmi s tromi a dvomi závitmi z tenkého drôtu. Závesok z bronzového plechu členený do dvoch segmentov; pr. 2 mm, dl. 3,5 mm (tab. IV: 21: 1).
2. Železný nôž s chrbtom i čepeľou zaoblenou k hrotu, obojstranne zúženým trňom; dl. 71 mm, š. čepele 7 mm (tab. IV: 21: 2).

Hrob 22 (D/2; tab. IV)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 265°, leží na chrbte (hl. 160 cm). Horné a dolné končatiny v osi trupu, lebka a horná časť hrudníka odstránená počas hĺbenia koľajovej trate. V pravej časti hrudníka korálik (1), z vnútornej strany ľavého ramena nôž (2), pri pravom chodidle nádoby (3, 4).

Opis nálezov

1. Priečne členený korálik zložený z dvoch guľovitých segmentov zo žltého skla; pr. 8 mm, dĺ. 15 mm (tab. IV: 22: 1).
2. Železný nôž s chrptom i čepeľou zaoblenou k hrotu, obojstranne zúženým a sčasti odlomeným trňom; dĺ. 132 mm, š. čepele 14 mm (tab. IV: 22: 2).
3. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí dve línie zdvojenej vlnovky, v dolnej polovici tela dve identické vlnovky vyhotovené hrebeňom, oddelené horizontálnou líniou. Dno mierne vyklenuté. V keramickej hmote hrubozrnný piesok. Výpal strednej kvality, farba sivočierna; pr. ústia 98 mm, pr. vydutiny 110 mm, pr. dna 70 mm, v. 135 mm (tab. IV: 22: 3).
4. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zvislo zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí dve línie vlnovky vyhotovené jednohrotým rydlom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote drobné kamienky. Kvalitný výpal, farba sivohnedá; pr. ústia 90 mm, pr. vydutiny 105 mm, pr. dna 65 mm, v. 112 mm (tab. IV: 22: 4).

Hrob 23 (D/1; tab. II)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Z kostry dospelého jedinca zachovaná iba lebka spočívajúca na zátylku (hl. 90 cm). Zvyšné kosti chýbajú.

Bez nálezov.

Hrob 24 (D/2; tab. V)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 272°, leží na chrbte (hl. 200 cm). Lebka spočívá na ľavom spánku, pravé predlaktie v osi trupu, ľavé chýba. Dolné končatiny s časťou panvy odstránené počas hĺbenia koľajovej trate. Konča hlavy vedierko (1) a nádoba (2), z vnútornej strany pravého predlaktia nôž (3).

Opis nálezov

1. Medzi 56 železnými zlomkami z kovania vedierka možno postrehnúť: Oblúkovité držadlo z tyčinky s trojuholníkovitým prierezom (pr. 6 x 4 mm), hákovito ohnuté ramená s kužeľovito zhrubnutými koncami (rozpätie 175 x 78 mm). Jedna zachovaná ataša mala lichobežníkovitý tvar z plechu (pr. 20–13 mm, dĺ. 36 mm). Horná a stredná obruč z tyčinky s polkruhovým prierezom (pr. 8 x 3 mm), dolná obruč z tyčinky s trojuholníkovitým prierezom (pr. 7 x 3 mm; tab. V: 24: 1).
2. Hrncovitá nádoba súdkovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná polovica nádoby dodatočne obtočená. Nad vydutinou horizontálny pás vyhotovený hrebeňom s piatimi zubmi. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote drobné kamienky. Kvalitný výpal, farba sivohnedá; pr. ústia 120 mm, pr. vydutiny 130 mm, pr. dna 85 mm, v. 140 mm (tab. V: 24: 2).
3. Železný nôž s rovným chrptom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, odspodu zúženým trňom; dĺ. 67 mm, š. čepele 8 mm (tab. V: 24: 3).

Hrob 25 (C/8; tab. II)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 260°, leží na chrbte (hl. 40 cm). Lebka spočívá na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu, predlaktia chýbajú.

Bez nálezov.

Hrob 26 (C/7; tab. VI)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 45 cm). Lebka spočívá na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 27 (C/8; tab. VI)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 262°, leží na chrbte (hl. 50 cm). Lebka spočívá na pravom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 28 (C/9; tab. V)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 260°, leží na chrbte (hl. 50 cm). Lebka spočívá na pravom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Na pravom spánku záušnica (1).

Opis nálezov

1. Esovitá záušnica z hrubého strieborného drôtu; pr. 19 x 18 mm, hr. drôtu 4,2 mm, š. slučky 5 mm (tab. V: 28: 1).

Hrob 29 (D/1; tab. VI)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého jedinca zničená bagrom (hl. 105 cm). Bližšie údaje nemožno uviesť z dôvodu úplného odstránenia kostí počas hĺbenia koľajovej trate. Medzi kosťami gombík (1), úštep (2), nože (3, 4).

Opis nálezov

1. Gombík z bronzového plechu zostavený z dvoch horizontálne spojených pologúl, slučkovité závesné uško ovinuté drôtikom; pr. 9 x 12 mm, pr. uška 5 x 4 mm (tab. VI: 29: 1).
2. Úštep pozdĺžneho tvaru z červenohnedého rádiolaritu; dĺ. 36 mm, š. 20 mm (tab. VI: 29: 2).
3. Železný nôž s rovným chrptom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým páskovým trňom; dĺ. 145 mm, š. čepele 20 mm (tab. VI: 29: 3).
4. Zlomok čepele železného noža s rovným chrptom, obojstranne odsadeným hrotitým trňom; dĺ. 91 mm, š. čepele 21 mm (tab. VI: 29: 4).

Hrob 30 (D/1; tab. VI)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra zničená bagrom (hl. 95 cm). Bližšie údaje nemožno uviesť z dôvodu úplného odstránenia kostí počas hĺbenia koľajového vedenia. Medzi kosťami nádoba (1).

Opis nálezov

1. Hrncovitá nádoba súdkovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná polovica tela dodatočne obtočená. Nad vydutinou vlnovka ohraničená horizontálnymi líniami vyhotovenými jednohrotým rydlom. V keramickej hmote drobné kamienky. Dno mierne vyklenuté, po jeho obvode zvyšky plastického prstenca, separačné zárezy, zhruba v strede kruhovitá jamka (pr. 18 mm). Kvalitný výpal, farba tmavohnedá; pr. ústia 125 mm, pr. vydutiny 150 mm, pr. dna 90 mm, v. 174 mm (tab. VI: 30: 1).

Hrob 31 (D/5; tab. VII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (105+ x 55 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 258°, leží na

chrbte (hl. 100 cm). Lebka spočíva na zátylku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé v osi skeletu. Dolné končatiny s časťou panvy odstránené počas hĺbenia koľajovej trate.

Bez nálezov.

Hrob 32 (C/4; tab. VII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (213 x 70 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 258°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé predlaktie a dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom kolene hroty šípov (1, 2), konča chodidiel nádoba (3).

Opis nálezov

1. Železný hrot šípu s čepeľou konvexno-konkávneho tvaru so stredovým rebrom a trňom; dl. 119 mm, š. čepele 39 mm (tab. VII: 32: 1).
2. Železný hrot šípu s čepeľou konvexno-konkávneho tvaru so stredovým rebrom a trňom; dl. 78 mm, š. čepele 27 mm (tab. VII: 32: 2).
3. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie s kužeľovite zrezaným okrajom, hrdlo stupňovito profilované, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí dva pásy nízkych vlnoviek vyhotovených hrebeňom s tromi zubmi. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba žltohnedá; pr. ústia 120 mm, pr. vydutiny 154 mm, pr. dna 80 mm, v. 158 mm (tab. VII: 32: 3).

Hrob 33 (C–D/4; tab. VII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (185 x 80 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, horné končatiny v osi skeletu, pravá stehenná kosť a obe predkolenia chýbajú.

Bez nálezov.

Hrob 34 (C–D/5; tab. VIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (175 x 67 mm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 78 mm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi skeletu. V pravej hornej časti hrudníka gombíky (1, 2).

Opis nálezov

- 1, 2. Liate gombíky z bronzu kompaktné formy s polgulovitým telom a predĺženým závesným uškom. Dolná polovica tela lúčovito ryhovaná; pr. tela 8 x 5 mm, dl. 14 mm (tab. VIII: 34: 1, 2).

Hrob 35 (C/5; tab. VIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (170 x 65 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 258°, leží na chrbte (hl. 110 cm). Lebka spočíva na záhlaví, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Z vnútornej strany pravého lakťa nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, zhora odsadeným trňom; dl. 75 mm, š. čepele 12 mm (tab. VIII: 35: 1).

Hrob 36 (C/4; tab. VIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (177 x 60 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 264°, leží na chrbte

(hl. 78 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 37 (C/3; tab. VIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (188 x 65 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 75 cm). Lebka spočíva na zátylku, obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 38 (C/3; tab. IX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (145 x 60 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Zvyšky lebky spočívajú na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom lakti hrot šípu (1), pri pravej stehennej kosti objímka (2), pri ľavom zápästí ihlica (3), vedľa nôž (4), pri pravom chodidle nádoba (5).

Opis nálezov

1. Železný hrot šípu s listovitou a rombickou líniou čepele a trňom; dl. 55 mm, š. čepele 18 mm (tab. IX: 38: 1).
2. Objímka s kužeľovito zúženým tvarom zo zvieracej kosti s pozdĺžne prevrátaným otvorom; pr. 11–15 mm, dl. 20 mm, pr. otvoru 1,3 mm (tab. IX: 38: 2).
3. Železná ihlica ukončená oválnym očkom z tyčinky obdĺžnikovitého prierezu; dl. 64 mm, pr. 4 x 2 mm (tab. IX: 38: 3).
4. Zlomok čepele železného noža s rovným chrbtom, zhora odsadeným hrotitým trňom; dl. 92 mm, š. čepele 11 mm (tab. IX: 38: 4).
5. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie s kužeľovite zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí tri pásy vlnoviek zo zdvojených línií, pod vydutinou horizontálny pás z dvoch zdvojených línií vyhotovených hrebeňom. Dno mierne vyklenuté, v obvodovom plastickom prstenci odtlačky drevenej štruktúry a kríža s predĺženým ramenom. V keramickej hmote hrubý piesok a drobné kamienky. Kvalitný výpal, farba hnedá; pr. ústia 125 mm, pr. vydutiny 148 mm, pr. dna 70 mm, v. 152 mm (tab. IX: 38: 5).

Hrob 39 (C/3–4; tab. VIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (160 x 55 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 257°, leží na chrbte (hl. 39 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, horné a dolné končatiny v osi skeletu. V ľavej časti panvy pracka (1).

Opis nálezov

1. Železná pracka lichobežníkovitého tvaru z tyčinky s oválnym prierezom; pr. 25–20 x 23 mm (tab. VIII: 39: 1).

Hrob 40 (C/3; tab. IX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (170 x 75 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 260°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé nahor súběžne s ramenom.

Bez nálezov.

Hrob 41 (C/3; tab. X)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (160 x 50 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, ľavé

predlaktie smeruje do panvy, pravé predlaktie a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 42 (C/5–6; X)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (183 x 57 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 245°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. V pravej časti panvy pracka (1), pri ľavej časti panvy ocieľka (2) a úštep (3, 4).

Opis nálezov

1. Železná pracka polkruhového tvaru z tyčinky s oválnym prierezom; pr. 25 x 21 mm (tab. X: 42: 1).
2. Železná ocieľka oválneho tvaru; dl. 67 mm, š. 34 mm (tab. X: 42: 2).
3. Úštep lichobežníkovitého tvaru z červenohnedého rádiolaritu; dl. 25 mm, š. 20 mm (tab. X: 42: 3).
4. Úštep trojuholníkovitého tvaru z červenohnedého rádiolaritu; dl. 2,1 mm, š. 19 mm (tab. X: 42: 4).

Hrob 43 (C/6; tab. X)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (165 x 65 mm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 242°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočíva na ľavej časti zátylka, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 44 (C/6; tab. X)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (168 x 58 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, ľavé predlaktie ohnuté a smeruje k panve. Pravé predlaktie a ľavá dolná končatina v osi skeletu, pravá končatina v kolene ohnutá. Na ľavom spánku náušnica (1).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 21 x 19 mm, hr. drôtu 1,4 mm (tab. X: 44: 1).

Hrob 45 (C/5; tab. X)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy s mierne prehnutými pozdĺžnymi stranami (190 x 68 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 46 (C/4; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy s mierne vyklenutou pozdĺžnou stranou (160 x 65 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 242°, leží na chrbte (hl. 90 cm). Lebka spočíva na zátylku, obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 47 (B/2; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (80 x 38 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku. Značný počet kostí strávený.

Bez nálezov.

Hrob 48 (C/3; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (165 x 55 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 260°, leží na chrbte

(hl. 80 cm). Lebka spočíva na zátylku, obe predlaktia smerujú šikmo nahor cez hrudník, dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 49 (C/4; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (185 x 65 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 100 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé predlaktie a dolné končatiny v osi skeletu. V strede panvy pracka (1).

Opis nálezov

1. Pracka lýrovitého tvaru odliata z bronzu, jazýček zo železnej tyčinky; pr. 25–29 x 31 mm (tab. XI: 49: 1).

Hrob 50 (B–C/3; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (155 x 55 mm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 258°, leží na chrbte (hl. 80 mm). Lebka spočíva na pravom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 51 (B/3; tab. XII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (175 x 60 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 100 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie preložené priečne cez pás, ľavé smeruje do panvy. Vedľa ľavého spánku náušnica (1), v hornej časti hrudníka koráliky (2, 3), z vnútornej strany ľavého ramena nôž (4), pri pravom predlaktí prsteň (5), iné prstene na prstoch pravej ruky (6, 7).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 19 x 17 mm, hr. drôtu 1,1 mm (tab. XII: 51: 1).
- 2, 3. Dva guľovité sploštené koráliky z čierneho skla tromi očkami a dvomi križiacimi sa svetlými líniami; pr. 8 mm, dl. 6 mm (tab. XII: 51: 2, 3).
4. Železný nôž s chrbtom i čepeľou zaoblenou k hrotu, zhora odsadeným trňom; dl. 112 mm, š. čepele 12 mm (tab. XII: 51: 4).
5. Prsteň s oválnym štítkom z bronzu; pr. 20 x 21 mm, š. pásika 4 mm, pr. štítka 14 x 10 mm. Štítok zdobia štyri protiľahlé trojice koncentrických krúžkov (tab. XII: 51: 5).
6. Prsteň z hrubého bronzového drôtu; pr. 24 x 20 mm, hr. 2,5 mm (tab. XII: 51: 6).
7. Pásikový prsteň s dvomi pozdĺžnymi žliabkami z bronzu; pr. 26 x 20 mm, š. pásika 4,5 mm (tab. XII: 51: 7).

Hrob 52 (B–C/4; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (60 x 28 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 50 cm). Lebka spočíva na zátylku. Značný počet kostí strávený.

Bez nálezov.

Hrob 53 (B/3; tab. XII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (182 x 65 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 277°, leží na chrbte (hl. 100 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Vedľa hornej časti pravej stehennej kosti nôž (1), medzi stehennými kosťami prsteň (2), vedľa ľavého kolena, v hĺbke 20 cm nad dnom, hrot šíp (3).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrptom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dl. 118 mm, š. čepele 16 mm (tab. XII: 53: 1).
2. Pásový prsteň s polkruhovým prierezom z bronz; pr. 24 x 21 mm, š. pásika 3 mm (tab. XII: 53: 2).
3. Železný hrot šípu s čepeľou listovitého tvaru a trňom; dl. 75 mm, š. čepele 18 mm (tab. XII: 53: 3).

Hrob 54 (B/3; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (163 x 53 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 245°, leží na chrbte (hl. 90 cm). Lebka spočíva na ľavej časti zátylka, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. V pravej časti panvy nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrptom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým trňom; dl. 78 mm, š. čepele 11 mm (tab. XI: 54: 1).

Hrob 55 (B/3; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (165 x 60 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. V mieste krčných stavcov a ľavej kľúčnej kosti ozdobné kotúče (1, 2).

Opis nálezov

- 1, 2. Ozdobné kotúče zo strieborného plechu. Výzdoba zvýraznená pozlátenými zdvojenými líniami vybiehajúcimi z kosoštvorcového stredu do palmetových lístkov a prepletených úponkov. Obvod kotúča lemuje línia z vybijaných trojuholníkov s upevňovacími dierkami. Zvyšné nezdobené plochy sú matné. Pravý okraj druhého kotúča sa zachoval v poškodenom stave; pr. 84 x 82 cm (tab. XIII: 55: 1, 2).

Hrob 56 (B/4; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (75 x 38 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 40 cm). Zo skeletu zachovaná iba fragmentarizovaná lebka a stehenná kosť. Zvyšné kosti strávené.

*Bez nálezov.***Hrob 57** (B/5; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (110 x 42 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 254°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny mierne odsunuté od osi skeletu.

*Bez nálezov.***Hrob 58** (B/3; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (153 x 55 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 65 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, horné končatiny a stehenné kosti v osi skeletu, kosti predkolenia súbežne zošikmené. Na prste prevej ruky prsteň (1).

Opis nálezov

1. Pásový prsteň s polkruhovým prierezom z bronz; pr. 20 x 19 mm, š. pásika 3 mm (tab. XIII: 58: 1).

Hrob 59 (B/4; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (150 x 58 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 262°, leží na

chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku, obe predlaktia smerujú nahor súbežne s ramenami. Ľavá dolná končatina v osi skeletu, pravá v kolene mierne ohnutá.

*Bez nálezov.***Hrob 60** (B/6; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (95 x 32 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 256°, leží na chrbte (hl. 50 cm). Zo skeletu zachovaná iba fragmentarizovaná lebka, niekoľko rebier a stehenná kosť. Zvyšné kosti strávené.

*Bez nálezov.***Hrob 61** (B/5; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (115 x 45 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na záhlaví, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom spánku náušnica (1), medzi stehennými kosťami nôž (2).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 19 x 14 mm, hr. drôtu 1,2 mm (tab. XIV: 61: 1).
2. Železný nôž s chrptom i čepeľou zaoblenou k hrotu, zhora odsadeným trňom; dl. 91 mm, š. čepele 11 mm (tab. XIV: 61: 2).

Hrob 62 (B/5; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (105 x 45 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, kosti oboch predlaktí chýbajú. Pravá dolná končatina v osi skeletu, ľavá v kolene mierne ohnutá.

*Bez nálezov.***Hrob 63** (B/6; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (175 x 65 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku, pravé predlaktie smeruje šikmo nahor cez hrudník, ľavé priečne cez pás. Dolné končatiny osi skeletu.

*Bez nálezov.***Hrob 64** (B/5; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (170 x 63 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. V pravej časti panvy nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrptom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dl. 121 mm, š. čepele 14 mm (tab. XIV: 64: 1).

Hrob 65 (B/6; tab. XV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (178 x 50 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Na ľavom spánku náušnica (1), pri ľavom chodidle nádoba (2), vedľa ďalší exemplár (3).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 23 x 17 mm, hr. drôtu 1,2 mm (tab. XV: 65: 1).
2. Hrncovitá nádoba misovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí línia nízkej vlnovky, na vydutine štyri horizontálne línie vyhotovené jednohrotým rydlom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba svetločervená; pr. ústia 96 mm, pr. vydutiny 90 mm, pr. dna 50 mm, v. 80 mm (tab. XV: 65: 2).
3. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na hrdle línia vlnovky, na podhrdlí osem horizontálnych línií vyhotovených jednohrotým rydlom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok. Kvalitný výpal, farba svetločervená; pr. ústia 12 mm, pr. vydutiny 14 mm, pr. dna 9 mm, v. 16,2 mm (tab. XV: 65: 3).

Hrob 66 (A/5; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (50+ x 38 cm). Z kostry detského jedinca, orientovanej v línii 245°, ležiacej akiste na chrbte (hl. 75 cm) zachovaná iba lebka spočívajúca na záhlaví. Ostatné kosti strávené, dolná polovica hrobu zničená recentným výkopom.

Bez nálezov.

Hrob 67 (B/2; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (140 x 62 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočívá na záhlaví, pravé predlaktie smeruje nahor súbežne s ramenom, ľavé predlaktie do panvy, dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 68 (A–B/5; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (165 x 57 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočívá na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 69 (B/3; tab. XV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (135 x 45 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 242°, leží na chrbte (hl. 75 cm). Lebka spočívá na zátylku, obe predlaktia smerujú priečne cez pás. Vedľa pravej časti panvy nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s chrbtom i čepeľou zaoblenou k hrotu, obojstranne odsadeným hrotitým trňom; dl. 76 mm, š. čepele 9 mm (tab. XV: 69: 1).

Hrob 70 (B/3; tab. XV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (175 x 57 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 242°, leží na chrbte (hl. 100 cm). Lebka spočívá na zátylku, ľavé predlaktie smeruje priečne cez pás. Pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Na pravej časti temena záušnica (1), ďalší exemplár pri pravej spánkovej kosti (2), iný na ľavej časti čelovej kosti (3) a pri ľavej spánkovej kosti (4).

Opis nálezov

1. Esovité záušnica z bronzového drôtu; pr. 14 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XV: 70: 1).

2. Esovité záušnica z bronzového drôtu; pr. 15 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. neroztepanej slučky 1,2 mm (tab. XV: 70: 2).
3. Esovité záušnica z bronzového drôtu, na oblúku časť slučky z inej záušnice; pr. 15 x 12 mm, hr. drôtu 1,1 mm, š. slučky 2 mm (tab. XV: 70: 3).
4. Esovité záušnica z bronzového drôtu; pr. 20 x 19 mm, hr. drôtu 1,2 mm, slučka odlomená (tab. XV: 70: 4).

Hrob 71 (B/4; tab. XVI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (152 x 50 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 237°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočívá na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Okolo krčných stavcov a pozdĺž pravého ramena koráliky (1), na ľavom zápästí náramok (2).

Opis nálezov

1. V náhrdelníku možno postrehnúť: guľovitý sploštený korálik z čierneho skla s tromi očkami a dvomi krížiacimi sa svetlými líniami; pr. 8 mm, dl. 5 mm. Dva guľovité segmenty z priečne členeného koráliku zo žltého skla; pr. 4–5 mm. Dva drobné koráliky valcovitého tvaru zo svetložltého skla; pr. 3–4 mm, dl. 2 mm. Sedem drobných korálikov kužeľovitého tvaru zo svetložltého skla; pr. 3–4 mm, dl. 3–4 mm. 314 drobných korálikov kužeľovitého tvaru zo svetložltého, svetlozeleného a tmavohnedého skla; pr. 2–2,5 mm, dl. 2–5 mm (tab. XVI: 71: 1a–1j).
2. Náramok z bronzového pásika so zvinutým koncom. Povrch husto zdobený rytými klukatkami zoskupenými miestami do geometrických motívov; pr. 64 x 50 mm, š. pásika 20 mm (tab. XVI: 71: 2).

Hrob 72 (B/4; tab. XVI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (75 x 30 cm). Z kostry detského jedinca, orientovanej v línii 250°, ležiacej akiste na chrbte (hl. 50 cm) zachovaná iba lebka spočívajúca na záhlaví a niekoľko rebier. Ostatné kosti strávené.

Bez nálezov.

Hrob 73 (B/3; tab. XVI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (55+ x 35 cm). Z kostry detského jedinca, orientovanej v línii 242°, ležiacej akiste na chrbte (hl. 60 cm) zachovaná iba fragmentarizovaná lebka spočívajúca na záhlaví. Ostatné kosti strávené, dolná polovica hrobu zničená recentným výkopom. Pri ľavom spánku náušnica (1).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 12 x 9 mm, hr. drôtu 1,1 mm (tab. XVI: 73: 1).

Hrob 74 (B/4; tab. XVI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (165 x 52 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 100 cm). Lebka spočívá na ľavej časti zátylka, obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi skeletu. Pri ľavom spánku náušnica (1).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 1,8 mm, hr. drôtu 1,3 mm (tab. XVI: 74: 1).

Hrob 75 (B/5; tab. XVII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobej jamy (105 x 42 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte

(hl. 75 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná a dolná končatina v osi skeletu, ľavá dolná končatina odklonená doľava. Pri ľavej časti záhlavia záušnica (1) a gombík (3), iná záušnica pod lebku (2), v okolí krčných stavcov koráliky (4), na pravom zápästí náramok (5), iný exemplár na ľavom zápästí (6), pri ľavom chodidle nádoba (7).

Opis nálezov

1. Esovité záušnica z bronzového drôtu; pr. 16 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XVII: 75: 1).
2. Záušnica s očkom z bronzového drôtu; pr. 16 x 17 mm, hr. drôtu 1,3 mm, š. očka 3 mm (tab. XVII: 75: 2).
3. klený gombík nepravidelného guľovitého tvaru bledozelenej farby s uškom z bronzového drôtu; pr. 6 x 7 mm (tab. XVII: 75: 3).
4. V náhrdelníku možno postrehnúť štrnásť drobných korálikov kužeľovitého tvaru zo svetložltého skla; pr. 2–3 mm, dl. 2–4 mm (tab. XVII: 75: 4).
5. Náramok ukončený očkom a háčikom skrútený z dvoch bronzových drôtov; pr. 40 x 36 mm, hr. drôtu 1,3 mm (tab. XVII: 75: 5).
6. Náramok z bronzového pásika so zvinutým koncom; pr. 40 x 29 mm, š. pásika 5 mm (tab. XVII: 75: 6).
7. Hrncovitá nádoba misovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na vydutine pás nízkej vlnovky ohraničenej dvomi dvojicami horizontálnych línií vyhotovenými jednohrotým rydlom. Dno mierne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok a drobné kamienky. Kvalitný výpal, farba sivohnedá; pr. ústia 98 mm, pr. vydutiny 100 mm, pr. dna 56 mm, v. 90 mm (tab. XVII: 75: 7).

Hrob 76 (B/5; tab. XVII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (175 x 60 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 257°, leží na chrbte (hl. 65 cm). Lebka spočíva na zátylku, pravé predlaktie smeruje priečne cez pás, ľavé do panvy. Dolné končatiny v osi skeletu. Pri ľavej strane sánky náušnica (1), na prste ľavej ruky prsteň (2), pri pravom chodidle nádoba (3).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 19 x 18 mm, hr. drôtu 1,2 mm (tab. XVII: 76: 1).
2. Pásikový prsteň s dvomi pozdĺžnymi žliabkami z bronzu; pr. 22 mm, š. pásika 4 mm (tab. XVII: 76: 2).
3. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zvislo zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí pás päťnásobnej a dvojnásobnej vlnovky, na vydutine pás päťnásobnej horizontálnej línie vyhotovenej hrebeňom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote drobné kamienky. Kvalitný výpal, farba svetlohnedá; pr. ústia 130 mm, pr. vydutiny 140 mm, pr. dna 70 mm, v. 135 mm (tab. XVII: 76: 3).

Hrob 77 (C/7; tab. XVIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (65 x 37 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 65 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, obe ramenné kosti v osi skeletu. Panva a kosti dolných končatín strávené. V hornej časti hrudníka hrkálka (1), v niekdajšom mieste dolných končatín nádoba (2).

Opis nálezov

1. Hrkálka z dvoch horizontálne spojených pologúľ zo železného plechu s kamienkom vo vnútri, závesné uško odlomené; pr. 21 mm (tab. XVIII: 77: 1).

2. Hrncovitá nádoba misovitého tvaru, ústie so zvislo zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí pás vlnovky, na vydutine horizontálny pás vyhotovený hrebeňom so štyrmi zubmi. Dno minimálne vyklenuté. V obvodovom prstenci odtlačky podložky s pozdĺžnou štruktúrou štiepaného dreva. V keramickej hmote drobné kamienky. Kvalitný výpal, farba svetločervená; pr. ústia 128 mm, pr. vydutiny 128 mm, pr. dna 65 mm, v. 106 mm (tab. XVIII: 77: 2).

Hrob 78 (C/3; tab. XVI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (160 x 50 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 65 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 79 (B/6; tab. XVIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (185 x 75 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 237°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na ľavej časti zátylka, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Vedľa ľavého chodidla nádoba (1).

Opis nálezov

1. Hrncovitá nádoba misovitého tvaru, ústie s kužeľovite zrezaným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na hrdle pás štvornásobnej vlnovky, na vydutine dva pásy zdvojenej vlnovky vyhotovené hrebeňom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok a drobné kamienky. Výpal strednej kvality, farba sivočierna; pr. ústia 145 mm, pr. vydutiny 160 mm, pr. dna 98 mm, v. 120 mm (tab. XVIII: 79: 1).

Hrob 80 (B/5; tab. XIX)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (113 x 40 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 272°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na zátylku, ľavá ramenná kosť a dolné končatiny v osi skeletu, väčšina ostatných kostí strávená. Pod lebku záušnica (1), pri pravej časti sánky nášivky (2, 3), pri krčných stavcoch koráliky (4).

Opis nálezov

1. Záušnica s očkom z bronzového drôtu, očko odlomené; pr. 11 x 7 mm, hr. drôtu 1,1 mm (tab. XIX: 80: 1).
- 2, 3. Nášivky z bronzového plechu kosoštvorcového tvaru s plastickou výzdobou. V strede kruhovitá vypuklina v kosoštvorcovej obrube, po obvode kruhové až oválne perlovcové línie; pr. 15 x 11–15 mm (tab. XIX: 80: 2, 3).
4. V náhrdelníku možno postrehnúť: Dva malé melónovité koráliky zo svetložltého skla; pr. 4–6 mm, dl. 4–5 mm. Guľovitý sploštený korálik z čierneho skla tromi očkami a dvomi krížiacimi sa svetlými líniami; pr. 11 mm, dl. 7 mm (tab. XIX: 80: 4).

Hrob 81 (C/5; tab. XVIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (120 x 50 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 85 cm). Lebka spočíva na ľavej časti zátylka, horné končatiny v laktoch mierne ohnuté, dolné končatiny mierne odklonené od osi skeletu. V mieste ľavej kľúčnej kosti gombík (1).

Opis nálezov

1. Polovica liateho gombíka z bronzu s dutým telom zloženým pôvodne z dvoch častí. Telo hruškovitého tvaru s kruhovým uškom; pr. 18 x 11 mm, pr. uška 5 mm (tab. XVIII: 81: 1).

Hrob 82 (B–C/4; tab. XIX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (160 x 52 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 271°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom spánku náušnica (1), v pravej časti hrudníka nášivka (2), na pravom predlaktí náramok (3), iný exemplár na ľavom predlaktí (4), z vnútornej strany pravého predkolenia nôž (5).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica z bronzového drôtu; pr. 20 x 16 mm, hr. drôtu 1,2 mm (tab. XIX: 82: 1).
2. Nášivka z bronzového plechu kosoštvorcového tvaru s plastickou výzdobou. V strede kruhovitá vypuklina v kosoštvorcovej obrube, po obvode kruhové až oválne perlovcové línie; pr. 18 x 15 mm (tab. XIX: 82: 2).
3. Náramok ukončený plochými očkami skrútený z dvoch bronzových drôtov; pr. 40 x 36 mm, hr. drôtu 1,6 mm (tab. XIX: 82: 3).
4. Náramok z bronzového pásika so zvinutými koncami. Povrch zdobený zdvojenými šikmými líniami s pilkovitými okrajmi; pr. 79 x 67 mm, š. pásika 10 mm (tab. XIX: 82: 4).
5. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dl. 62 mm, š. čepele 12 mm (tab. XIX: 82: 5).

Hrob 83 (B/5; tab. XIX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (135 x 55 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 272°, leží na chrbte (hl. 85 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Medzi stehennými kosťami nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, odspodu odsadeným pášikovým trňom; dl. 125 mm, š. čepele 12 mm (tab. XIX: 83: 1).

Hrob 84 (C/4; tab. XX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (185 x 57 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 260°, leží na chrbte (hl. 110 cm). Lebka spočíva na zátylku, obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom kolene nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dl. 100 mm, š. čepele 12 mm (tab. XX: 84: 1).

Hrob 85 (B/4; tab. XX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (103 x 56 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 268°, leží na pravom boku (hl. 70 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, obe predlaktia smerujú nahor súbežne s ramenami. Obe predkolenia smerujú nahor súbežne so stehennými.

*Bez nálezov.***Hrob 86** (A–B/4; tab. XX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (107 x 45 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 248°, nachýlená na pravý bok (hl. 86 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé pozdĺž trupu. Stehenné kosti súbežne zošikmené doľava, predkolenia v osi skeletu. Na ľavom spánku záušnica (1).

Opis nálezov

1. Záušnica s očkom z bronzového drôtu; pr. 13 x 10 mm, hr. drôtu 1,4 mm, š. očka 1,2 mm (tab. XX: 86: 1).

Hrob 87 (B/4; tab. XX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (188 x 72 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 264°, leží na chrbte (hl. 122 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé pozdĺž trupu. Dolné končatiny v osi skeletu. V ľavom dolnom nároží hrobovej jamy nádoba (1).

Opis nálezov

1. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zvislo zrezaným okrajom, hrdlo mierne stupňovite profilované, horná polovica tela dodatočne obtočená. V hornej tretine tela pás s vetvičkovitým ornamentom, vlnovkou a horizontálnym pásom vyhotoveným hrebeňom so štyrmi zubmi. Spodná časť nádoby s dnom chýba. V keramickej hmote hrubozrnný piesok. Výpal strednej kvality, farba hnedá; pr. ústia 110 mm, pr. vydutiny 122 mm (tab. XX: 87: 1).

Hrob 88 (B/3; tab. XX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (166 x 65 mm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku, kosti oboch predlaktí i predkolenia mierne odchýlené od osi skeletu. V mieste pravej kľúčnej kosti záušnica (1), iný exemplár v mieste ľavej kľúčnej kosti (2), na prste pravej ruky prsteň (3).

Opis nálezov

1. Záušnica s očkom z bronzového drôtu; pr. 10 x 8 mm, hr. drôtu 1,4 mm, š. očka 1,5 mm (tab. XX: 88: 1).
2. Záušnica s očkom z bronzového drôtu; pr. 13 x 10 mm, hr. drôtu 1,1 mm, š. očka 1,5 mm (tab. XX: 88: 2).
3. Pášikový prsteň s pozdĺžnym žliabkom z bronzu; pr. 22 x 21 mm, š. pásika 3 mm (tab. XX: 88: 3).

Hrob 89 (B/3; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (185 x 61 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 268°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

*Bez nálezov.***Hrob 90** (C/7; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (112 x 46 cm). Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 245°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Fragmentarizovaná lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny ležali akiste v osi skeletu. V hornej časti hrudníka koráliky (1) a ihlica (2), vedľa ľavej časti panvy nôž (3).

Opis nálezov

1. Dva guľovité sploštené koráliky z čierneho skla s tromi očkami a dvomi krížiacimi sa svetlými líniami; pr. 7–8 mm, dl. 4–5 mm (tab. XXI: 90: 1).

2. Železná ihlica ukončená kruhovým očkom z tyčinky s kruhovým prierezom; dĺ. 39 mm, pr. 3 mm (tab. XXI: 90: 2).
3. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dĺ. 82 mm, š. čepele 16 mm (tab. XXI: 90: 3).

Hrob 91 (C/6; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (163 x 65 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 269°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, ľavé predlaktie v osi trupu, pravá horná končatina v lakti mierne ohnutá. Dolné končatiny v kolenách mierne ohnuté doľava. Z vnútornej strany pravého lakťa praslen (1) a ihla (2), iný praslen v pravej časti hrudníka (3).

Opis nálezov

1. Keramický praslen dvojkónického tvaru; pr. 15–25 mm, v. 13 mm (tab. XXI: 91: 1).
2. Ihla zo železnej tyčinky, časť uška odlomená; dĺ. 30 mm (tab. XXI: 91: 2).
3. Keramický praslen dvojkónického tvaru; pr. 18–29 mm, v. 18 mm (tab. XXI: 91: 3).

Hrob 92 (C/7; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (165 x 53 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 272°, leží na chrbte (hl. 55 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

*Bez nálezov.***Hrob 93** (C/6; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (180 x 57 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 266°, leží na chrbte (hl. 70 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, pravé predlaktie smeruje priečne cez pás, ľavé do panvy. Dolné končatiny v osi skeletu.

*Bez nálezov.***Hrob 94** (C–D/7; tab. XXII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (185 x 66 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 265°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, pravé predlaktie smeruje priečne cez pás, ľavé nahor súbežne s ramenom. Dolné končatiny v kolenách mierne ohnuté do pravej strany. Pri ľavom lakti nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dĺ. 111 mm, š. čepele 2 mm (tab. XXII: 94: 1).

Hrob 95 (A/4; tab. XXII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (193 x 70 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 263°, leží na chrbte (hl. 90 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Kosti z hornej polovice trupu druhotne premiestnené.

*Bez nálezov.***Hrob 96** (A/4; tab. XXII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (167 x 55 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 240°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočíva na zátylku, obe predlaktia smerujú do panvy, dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom spánku záušnice (1–3), iné pri ľavom spánku

(4–6), v hornej časti hrudníka koráliky a ulity (7), na prste pravej ruky prsteň (8).

Opis nálezov

1. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 14 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXII: 96: 1).
2. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 18 x 17 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXII: 96: 2).
3. Esovité záušnice zo strieborného drôtu; pr. 18 x 14 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXII: 96: 3).
4. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 14 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXII: 96: 4).
5. Esovité záušnice so širokou slučkou zo strieborného drôtu; pr. 14 x 13 mm, hr. drôtu 1,5 mm, š. slučky 7,5 mm (tab. XXII: 96: 5).
6. Esovité záušnice zo strieborného drôtu; pr. 16 x 15 mm, hr. drôtu 1,5 mm, š. slučky 1,8 mm (tab. XXII: 96: 6).
7. V náhrdelníku možno postrehnúť: Dva drobné koráliky súdkovitého a bočníkovitého tvaru zo svetložltého skla; pr. 8 mm, dĺ. 4–6 mm. Dva valcovité koráliky z hnedého skla so šikmo nataveným vláknom svetlej farby; pr. 4–5 mm, dĺ. 9–11 mm. Valcovitý korálik s rozetovitým profilom z čierneho skla so zatavenou líniou bielych kľukatiek; pr. 6 mm, dĺ. 12 mm. Dve ulity – kauri (tab. XXII: 96: 7).
8. Pásikový prsteň s polkruhovým prierezom z bronz; pr. 24 x 21 mm, š. pásika 3 mm (tab. XXII: 96: 8).

Hrob 97 (A/4; tab. XXIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (125 x 43 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom spánku záušnice (1), iné dva exempláre pod lebkou (2, 3), ďalší exemplár pri ľavom spánku (4), v okolí krčných stavcov koráliky (5), medzi chodidlami nádoba (7).

Opis nálezov

1. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 14 x 12 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2,2 mm (tab. XXIII: 97: 1).
2. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 17 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXIII: 97: 2).
3. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 18 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2,2 mm (tab. XXIII: 97: 3).
4. Esovité záušnice z bronzového drôtu; pr. 14 x 13 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXIII: 97: 4).
5. V náhrdelníku možno postrehnúť: tri drobné koráliky kužeľovitého tvaru zo svetložltého skla; pr. 4–6 mm, dĺ. 4 mm. Tri valcovité koráliky z hnedého skla so šikmo nataveným vláknom svetlej farby; pr. 4–5 mm, dĺ. 6–10 mm. Priečne členený korálik zložený z dvoch bočníkovitých segmentov zo žltého skla; pr. 4 mm, dĺ. 8 mm. Šesť valcovitých korálikov s rozetovitým profilom z čierneho skla so zatavenou líniou bielych kľukatiek; pr. 5–7 mm, dĺ. 9–11 mm (tab. XXIII: 97: 5).
6. Pásikový prsteň s dvomi pozdĺžnymi žliabkami z bronz; pr. 18 x 16 mm, š. pásika 4 mm (tab. XXIII: 97: 6).
7. Hrncovitá nádoba misovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí dve línie vlnovky a štyri horizontálne línie vyhotovené jednohrotým rydlom. Dno mierne vyklenuté. V keramickej hmote vyšší obsah väčších kamienkov, povrch porézny. Výpal strednej kvality, farba sivohnedá; pr. ústia 148 mm, pr. vydutiny 135 mm, pr. dna 70 mm, v. 120 mm (tab. XXIII: 97: 7).

Hrob 98 (A/4; tab. XXIII)

Obrys hrobovej jamy sa nezachoval v čitateľnej podobe. Kostra detského jedinca, orientovaná v línii 266°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na záhlaví, horné a dolné končatiny pôvodne akiste v osi skeletu. Pri pravom spánku záušnica (1), iný exemplár pri ľavom spánku (2).

Opis nálezov

1. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; pr. 15 x 12 mm, hr. drôtu 1,2 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXIII: 98: 1).
2. Esovitá záušnica z bronzového drôtu; pr. 15 x 13 mm, hr. drôtu 1,1 mm, š. slučky 2 mm (tab. XXIII: 98: 2).

Hrob 99 (A/5; tab. XXIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (160 x 48 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 265°, leží na chrbte (hl. 105 cm). Lebka spočíva na pravej časti zátylka, obe predlaktia smerujú priečne cez pás, dolné končatiny v osi skeletu.

*Bez nálezov.***Hrob 100** (A/5; tab. XXIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (170 x 62 cm). Kostra dospelého jedinca, orientovaná v línii 265°, leží na chrbte (hl. 60 cm). Lebka spočíva na zátylku, pravé predlaktie smeruje priečne cez pás, ľavé do panvy. Dolné končatiny v osi skeletu. Pod lebkou záušnica (1), iný exemplár pri ľavom spánku (2), v ľavej časti hrudníka nôž (3), konča chodidiel nádoba (4).

Opis nálezov

1. Záušnica s očkom zo strieborného drôtu; pr. 19 x 17 mm, hr. drôtu 1,4 mm, š. očka 1,8 mm (tab. XXIV: 100: 1).
2. Záušnica s očkom zo strieborného drôtu; pr. 20 x 15 mm, hr. drôtu 1,4 mm, š. očka 1,6 mm (tab. XXIV: 100: 2).
3. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, odlomeným trňom; dl. 61 mm, š. čepele 12 mm (tab. XXIV: 100: 3).
4. Hrncovitá nádoba súdkovitého tvaru, ústie so zvislo zrezaným okrajom dodatočne obtočené. Na hrdle pás vlnovky, na zvyšných úsekoch tela 16 horizontálnych línii vyhotovených jednohrotým rydlom. Dno výrazne vyklenuté. V keramickej hmote vyšší obsah drobných kamienkov. Výpal strednej kvality, farba sivočierna; pr. ústia 110 mm, pr. vydutiny 125 mm, pr. dna 90 mm, v. 125 mm (tab. XXIV: 100: 4).

Hrob 101 (B–C/2; tab. XXIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (183 x 75 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka spočíva na zátylku, ľavé predlaktie smeruje nahor súbežne s ramenom. Pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Pozdĺž dlhších stien hrobovej jamy a na jej dne medzi stehennými kosťami zvyšky doskovej úpravy zachované v podobe tmavo sfarbených pásov zeminy. Vedľa pravej časti lebky nádoba (1), v ľavej časti hrudníka zvieracie kosti (2).

Opis nálezov

1. Hrncovitá nádoba súdkovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, dodatočné obtočenie tela chýba. Na podhrdlí dve línie vlnovky vyhotovené jednohrotým rydlom, oddelené pásom vpichov. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote vyšší obsah drobných kamienkov, povrch porézny. Výpal strednej kvality, farba sivohnedá; pr. ústia 135 mm, pr. vydutiny 145 mm, pr. dna 78 mm, v. 142 mm (tab. XXIV: 101: 1).
2. Dve kosti z hydiny.

POHREBISKO

Pri komplexnom vyhodnocovaní materiálových fondov z pohrebiskového prostredia býva zvýšený záujem odborníkov zameraný na predmety pohrebného inventára. Menej pozornosti sa venuje pohrebným zvykom petrifikovaných v hmotných prameňoch. V obmedzenejšom režime bývajú exploatované informácie o samotných lokalitách. O ich význame napriek tomu nemožno pochybovať. Ak sa vypustí základná charakteristika prírodného prostredia doplnená údajmi o počte hrobov, informáciami o štruktúre a plošnom rozsahu odkrytého areálu, zredukuje sa príležitosť vykresliť ucelený obraz o lokalite i populácii, ktorá na nej pochovávala.

Poloha

Predstava o terénnej konfigurácii nadobudne reálnejšiu podobu po zohľadnení situácie z juhozápadného priestoru lokality. V rozpätí 65 m tu povrchová niveleta klesá o 3 m, zatiaľ čo sa v pohrebiskovom areáli zaznamenáva prevýšenie jediného metra v úseku 100 m (obr. 2). Podľa toho treba vylúčiť možnosť druhotného pozmenenia hĺbok hrobových jám v rôznych častiach nekropoly, ktorá sa zvyčajne pripisuje poľnohospodárskej činnosti a účinkom soliflukcie pôdneho horizontu v svahovitom teréne. Hodnovernosť hĺbkových údajov potvrdzujú aj spodné úseky hrobov, ktoré sa na ploche preskúmanej v roku 1967 zreteľne črtali vo svetložltom sprašovom podloží.

Predchádzajúce informácie o profile povrchového reliéfu presvedčajú, že miesto posledného odpočinku zosnulých nebolo zvolené náhodne. Túto skutočnosť zodpovedajúcu vtedajším rituálnym praktikám podporujú takisto magické aspekty. Na ich dôležitosť poukazujú dlhodobu aplikované zásady, ktoré sa v podobe rudimentárnych zvyškov premietli aj do novovekých etnologických prameňov. Do ich kolekcie patria najmä zložky poskytujúce žijúcim členom miestnych komunít patričnú zábezpeku pred škodlivou pôsobnosťou nečistých síl spájaných so smrťou (Hanuliak 2004a, 41).

Na hornokrškanskom pohrebisku však k takýmto zložkám nepatrí rôzna podoba tečúcej či stojacej vody s očistným poslaním, pretože jej zdroj v širšom okolí chýba. O to dôležitejšiu úlohu museli v predstavách súčasníkov zohrávať slnečné lúče, ktoré vo včasnostredovekom hodnotovom systéme nahrádzali oheň eliminujúci škodlivé prejavy a iné nepriaznivé okolnosti ohrozujúce životné istoty pozostalých (Jágerová 2001, 25; Sýkorová 1991, 170; Turčan 1993, 156).

Uvedenú podmienku naplňovalo umiestnenie nekropoly do takej pozície, ktorú po väčšinu dňa

osvetľovali slnečné lúče. Poloha sídliska pochováajúcej komunity nie je známa. V optimálnej vzdialenosti 150–600 m, potrebnej k spoľahlivému oddeleniu pozemského sveta od sakralizového prostredia (Hanuliak 2004a, 41), sa nezistili jeho zvyšky. K uľahčeniu lokalizácie chýba navyše vodný zdroj, nevyhnutný k mnohým každodenným aktivitám.

Štruktúra

Rozmiestnenie hrobov v pohrebiskových areáloch z 9.–10. stor. pôsobí navonok nesystémovo. Názor dotvorený na základe povrchného pohľadu môže upraviť dôkladnejšie posudzovanie vzdialeností medzi hrobovými jamami, ich orientácie a líniového priebehu koncových strán. Po vykonaní tohto kroku dovtedajšia chaotická štruktúra nadobudne zhlukovú podobu zloženú z hrobov sústredených do skupín oddelených od seba voľným priestorom. Keďže v rámci neho hrobové jamy chýbajú, slúžili tieto líniové útvary ako pásy oddeľujúce susediace skupiny hrobov. Ich premenlivá šírka nespochybňuje funkčný aspekt. Podporujú ho, naopak, pomerne zreteľné prejavy porušenej integrity polôh hrobových jám z okrajových úsekov i z jadra susediacich skupín.

Opísané skutočnosti sa vyskytujú takisto na hornokrškanskom pohrebisku, v rámci ktorého možno postrehnúť deväť skupín hrobov (obr. 3). Z nich I., II. a VII. skupina bola odkrytá v plnom rozsahu, z III. a IV. chýba informácia o nevelkom okrajovom úseku. Z dosiaľ neuvedenej V., VI., VIII. a IX. skupiny poznáme iba niektoré časti bez úsekov zničených zemnými mechanizmami.

Postrehnuté členenie pohrebiskového areálu nie je v ničom výnimočné. V plnom rozsahu sa stotožňuje s typickými prejavmi difúzneho systému ukladania zomrelých v skupinách dotvárajúcich vnútornú štruktúru pohrebísk. Jeho všeobecne uplatňovanie v 9.–10. stor. zaznamenávame prednostne na stredne veľkých až veľkých kontinuálne využívaných lokalitách. Na nich totiž komunity zložené z viacerých rodinných zväzkov pochovávali jedincov do vzájomnej blízkosti. Touto cestou sa do pohrebných zvykov premietli vzťahy z reálneho života s **väzbami jedinca k ostatným z daného kolektívu** bez ohľadu na formu vzájomných vzťahov (Hanuliak 2004b, 203, 204).

Akiste aj preto sa v každej skupine objavuje viac či menej zreteľná zomknutosť hrobových jám v jednom celku oddelenom deliacimi pásmi od identických zástupcov zo susedných skupín. K zvýrazneniu ich existencie mohol v minulosti prispieť zámerne neupravený povrch zarastajúci

vegetáciou, ktorý sa, naopak, pietne upravoval na prilahlej vnútornej ploche s hrobmi (Hanuliak 2004a, 42, 43; 2005, obr. 6–8).

S prihliadnutím k reálne zdôvodniteľným príbuzenským väzbám sa zomknutá pozícia hrobov, v kratších radoch s tromi, výnimočne až so šiestimi zástupcami považuje za primeranú. Isté vybočenie z priamej línie koncových strán hrobových jám mohlo vzniknúť v neskoršom období, keď bol do voľného priestoru dodatočne vyhlbený nový hrob. Z viacerých možností sa dajú za príklad uviesť hroby 47, 67 a 73 alebo hroby 40, 48, 50, 51, 58 a 78 z II. skupiny, hroby 46, 49 a 84 zo VI. skupiny či hroby 1, 3 a 6 z IX. skupiny. **Dvojice hrobov odsunutých od seba o 2–3,5 m** nemožno z tohto pohľadu považovať za výnimočné, pretože sa v prieluke vytvoril priestor pre ďalšie hrobové miesto. K takýmto prípadom patria aj hroby 55 a 56 z II. skupiny, hroby 44 a 93 zo VII. skupiny. Odsunutie hrobov do osamotenej pozície z okrajovej zóny príslušnej skupiny, ako je to pri hrobe 65 zo VII. skupiny či hrobu 77 z VIII. skupiny, môže poukazovať na istú výnimočnosť, ktorej podstatu sotva zdôvodníme pri obmedzenej vypovedacej schopnosti dostupných prameňov hmotnej povahy.

Napriek existencii širšej škály teoreticky prípustných väzieb príslušníkov z konkrétnej pohrebiskovej skupiny nie sú výsledky analýz antropológického materiálu natoľko presvedčivé, aby v očakávanom rozsahu potvrdili ich existenciu. Citlivejšie sú v tomto smere súčasné metódy molekulárnej biológie. Tie sa však vzhľadom na špeciálne laboratórne vybavenie, značnej časovej a finančnej náročnosti nedajú v potrebnom rozsahu využiť k analýzam početnejšieho skeletového materiálu z konkrétnej nekropoly (Csákyová a i. 2013, 91–93).

Aj sledovanie epigenetických znakov, závislé od kvalitne zachovaného **kostrového materiálu**, poskytuje iba zlomkovité informácie (Vondráková/Hanuliak 2006, 370–379). Ich výsledky napriek tomu pripúšťajú, že okrem geneticky previazaných jedincov boli v skupinách uložení aj zomrelí s inými väzbami k dominujúcemu rodinnému zväzku. Do úvahy prichádzajú predovšetkým jedinci pripojení k zväzku po uzavretí sobáša alebo i cudzí, no ekonomicky závislí príslušníci (Macháček a i. 2016, 192).

K sprehľadneniu časovej následnosti **pochovávaní zomrelých** v rámci vymedzených skupín hrobov chýbajú potrebné indikátory. Superpozície hrobov, poukazujúce na dlhší časový odstup pohrebov na spracúvanom pohrebisku chýbajú. Z jestvujúcich podkladov možno iba usúdiť, že sa primárne vytýčený priestor pridelený konkrétnemu rodinnému zväzku nezaplňal lineárnym spôsobom. Pravdepodobnejšie sa zdá byť primárne obsadenie centrálnych úsekov hrobmi

s rozptýlenou pozíciou, ktoré sa následne zaplňali do únosnej hustoty i vzdialenosti k obvodovým líniam mikroareálu.

Prehustená koncentrácia hrobov vo vymedzenom priestore, zaplnená podľa počtu príslušníkov rodinného zväzku po dvoch až troch generačných cykloch, vyústila do vzniku nového zoskupenia vo vedľajšom priestore. Takúto eventualitu potvrdzuje novovytvorená I. skupina sformovaná v susedstve II. a III. skupiny.

Veľkosť

Na základe 101 zdokumentovaných hrobov patrí lokalita k tzv. **veľkým pohrebiskám**. Pre zástupcov z tejto skupiny nie je príznačné iba množstvo hrobov prevyšujúce 60 zástupcov, ale aj adekvátny počet rodinných zväzkov, ktoré v danom prostredí pochovali minimálne počas troch stredne dlhých generačných cyklov. Vzhľadom na takto nastavené parametre tvoria nekropoly danej kategórie na Slovensku iba 18 %. Ich počet s viac ako 100 hrobmi je ešte zriedkavejší (*Hanuliak 2004b*, 54, 55). K zástupcom z Boroviec, Bratislavy-Devína-Za kostoľom, Čakajoviec, Pobedima-Na laze, Trnovca nad Váhom-Horného Jatova a Veľkého Grobu sa pripája aj pohrebisko z Nitry-Horných Krškán (*Hanuliak 2004b*, 257–260, 274, 277–279).

Z umiestnenia hrobových jám na nekropole s plochou 2050 m² vyplynie, že množstvo pôvodne vyhlbených reprezentantov muselo byť vyššie. K chýbajúcim zástupcom patrili predovšetkým hroby zničené pred archeologickým výskumom bagrovaním zárezu pre koľajovú trať. V uvedenom priestore s rozlohou cca 490 m² mohlo byť v 10. stor. umiestnených takmer 50 hrobov. Ich počet sa zreální, ak sa rozsah fragmentárne zachovaných a vzájomne oddelených skupín hypoteticky upraví zhruba na 360 m². Po patričnom spriemerovaní, vyčíslenom podľa zahustenia príslušného severovýchodného úseku tohto areálu, pripadne na jednu hrobovú jamu plocha 8 m². Podľa toho mohlo byť na zničenej ploche pôvodne umiestnených zhruba 45 hrobov. Táto hodnota by sa nemala zásadnejšie navyšovať. Ide o okrajovú zónu včasnostredovekých nekropol vyznačujúcu sa zníženou hustotou vyhlbených hrobov i väčšími vzdialenosťami medzi nimi. Identický obraz vykresľujú aj hroby 10, 11, 17, 18 a 20, budiace dojem o ich zámernom odsunutí od jadra so zvýšenou koncentráciou. Neprekvapí, že k nim patrí aj jediniec z hrobu 12 uložený na hrudníku s výrazne pokrčenými končatinami a výnimočnou orientáciou (tab. II).

Vzťah šiestich hrobov so severovýchodného postranného pásu (hroby 10–12, 17, 18 a 20) k ne-

kompletne zachovanej V. VI. a IX. skupine sa nedá zdokladovať. Takisto platí, že znížená hustota hrobov býva zaznamenávaná v okrajových úsekoch skupín. Podľa toho je reálne očakávať, že ide o zástupcov iných mikroareálov, ktoré ležali mimo archeologicky prebádanú plochu. S prípustnou dávkou tolerancie možno iba odhadnúť, že areál spracúvaného pohrebiska pozostával minimálne zo 150 hrobových miest. V uvedenej hodnote však nefigurujú teoreticky prípustné hrobové jamy detských jedincov kratšie ako 100 cm, ktoré v plnom rozsahu spočívali pod zeminou z kontrolných blokov oddeľujúcich susediace sondy, a preto sa archeologicky nezdokladovali.

Premietnutie predchádzajúcich reálií do priestorových vzťahov načrtne komplexnejšiu predstavu o štruktúre nekropoly zloženej minimálne z deviatich až dvanástich skupín. Ich plošnej výmere, počtu hrobov i systému ich umiestnenia chýba homogenita. Naopak, jej prítomnosť sa objavuje v pravidelnom líniovom umiestnení skupín do troch až štyroch súbežných pásov. Tie sú zasa kolmé na ústrednú os pohrebiska prebiehajúcu v smere ZJZ – VSV, ktorá je súbežná so spádniciou pozvoľne klesajúceho terénu.

Vonkajšie obvodové línie pohrebiskovej plochy pritom nadobúdajú málo obvyklú trojuholníkovitú dispozíciu evokujúcu klesajúcu intenzitu pochovávaní spejúceho do zánikovej fázy. K základni tohto útvaru zloženej v severovýchodnej pohrebiskovej zóne zo IV. skupiny a z ďalších predpokladaných mikroareálov, sa pripojil druhý pás s V.–VII. skupinou. Do tretieho pásu patrí zasa I.–III. skupina. Na juhozápadnom obvode pohrebiska pôsobí excentrickým dojmom nielen VIII. skupina, ale aj IX. skupina, ktorá sa k nekropole pripojila ako posledná.

POHREBNÝ RÍTUS

K neodmysliteľným súčasťam nekropol patria pohrebné obrady. Vykonávali ich pozostalí v snahe vyčleniť zomrelého zo sveta živých a zabezpečiť úspešné ukončenie jeho posmrtnej cesty v záhrobí vyhradenom pre ďalšiu existenciu bezúhonných členov komunity (v. *Gennep 1997*, 136; *Chorváthová 2001*, 33–39; *Lutovský 1998*, 795). Vo včasnom stredoveku sa s určitostí nevykonávala kompletná škála očistného, obranného a udobrovacieho charakteru zaznamenávaná v etnologických materiáloch (*Jágerová 2001*; *Navrátilová 1989*, 132–134).

Napriek tomu sa v nálezových fondoch zo záverečnej etapy včasnostredovekého obdobia dajú postrehnúť niektoré súčasti pohrebných obradov. Patria k nim predovšetkým zložky zachované v zhmotnenej podobe, preskúmané

i zdokumentované rutinným spôsobom. V takýchto prípadoch poskytujú ich zástupcovia informácie o uložení mŕtveho, o hrobových jamách. Údaje tohto druhu bývajú následne využívané k načrtnutiu mozaikovitej predstavy o spoločenských vzťahoch i aktivitách príslušníkov pochováajúcej komunity. Jej podobu môžu skvalitniť výsledky analýz antropologického materiálu vďaka adresnej väzbe ku konkrétnym jedincom príslušného pohlavia a veku (*Hanuliak 2007, 88, 89*).

Tento cenný východiskový prameň v hornokrškanskom fonde chýba. Antropologický materiál nebol v 60. rokoch odovzdaný na odborné spracovanie. Prírastkové katalógy s ľudskými kosťami v nálezovej správe chýbajú. Po zložitom pátraní sa zistilo, že z exploatovaného materiálu previezli do depozitára pražského národného múzea iba kosti zo 76 hrobov. Stav zachovania tohto materiálu sa po vyše päťdesiatich rokoch nedá overiť, rovnako ako aj čitateľnosť údajov na papierových vreckách. Zapožičanie a aktuálne spracovanie tohto súboru sa nepodarilo zabezpečiť. Následkom toho strácajú výsledky tradičných elementov pohrebného ritu zvyčajnú informačnú hodnotu, pretože sa môžu rámcovo spojiť iba s jedincami rozdelenými podľa dĺžok skeletov na dospelých, nedospelých a detských jedincov.

Uloženie zomrelých

Príležitosť k sledovaniu polôh zomrelých poskytujú takmer všetky hroby s kompletnejšie zachovaným skeletom. Aj preto k nim nepatria hroby 29 a 30 zlikvidované bagrom a ďalší zástupcovia s výraznejšie strávenými, dislokovanými a odstránenými kosťami počas druhotných zásahov a výkopových prác. Vo zvyšnej kolekcii dominujú prípady presvedčajúce o zámernom ukladaní zomrelých do kanonizovanej polohy. K jej základom patrí vystretá poloha na chrbte s končatinami súbežnými s jeho osou (*Hanuliak 2004a, 44*). Signifikantná je najmä pozícia ramenných a stehenných kostí doložená v 68 hroboch (68,7 % prípadov). Z jej opakovaného výskytu možno usúdiť, že označená forma bola ideálna k úspešnému absolvovaniu posmrtnej cesty. Naplnenie tohto cieľa neznižovali odchýlky rôznej intenzity zaznamenávané v polohách pohyblivejších častí tela akými sú hlava, predlaktia horných a predkolenia dolných končatín.

Poloha hlavy

Po odčlenení 11 prípadov s chýbajúcimi a značne fragmentarizovanými lebkami nadobudla v kolekcii takmer dvojtretinový podiel skupina hláv

na zátylku s miernym stranovým náklonom. Ich priame napojenie na os skeletu presvedča o ich pôvodnej polohe.

V 24 hroboch zistená poloha na ľavom alebo pravom spánku nespochybňuje identické primárne uloženie, ktoré bolo neskôr zmenené. Potvrďuje to aj sánka, ktorá spočíva na krčných stavcoch ako v hroboch 24 a 43 (tab. V; X). O obvyklej pozícii nemožno pochybovať pri podobnej stranovej polohe sánky a kalvy. Podľa toho evidované odchýlky nenarúšali základné poslanie pohrebného ritu. Nepriamo to podporujú lebky jedincov rôzneho pohlavia a veku (*Hanuliak 2004b, 47*) i lebky z hrobov 35 a 67 (tab. VIII; XIV), ležiace polohy odklonenej voči osi postkranialneho skeletu.

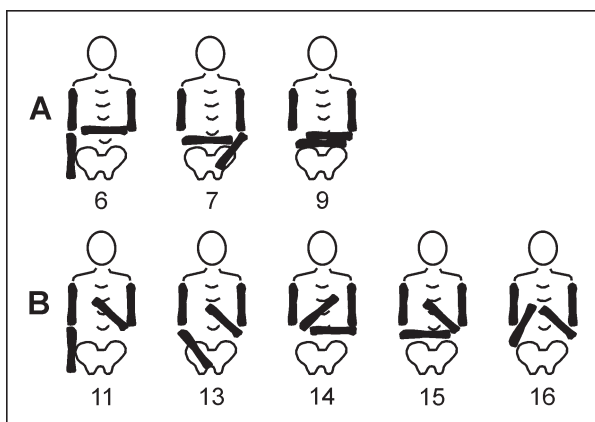
K miernemu až výraznejšiemu vyvráteniu lebiek z hrobov 8, 18, 68, 76 a 89 (tab. II; III; XIV; XVII; XXI) mohla zasa prispieť dekompozícia podloží z organického materiálu s následným vznikom dutého priestoru. S jeho existenciou sa dajú zlúčiť aj spánkové polohy lebiek, pretože k posunom nemohlo dôjsť v zhutnenom zásype hrobových jam. Zaujímavé je, že v jedinom hrobe 101 s vnútornou úpravou interiéru drevom, a preto existujúcim dutým priestorom, k druhotnému premiestneniu lebky nedošlo (tab. XXIV).

Poloha horných končatín

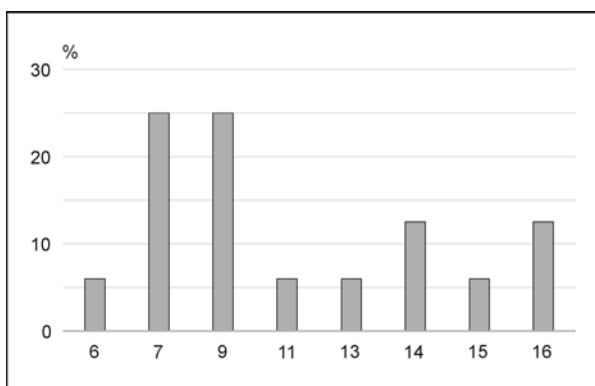
K dotvoreniu neskresleného obrazu o predmetnej zložke pohrebného ritu bolo v prvom rade potrebné odčleniť z analyzovaného súboru dva hroby s výnimočnou polohou tela a ďalších 23 hrobov s minimálne jednou chýbajúcou končatinou alebo niektorou z jej kostí. Napriek vykonanej redukcii nestratila spracúvaná kolekcia únosnú informatívnu hodnotu, pretože poskytla príbuzné informácie zistené v minulosti na pohrebiskách z 9.–12. stor. (*Hanuliak 1990, 155, 156*).

Z ucelenej škály 16 známych variantov býva najčastejšia základná poloha s končatinami súbežnými s osou trupu doplnená miernymi variantmi odchýlok s jedným či oboma predlaktiami smerujúcimi do panvy (78,3 % prípadov). Zriedkavejšie sú výrazné formy s minimálne jedným predlaktím preloženým priečne cez brucho (A), doložené v deviatich hroboch (7, 9, 51, 69, 70, 76, 93, 99 a 100). Extrémna forma (B) s predlaktiami ležiacimi šikmo nahor cez hrudník je evidovaná v siedmich prípadoch (hroby 40, 48, 59, 63, 67, 94 a 101).

Z tradičnej škály výrazných odchýlok (*Hanuliak/Rejholcová 1999, obr. 18*) sa na hornokršanskej nekropole vyskytli polohy 6, 7 a 9, z extrémnych ide o typy 11, 13, 14 a 16 (obr. 4). Početnosť ich výskytu s celkovým podielom 21,6 % (obr. 5) sa mierne líši od stavu na súvekých pohrebiskách aj pre vyšší



Obr. 4. Nitra-Horné Krškany. Poloha horných končatín. Legenda: A – výrazné odchýlky; B – extrémne odchýlky.



Obr. 5. Nitra-Horné Krškany. Výskyt evidovaných variantov polôh horných končatín (podľa obr. 4).

podiel miernych foriem odchýlok (45,9 %). Vyčíslené parametre stoja bližšie k pomeru z pohrebísk používaných ťažiskovo počas 10. stor., v 11. stor. výrazné a extrémne odchýlky ubúdajú na úkor základnej pozície a miernych odchýlok (Hanuliak 1994, obr. 18; 19).

K objasneniu ukladania horných končatín do výrazných a extrémnych pozícií chýba presvedčivejší argument. Na veľkomoravských nekropolách používaných do začiatku 10. stor. ich prítomnosť nie je známa. Naopak, nemožno prehliadnuť ich zvýšený výskyt na lokalitách pripisovaných podľa nálezového fondu príslušníkom maďarských kmeňov, ku ktorým patrí aj Dolný Peter II, Malé Kosihy, Hurbanovo-Bohatá (Dušek 1964; Hanuliak 1994; Rejholcová 1976). Podobná situácia sa vyskytuje na nekropolách autochtónneho slovanského obyvateľstva pochovávaného s novoprišlým etnikom, akými sú Bešeňov, Trnovec nad Váhom-Horný Jatov (Nevizánsky 1979; Točík 1971, 135–184). Do tretej skupiny patria Bučany, Lipová-Ondrochov

a Smolenice, s nálezmi belobrdskej proveniencie (Dušek 1979; Hanuliak 1993; Točík 1971, 199–209). Etnospecifické prvky predmetnej kategórie síce chýbajú na pohrebisku Povedim-Hradišťa, Hurbanovo, Michal nad Žitavou a Cífer-Pác, napriek tomu nie sú na nich neznáme výnimočné prípady pertraktovaných anomálnych prejavov dokladajúce ich časovo obmedzenú módnosť (Točík 1971, 191–196; Zábojník 1985).

Na čakajovskom pohrebisku sú výnimočné polohy horných končatín v miernej prevahe doložené u dospelých mužov, prílohy pochádzajú však iba z tretinového počtu hrobov (Hanuliak/Rejholcová 1999, 27, obr. 19). Na hornokrškanskej nekropole je pomer hrobov s inventárom i bez neho vzácné vyrovnaný. Napriek tomu sa extrémne varianty vyskytli iba v dvoch hroboch s inventárom, zatiaľ čo v hroboch bez nálezov stúpol ich počet na päť zástupcov. Jedinú náznakovú spätosť analyzovanej zložky pohrebného ritu vykazujú priestorové vzťahy sčasti kombinované s rámcovým postupom pochovávaní.

Tento poznatok sa dá vyčítať z koncentrovanej prítomnosti pertraktovaných polôh v II. a III. skupine, kde súčasne kulminuje výskyt nálezov belobrdského typu príznačných pre mladší horizont pochovávaní. Výnimočná prítomnosť predchádzajúcich indikátorov v VI., VII. a VIII. skupine s obmedzenou početnosťou spomínaných nálezov, antikvárnych kusov autochtónnej a východoeurópskej proveniencie sa zasa spája so stredným horizontom pochovávaní. Hroby zo IV. a V. skupiny patria podľa umiestnenia do časového rámca, keď zmienený prvok ešte neprenikol do pohrebných zvykov miestnej komunity. Príčina absencie anomálnych polôh v I. a IX. skupine zostáva otvorená. Je však možné, že dôvody ovplyvňujúce vznik zriedkavých polôh horných končatín neboli v danom čase ešte známe alebo už pominuli (obr. 6).

Počas následného vyhodnocovania sa nepostrehla pravidelnosť, podľa ktorej príslušníci istého rodinného zväzku častejšie uprednostňovali istú formu. Výnimkou sú iba dva prípady polohy 16 s oboma predlaktami šikmo nahor cez hrudník postrehnuté v hroboch 48 a 59 z II. skupiny (tab. XI; XIII) a polohy 7 u pochovaných v hroboch 76 a 100 z III. skupiny (tab. XVII; XXIV), rovnako tak aj v hroboch 63 a 93 v VII. skupine (tab. XIV; XXI).

Dosiaľ prezentované informácie akiste nie sú na spracúvanej nekropole náhodné. Zachytávajú vonkajšie prejavy, ale nie dôvody, ktoré ich vyvolávali. Nerozšírili ani dosiaľ známe poznatky z územia Slovenska o nový inšpiratívny interpretačný podnet. Ani jeden z postrehnutých momentov sa nezdá sám osebe určujúci, pravdepodobnejšie budú zrejme



Obr. 6. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov so sledovanými prvkami. Legenda: a – výrazné odchýlky v uložení horných končatín; b – extrémne odchýlky v uložení horných končatín; c – výnimočná poloha tela; d – zámerne porušené telo.

kumulované účinky. Aj následkom toho býva na rôznych pohrebiskách doložená rozdielna skladba polôh horných končatín s častokrát diametrálne odlišnou frekvenciou výskytu. Na ilustráciu sa môže uviesť globálny obraz z veľkomoravských pohrebísk (Hanuliak 2004b, obr. 107), porovnávaný so situáciou z pohrebiska v Bučanoch (Hanuliak 1993, obr. 7), Galante (Hanuliak/Ižóf 2002, obr. 15), Čakajovciach (Hanuliak/Rejholcová 1999, obr. 18), Nitre-Horných Krškanoch (obr. 6) a Malých Kosihách (Hanuliak 1994, obr. 17).

Poloha dolných končatín

Informácie z rozboru pohrebného rítu veľkomoravského obdobia spochybnili, že by uloženie výraznej väčšiny dolných končatín mohlo súvisieť s niektorou zložkou pohrebných zvykov (Hanuliak 2004b, 104). Tento prvok sa dal vyhodnocovať na skeletoch zo 68 hrobov. Z nich 81 % reprezentuje súbežnosť oboch končatín s minimálnym stranovým posunom. Bez výsledkov odborného vyhodnotenia antropologického materiálu chýba príležitosť spojiť nesúmernosť ich uloženia voči osi skeletu s patologickými zmenami na kĺboch alebo s následkami dekompozície (Prokeš 2007, 40). Výskyt možných anomálií sa pripúšťa u detských jedincov postrehnutých napríklad v hrobách 19, 62 a 75 (tab. III; XIV; XVII), odrážajúcich zníženú dôslednosť pri úprave telesných zvyškov (Hanuliak 2006, 268). Takúto alternatívu azda podporuje aj poloha s vyvrátenou lebkou z hrobu 8 (tab. II), mierne nachýlenie skeletu na pravú či ľavú stranu, ktorému sa prispôsobila aj pozícia niektorej končatiny v mierne ohnutej forme z hrobov 44, 58, 86 a 94 (tab. X; XIII; XX; XXII) alebo v prípadnom prekrížení kostí predkolenia v hrobe 91 (tab. XXI). S istou toleranciou sa dá uvažovať aj o urýchlennom pochovaní jedinca v etape mŕtvolného stuhnutia bez snahy o ďalšiu úpravu jeho tela do kanonizovanej pozície.

Táto nepočetná skupina patrí súčasne k zastupcom miernych odchýlok v uložení tela, bez možnosti zdôvodnenia ich existencie archeologickým materiálom. Z prihliadnutia k umiestneniu takýchto hrobov vyplynie ich prednostné odsunutie do okrajových úsekov príslušných skupín.

Výnimočná poloha tela

Z pohrebiska sú známi iba dvaja pochovaní, ktorých telesné zvyšky neležali v obvykle vystretej či mierne stranovo naklonenej polohe na chrbte. Dospelý jedinec z hrobu 85 spočíva na pravom boku s lebkou na pravom spánku (tab. XX). Horné i dolné končatiny sú v kĺboch extrémne pokrčené a predlaktia i kosti predkolenia smerujú ostro nahor súbežne s ramenami a stehennými kosťami. Dĺžka hrovej jamy je obmedzená na 103 cm, takže sa nedal do nej umiestniť zomrelý vo vystretej polohe. Extrémne pokrčené končatiny v hrobe 12 dopĺňa lebka spočívajúca na ľavom spánku s pohľadom šikmo nahor (tab. II). Trup leží na hrudníku. Obrisy hrovej jamy sa nezdokumentovali. Pri takomto uložení však sotva možno očakávať zmysluplné hĺbenie dlhšej jamy. Pohrebný inventár v oboch prípadoch chýba, príznačná je takisto okrajová pozícia oboch zomrelých v príslušnom priestore.

Obaja zástupcovia patria k výnimočným prejavom pohrebných zvykov. Hojnejšie býva doložená poloha na boku, zriedkavejšie poloha na bruchu (Hanuliak 2004b, 106; Nezvalová 2018, 13, 18). Aktívna účasť pozostalých na ich vzniku sa nedá poprieť. Rovnako tak vopred stanovený zámer vyhlbiť skrátenu formu hrovej jamy, v ktorej nemohlo byť umiestnené vystreté telo. Nálezové okolnosti neposkytujú ďalšie informácie zdôvodňujúce vykonanie opísaných prejavov. Inšpiratívne vyznievajúce etnologické pramene uvádzajú viacero alternatív, nie však konkrétne súčasne i akceptovateľné príčiny frekventované vo včasnostredovekom naddunajskom priestore (Hanuliak 2007, 90, 91; Chorváthová 1993, 76–80; Navrátilová 2004, 292–316).

Ak sa nepripustia z archeologického kontextu plynúce obavy pozostalých z konkrétneho jedinca, kľúčový moment spúšťajúci celý proces stále uniká. Z kontextu nepriamo vyplýva, že mohlo ísť o osobu obdarenú **občas tolerovanými mimoriadnymi** schopnosťami alebo fyzickou anomáliou, kvôli ktorým bola odčlenená od ostatných z komunity. L. Galuška (2004, 87) k takejto skupine pripája jedincov s neprehliadnuteľnými defektnými prejavmi na tele vyvolanými poruchami látkovej výmeny alebo konzumáciou nevhodnej potravy. K zvýšeniu latentných obáv dochádzalo po úmrtí spájanom s nečistými silami. To zrejme vyvolávalo potrebu zabránenia proskribovanému jedincovi ukončenie posmrtnej cesty v záhrobí vyhradenom pre bezúhonných predkov komunity. Na takýto účel bola vhodná zásadne odlišná úprava tela nadobúdajúca pre pozostalých obranný efekt. Na tento účel bola podľa výskytu ideálna pokrčená poloha na boku (Hanuliak 1998, 102). Menej časté uloženie na bruchu – hrudníku môže súčasne symbolizovať opovrhnutie vyvolané neospravedliteľnými prečinmi. V hrobe 12 zvyšuje obranný efekt polohy výnimočná orientácia skeletu uloženého v línii 340° (tab. II), ktorá je súčasne kolmá na štandardnú os ostatných pochovaných. Neprekvapí, že v takýchto hrobách spravidla absentoval inventár a plytšie zahĺbené hrobové jamy boli odsúvané do okrajových úsekov pohrebiskovej plochy (Nezvalová 2016, 273).

Zámerne porušené telo

S prihliadnutím k intenzívnemu zničeniu severovýchodnej časti pohrebiska zemnými strojmi, celkovému počtu hrobov s porušeným skeletom i úrovni dokumentačných materiálov, sa nedá priblížiť intenzita zámerného porušovania pochovaných jedincov. Bez akýchkoľvek pochyb sa s prejavmi tejto kategórie dá, naopak, spojiť dospelý jedinec z hrobu 95 (tab. XXII) a ďalší z hrobu 15

(tab. II). Ak by sa v tomto prípade zachoval obrys hrovej jamy, zvýšila by sa prijateľnosť predpokladanej aktivity. Menej pravdepodobne vyznieva spojenie intenzívnej dislokácie a odstránenie množstva absentujúcich kostí s činnosťou bagra. **Výskyt kostí v pravidelne vymedzenom obdĺžnikovitom priestore** pripomína rozsah druhotného výkopu. Podľa tohto je táto situácia spolu s prejavmi v hrobe 95 blízka zámerne vykonanému zásahu pozostalých **zameranému na odstránenie negatívnych schopností** pripisovaných jedincom (Hanuliak 2011, 128–139). Takáto interpretácia vyznieva prijateľnejšie po zohľadnení nadpriemernej hĺbky hrobu 15 a chýbajúcich zvyškov drevenej úpravy jeho interiéru. Tie totiž nepatria k činiteľom, ktoré zvyčajne prispievajú k vzniku dutého priestoru uľahčujúceho **zintenzívnenie rozkladného procesu** ľudského tkaniva so samovoľne nastúpeným posunom skeletového materiálu (Fusek 2011, 121, 122; Prokeš 2007, 18, 19).

Orientácia hrobov

Napriek porušeniu lokality zemnými strojmi pred archeologickým výskumom patria údaje s orientáciou hrobov k najpočetnejším rozpoznávaným zložkám pohrebných zvykov. Z ich prekvapivej homogenity sa vymyká hrob 12 (tab. II) s extrémne pokrčeným jedincom na pravom boku uloženým v línii 340° a druhotne porušený skelet z hrobu 15 (tab. II) zo severovýchodného postranného pásu orientovaný v azimute 232°.

V spracúvanom súbore tvoria zhruba štvrtinu hroby orientované v smere Z – V s celkovým rozmedzím 259°–281°. Najčastejšie sú prípady patriace do azimutu ZJZ – VSV ohraničeného hodnotou 236° a 258° (66,6 % prípadov). Takáto kumulácia nie je náhodná. Príslušná línia sa totiž stotožňuje so spádniciou terénu klesajúceho v pohrebiskovom areáli.

Podľa tohto zloženia patrí hornokrškanská nekropola k lokalitám s preukázateľným vzťahom ústrednej osi s klesajúcim terénom. Zriedkavejší odklon do línie Z – V nenarúša základný princíp, podľa ktorého sa počas 9.–12. stor. v svahovitom prostredí riadila orientácia hrobov. Jeho podstata nie je pri zbežnom pohľade zreteľná. Napriek tomu sa podľa nej riadilo pochovávanie aj na lokalitách s miernym až zanedbateľným sklonom ako v prípade spracúvanej lokality. Nálezisko bolo pritom ideálne vystavené pôsobnosti slnečných lúčov chrániacich uctievané miesto posledného odpočinku zomrelých, súčasne aj s obavami vnímané prostredie s výskytom nečistých síl (Hanuliak 2007, 88–90).

Oba ťažiskovo zastúpené azimuty sa v minulosti považovali za ideálne k nastúpeniu posmrtnej cesty ukončenej v temnom predkresťanskom záhrobí so zapadajúcim slnkom (Hanuliak 2004a, 41). Tento prvok sa stal s úpravou zomrelých do kanonizovanej polohy dôležitou súčasťou pohrebného ritu. Zdá sa preto, že sa obe zložky mohli istým spôsobom podieľať aj na dotvorení ústredného princípu orientácie pochovaných z regulárnych hrobov. Platnosť sledovaného princípu potvrdzujú účelovo previazané zásady, ktoré vo svojej komplexnosti naplňujú jednu z dôležitých zásad pohrebných zvykov zameranú na vyčlenenie zomrelého z pozemského sveta.

K odlišným názorom sa v prípade orientácie hrobov dopracovali bádatelia, ktorí túto zložku vytrhli z celkového kontextu pohrebného ritu a posudzovali ju izolovane (Dostál 1982, 180; Hrubý 1955, 74). Viaceré zo zverejnených názorov sa dlhodobo akceptovali napriek rozporom v argumentačnej rovine. K nim patrí aj domnelá spätosť orientácie s meniacou sa dráhou slnka po oblohe, so sezónnou úmrtnosťou, resp. nasmerovaním jedinca do polohy s tvárou k vychádzajúcemu slnku (porovnaj Hanuliak 1984, 109–114). Niektoré prípady zasa naznačujú, že pri zdôvodňovaní skladby orientácie hrobov možno na niektorej lokalite dospieť k inšpiratívnym poznatkom (Frolík 2014, 111, 112). Do ďalšej skupiny patria udivujúce výsledky, pretože sa neskúmali zásadné momenty orientácie, ale vopred vytýčené ciele (porovnaj Vereščáková 2014, 114–121).

Hrobová jama

S obvyklou pravidelnosťou zaznamenávané základné zložky hrobových jam spolu úzko súvisia. Poukazuje na to aj ich výsledná podoba zodpovedajúca predstavám o vhodnom mieste k uloženiu telesných zvyškov zomrelých. Podľa nálezovej správy disponujú ich reprezentanti zo spracúvaného súboru značnou homogenitou, zúženou typologickou škálou zložiek i zníženým rozsahom vypovedacích schopností. Výnimky takmer nejestvujú. Príkladom je chýbajúce uloženie jedincov do spoločnej jamy. Tzv. symbolické hroby bez ľudských ostatkov a prípadných predmetov pohrebného inventára nie sú známe. Rovnako chýbajú indicie k povrchovému označeniu hrobových jam sporadicky doloženému na niektorých lokalitách zvislými kolmi alebo kameňmi (Frolík 2014, 12; Hanuliak/Kuzma 2015, 108, 261, 262; Tomková 2005, 160). Rozmiestnenie hrobov na dlhodobo využívannej ploche, bez výskytu narúšania mladších hrobov staršími napriek tomu podporuje existenciu značenia, aj keď iba prostredníctvom prostých hlinených rovov (Tomková 2005, 160).

Tvar

Spomenutá homogenita sa v prvom rade objavuje v jednotnej dispozičnej forme obmedzenej na obdĺžnikovitý obrys s pravouhlými až zaoblenými nárožiami. Tieto parametre v rozhodujúcej miere ovplyvnilo kompaktné sprašové podložie. Na rôznych náleziskách bývajú v ňom sporadicky zastúpené aj jamy s lichobežníkovitým pôdorysom zúžené k niektorej z koncových strán. Takýto variant, s dosiaľ neobjasnenými dôvodmi ich vzniku, na pohrebisku chýba (Hanuliak 1990, 152, obr. 2: 3a, 3b).

Oblúkovito prehnuté pozdĺžne strany majú hroby 45 a 46 (tab. X; XI). K vzniku takýchto anomálií mohla prispieť neúmyselná výkopová činnosť pozostalých bez vzťahu k pochovanej osobe. Oba hroby sú napriek tomu od seba vzdialené iba 4,5 m, hoci boli vyhlbené v susediacich okrajových úsekoch VI. a VII. skupiny oddelených prázdnyh liniovým pásom.

Zvyčajne zvislý až mierne zošíkmený profil stien sa nedal zdokumentovať, keďže sa prevaha hrobov zakresľovala a slovne opisovala až od nivelety svetlého sprašového podložja. Z chýbajúcich údajov o dne vyplýva, že nešlo o šikmú, ale rovnú úroveň bez doplnkových úprav odlišným materiálom.

Rozmery

Plošné miery hrobov sú v prevahe jednotné a vcelku zosúladené s veľkosťou postáv pochovaných. Iba jamy z hrobov 33, 40, 79 a 101 (tab. VII; IX; XVIII; XXIV) nadobudli väčšie rozmery.

Informačná hodnota hĺbkových údajov je nesporné významnejšia. Potvrdzujú to skutočné rozmery doplnené polohou hrobov v pohrebiskovom areáli. Rozhodujúci význam možno pripísať hrobom 16, 19, 21, 22 a 24 vyhlbeným v IV. a V. skupine so spriemerovanou hodnotou 144 cm. Zjavne podpriemerne pôsobia naproti tomu údaje z hrobov 1–5 a 25–28 z IX. a priliehajúcej časti VIII. skupiny, pretože sa ich výsledná hĺbková hodnota obmedzila na 53 cm (obr. 3).

Hĺbky zvyšných hrobov dospelých dosahujú v priemere 78 cm. Voči nim hrob 101 zahĺbený 130 cm predstavuje vzácnu výnimku. Ak sa prihliadne iba k hĺbke presahujúcej 110 cm, objavja sa v okrajových úsekoch II., III., VI.–VIII. skupiny hroby 35, 45, 64, 84, 87, 94, 99 a 101 (obr. 7; tab. III; XIV; XX; XXII; XXIV). V nich boli uložení dospelí jedinci s prílohou noža, keramickej nádoby, výnimočne aj mäsitej potravy. Šperky a iné druhy predmetov chýbajú. Podľa toho sa dá hypoteticky predpokladať, že išlo o osoby mužského pohlavia s vyšším sociálnym statusom v rodinnom zväzku. Táto skutočnosť oslabuje predstavu, podľa ktorej boli takéto osoby ukladané do centrálnych priestorov s prestížnejším

významom. Rozdiely sa zaznamenali aj v detských hroboch. Zatiaľ čo hĺbky hrobov 19 a 20 z V. skupiny dosahujú priemer 145 cm, vo zvyšných detských hrobch sledovaná hodnota klesá na 63 cm.

Hodnoty uvedených parametrov nemôžu byť náhodné. Poskytujú príležitosť k načrtnutiu rámcovej chronologickej špecifikácie pochovávaní rozdeleného do troch rozdielne dlhých horizontov. Východisko poskytuje päť známych hrobov zo IV. skupiny (hroby 21–23, 29 a 30) zo severného cípu nekropoly (obr. 7), u ktorých sa spriemerovaná hĺbka ustálila na 120 cm. Nemenej dôležitých je aj sedem hrobov zo severovýchodnej okrajovej časti V. skupiny (hroby 12, 15, 16, 18–20 a 24) susediacej so IV. skupinou. Ich hĺbkové údaje nadobudli priemer 130 cm (obr. 7).

Obe hodnoty sú blízke úrovni, do ktorej sa počas veľkomoravského obdobia prednostne hĺbili hroby dospelých na neďalekom čakajovskom pohrebisku. (Hanuliak/Rejholcová 1999, 20, obr. 8; 10). S príbuznými údajmi sa stretávame aj na kontinuálne používaných nekropolách v Bešeňove, Šuranoch-Úľanoch nad Žitavou a Trnovci nad Váhom-Hornom Jatove (Hanuliak 1992a, obr. 31). Hornokrškanské hroby z najmladšej skupiny sú zasa podľa sledovaných hodnôt blízke údajom z 11. stor. z čakajovskej nekropoly (Hanuliak/Rejholcová 1999, obr. 8; 10), Malých Kosíh (Hanuliak 1994, 15, 16, obr. 9), prípadne i v Abraháme (Kolník 1971, 58 n.), Bodze-Holiar (Hanuliak 1992b, 297), Cabaja-Čápóra (Točík/Paulík 1979, 87 n.) a Mane (Hanuliak 1988, 106), kde sa však niektoré hĺbky zaznamenávali od úrovne výskumnej plochy.

K potvrdeniu správnosti predchádzajúcich informácií mohli prispieť objemové hodnoty spracúvaných hrobov, ak by ich množstvo výrazne neobmedzili chýbajúce údaje z tretiny poškodených reprezentantov. Aj preto okrem zástupcov z najmladšieho horizontu v súbore nefigurujú ani hroby s nadpriemerným objemom spätým s autochtónnym prostredím. Následkom toho sa spriemerované objemové hodnoty detských hrobov obmedzili na 0,33 m³, u dospelých na 0,97 m³. Dospelí jedinci v hrobch s nadpriemerným objemom s hodnotou nad 1,2 m³ sa nezhlukovali v obmedzenom priestore, ale boli nerovnomerne rozptýlení. V I., III., VII. a VIII. skupine sa napríklad zistil iba jediný zástupca (hroby 95, 87, 45 a 94), z II. skupiny pochádzajú dva hroby (54 a 101), v VI. skupine sa vyskytli tri hroby (35, 49 a 84).

Vnútoraná úprava

Iba v hrobe 101 (tab. XXIV) sa potvrdila existencia interiérovej úpravy. Zachovala sa v podobe nesúvislých tmavo sfarbených zvyškov drevnej hmoty. Takéto pozostatky sú bežné v sprašovom podloží,



Obr. 7. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov s nadpriemernými hĺbkami.

kde sa z drevnej hmoty nemohli zachovať vlákna, či karbonizované zvyšky (porovnaj Frolíková-Kalischová 2014, 323).

Z umiestnenia zachovaných zvyškov možno usúdiť, že ide o konštrukčne jednoduchší typ zložený z doskovej podložky a z dvoch pozdĺžnych zvislo osadených dosiek s hrúbkou 3–4 cm. Priečne obloženie kratších koncových strán sa pri tomto type nedopĺňalo. Spôsob prepojenia bočnic s doskovou podložkou nie je známy, keďže sa nezdokumentovali ich styčné miesta. Podľa analógií sa úprava dopĺňala samostatnou doskovou podložkou. Na nej mohol byť zosnulý prenesený na pohrebisko a uložený do

hrobu s vopred zostavenou doskovou konštrukciou (Macháček a i. 2016, 38–41; Tomková 2005, 162).

Opísaný typ patrí v naddunajskom priestore k piatim základným formám drevených konštrukcií. Jeho výskyt sa donedávna spájal s 38 hrobmi vyhlbenými na 16 lokalitách veľkomoravského typu. Okrem pohrebiska z Veľkého Grobu registrujeme zvýšený výskyt aj na nekropole v Nitre-Lupke (Hanuliak 2004b, 86, obr. 79).

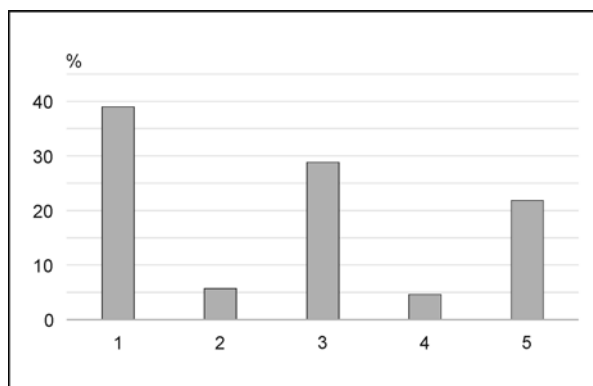
V Malých Kosihách boli v takto upravených hrobch pochované dve dospelé ženy a dvaja muži (Hanuliak 1994, obr. 15: 1–4). Datovacie prostriedky vylučujú ich zhotovenie v identickom chronologickom úseku. Rozptýlená pozícia hrobov zasa nepodporuje spojenie úprav s konkrétnym rodinným väzkom. Pohrebný inventár buď chýba, alebo osciluje medzi nadpriemernou a priemernou hodnotou. Okrem zvýšených hĺbok a objemov nedopĺňa ostatné parametre z hrobových jám iný nadštandardný ukazovateľ.

V hornokršľanskom hrobe 101 sa takisto nevykytli indikátory potvrdzujúce vyššie postavenie pochovaného v komunite. Keramickej nádobe patrí v hodnotovej škále skôr priemerná pozícia, výnimočne priloženej mästej prílohe zasa vyšší sociálny status. Výrazne nadpriemerné zahĺbenie (130 cm) a kubatúra hrovej jamy (1,78 m³) môžu súvisieť so zámerom vybudovať dutú drevenú schránku s patričným objemom. V ďalších ôsmich hrobch (35, 45, 49, 64, 84, 87, 94 a 95) však konštrukcie neboli vybudované. Zistená situácia nevyznieva jednoznačne aj preto, že sa očakávané doklady nepremietli do hmotnej podoby. Z nich sotva možno vyčítať dôvody, pre ktoré sa pozostatí rozhodli zhotoviť zosnulému drevenú úpravu práve tohto a nie iného typu.

Na druhej strane sa nedá prehliadnuť, že pozdĺžne obloženie telesných zvyškov zomrelých zväčša nebýva doložené na bezvýznamných vidieckych pohrebiskách, ale prednostne na nekropolách z vtedajších administratívno-hospodárskych centier, takisto z ich aglomerácií. Mimo nich sú to lokality s významným postavením v príslušnom regióne (Hanuliak 2004b, 65, 66, 86).

POHREBNÝ INVENTÁR

Z hornokršľanského pohrebiska pochádza 38 základných typov predmetov zastúpených v niekoľkých variantoch získaných z 55 hrobov (54,5 % prípadov), naopak, vo zvyšných 45 hrobch absentujú. Pri spracúvaní predmetného fondu sa pozornosť primárne sústredila na typologickú analýzu predmetov potrebnú k ich začleneniu do tradičných materiálových skupín. Vychádzalo sa pritom z využitia nálezov v reálnom živote potvrdenom



Obr. 8. Nitra-Horné Krškany. Výskyt hlavných typov predmetov a ich variantov v materiálových skupinách. 1 – šperky; 2 – súčasť odevu; 3 – predmety dennej potreby; 4 – militária; 5 – predmety kultového charakteru.

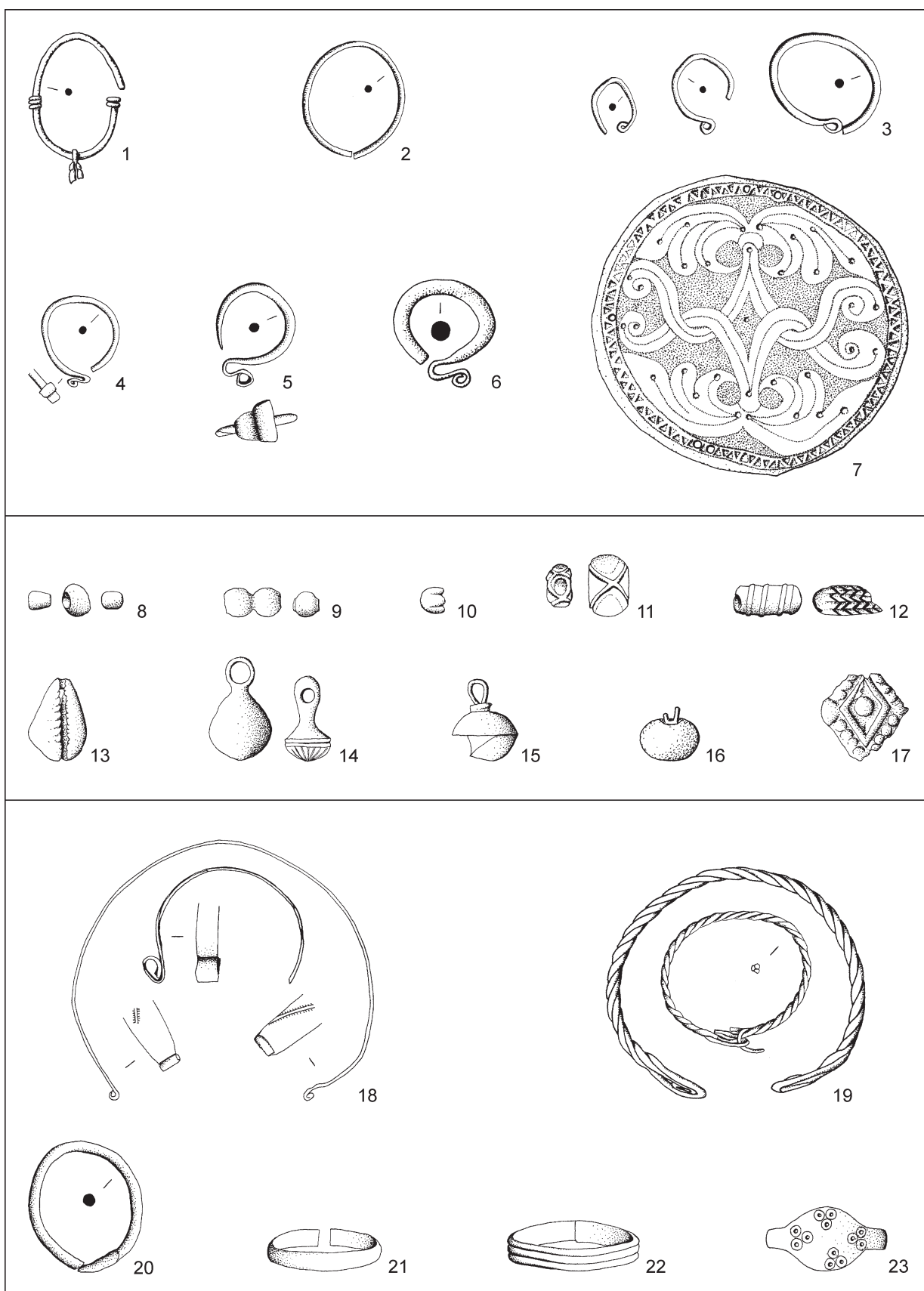
spôsobmi ich obvyklého nosenia alebo aktuálneho posmrtného využitia.

Túto zásadu porušujú nepočtené prípady poškodených exemplárov použitých odlišným spôsobom. Uvedené zmeny obvykle signalizuje aj ich netradičná pozícia v hrobe. Avšak ani takého skutočnosti neznižili snahu po vyhodnocovaní okolností výskytu nálezov, sledovaní typologických a chronologických aspektov analogických predmetov z iných lokalít. Spomedzi nich sa uprednostnili náleziská z nitrianskej sídliskovej aglomerácie rozšírené podľa potreby o ďalšie územie.

Vďaka takémuto prístupu sa dali predmety z hornokršľanského náleziska zaradiť do predbežnej typologicko-chronologickej schémy s verifikovateľnou polohou príslušných hrobov v preskúmanom areáli. Globálne ukazovatele zasa poukazujú na vzťah predmetov k pochovaným jedincom, k ich sociálnej pozícii a meniacim sa princípom pohrebného ritu prispôbovaným vývoju v náboženskej oblasti (Hanuliak 2004b, 121, 123). V dôsledku spomenutých okolností sú na lokalite najpočetnejší zástupcovia šperkov (34 hrobov), zriedkavejšie sú predmety dennej potreby (24 hrobov) a predmety kultového charakteru (19 hrobov). Súčasť odevu (5 hrobov) a zbrane (4 hroby) patria, naopak, k výnimočným súčastiam inventára (obr. 8).

Šperky

Zástupcovia z tejto skupiny sa získali z 34 hrobov. Okrem spomenutých princípov vystrojovania zomrelých ich kulminujúci podiel (39,1 % prípadov; obr. 8) ovplyvnila širšia škála typov skrášľujúcich rôzne časti tiel jedincov. Podľa toho v kolekcii evidujeme šperky zdobiace hlavu, hrdlo, predlaktia a ruky horných končatín.



Obr. 9. Nitra-Horné Krškany. Typologická skladba šperkov. 1–7 – predmety zdobiace hlavu; 8–17 – predmety zdobiace hrdlo; 18–23 – predmety zdobiace horné končatiny.



Obr. 10. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov so šperkami zdobiacimi hlavu. Legenda: a – náušnice (typ 1, 2); b – náušnica, záušnica (typ 2, 4); c – záušnice (typ 4); d – záušnice (typ 4, 5); e – záušnice (typ 3, 4); f – záušnice (typ 3); g – záušnice (typ 6); h – ozdobné plakety (typ 7).

Šperky zdobiace hlavu

Z primárneho pohľadu možno v tejto skupine vyčleniť dva typy náušníc (typy 1 a 2), štyri typy záušníc (typy 3–6) a jeden typ ozdobnej plakety (typ 7; obr. 9). Podľa počtu evidovaných exemplárov sa táto kolekcia ocitá na poprednom mieste v skompletizovanom nálezovom fonde. Rozmiestnenie hrobov s ich výskytom zaznamenáva obr. 10.

Náušnice

Typ 1 – Náušnica s trubičkovitým záveskom
(obr. 9: 1)

Prvého zástupcu šperkov reprezentuje jediný exemplár nájdený v hrobe 21 (tab. IV: 21: 1). Skladá sa z oválneho oblúka s priemerom 21 x 16 mm, vyhotoveného z bronzového drôtu s hrúbkou 1,2 mm. Spodný oblúk oddeľujú drôtené uzlíky s tromi aj dvomi závitmi. V jeho strede sa drôteným pútkom pripája profilovaný trubičkovitý závesok s priemerom 2 mm, zvinutý z bronzového plechu. Jeho spodná časť uzavretá granulou chýba, a preto nedosahuje ani obvyklú dĺžku 5 mm.

Náušnice s trubičkovitým záveskom patria k nenáročne zhotoviteľným zástupcom podunajského šperku (Dostál 1966, 33) s prednostným výskytom vo vidieckom prostredí. Vo vtedajších centrách sú, naopak, zriedkavé (Klanica 1985, 530; Macháček a i. 2016, 71). Na Slovensku sa našli v 26 hrobách zo 16 lokalít. Ich výskyt narastá v mladšom veľkomoravskom horizonte, začiatkom 10. stor. sa z pohrebného inventára vytrácajú (Hanuliak 2004b, 162). Potvrdzujú to aj hroby z Pobedima-Na laze (Vendtová 1969, 210, 211) a hrob 27 z Michala nad Žitavou (Točík 1971, 67; tab. LII–LIV). V ňom sa takisto vyskytla príbuzná skladba nálezov aká je známa na spracúvanom pohrebisku.

Zaujímavá je takisto koncentrovaná prítomnosť predmetných náušníc v nitrianskom mikroregióne doložená na siedmich lokalitách (Hanuliak 2001). Z Nitry-Lupky ide napríklad o štyri hroby (Chropovský 1962, 214), zatiaľ čo v Čakajovciach iba o dva (Rejholcová 1995a, 56), na Nitrianskom hrade sa preskúmal iba jediný hrob s takýmito náušnicami (Bednár 1998, obr. 6: 5, 7).

V hrobe 21 z Horných Krškán ležala náušnica pri pravej strane lebky dospeléj osoby. K spresneniu časového zaradenia nepostačuje krátky nôž nájdený v tomto hrobe (tab. IV: 21: 2). Signifikantnejšia je pozícia hrobu v IV. skupine patriacej do staršieho horizontu pochovávaní.

Typ 2 – Krúžkové náušnice
(obr. 9: 2)

Najjednoduchšia forma náušníc sa vyskytla v deviatich hrobách (2, 44, 51, 61, 65, 73, 74, 76 a 82) vždy v jednom exemplári. Vyznačujú sa kruhovým oblúkom vytvoreným z bronzového drôtu s hrúbkou 1,2–2 mm (hroby 44, 51, 74 a 82). Celkový priemer osciluje v rozmedzí 14,5–18,5 mm (tab. X: 44: 1; XII: 5: 1; XVI: 74: 1; XIX: 82: 1). Spriemerovaný údaj má hodnotu 15 mm.

V hrobách 2, 73 a 76 je oblúk mierne pozmenený stlačením horného či dolného úseku (tab. I: 2: 2; XVI: 73: 1; XVII: 76: 1). K nim by sa mohli pripojiť podobne

tvarované exempláre z hrobov 61 a 65 s chýbajúcou tretinou oblúka (tab. XIV: 61: 1; XV: 65: 1). V uvedených prípadoch sa uvažuje o ich využití pri spínaní vlasových prameňov (Bakay 1966, 66, 67; Rejholcová 1995a, 55), napriek tomu, že presvedčivý doklad o takomto využití nemáme.

Oporu k predchádzajúcemu tvrdeniu neposkytuje ani spracúvané pohrebisko. Ani v jednom hrobe nebol zistený väčší počet takýchto krúžkov ležiacich vo väčšej vzdialenosti od hláv pochovaných. Exempláre sa našli pri spánkových kostiach, iba výnimočne pri temene a sánke (Hanuliak 1994, 39, 40), kam sa mohli neskôr presunúť počas dekompozície telesných zvyškov. Z praktického hľadiska mohol opísanú deformáciu oblúka vyvolať zámer, ktorý pri náušniciach s nespojenými koncami obmedzoval riziko straty.

V hrobach 44, 73 a 74 sa krúžkové náušnice ocitli bez ďalších príloh. K spresneniu ich časového zaradenia v hrobach 61 a 65 nepostačujú nádoby z 1. skupiny a stredne dlhý nôž. Signifikantnejšia môže byť poloha hrobov 44 a 65 v VII. skupine, ktorá pripúšťa ich zaradenie do stredného horizontu. Podľa priemeru drôtenej esovitej záušnice (typ 4) zväčšeného na 16,5 mm treba rátať s neskorším umiestnením hrobu 2 v rámci VIII. skupiny. Hroby 51, 76 a 82 sa zasa spájajú s mladším horizontom pochovávaní na základe sploštených guľovitých korálikov (typ 11), plechového a drôteného náramku (typy 18 a 19), pásikového prsteňa s pozdĺžnymi žliabkami (typ 22). K doplneniu informácie treba uviesť, že hroby s krúžkovými náušnicami chýbajú v I., IV., V. a IX. skupine. Dva hroby evidujeme v II., III. a VII. skupine, zatiaľ čo v VI. a VIII. skupine figuruje iba jeden hrob.

Záušnice

S výnimkou niektorých otázných prípadov nie sú známe väčšie pochybnosti o využití a spôsobe nosenia náušníc. Záušnice patria k inej kategórii šperkov zdobiacich hlavu. Z dávnejšie zverejnených zmienok vyplynulo ich odlišné použitie. Odborné vyhodnocovanie materiálovej bázy terénnych výskumov poskytlo v poslednom období podklady o genetickom prepojení záušníc s očkom a drôtených esovitých záušníc s menším priemerom (Barošková 2014, 38; Frolík 2014, 77, 91; Košta 2008, 292, 293). K podpore tohto názoru môžu sčasti prispieť aj príklady z hornokršanskej nekropoly.

Typ 3 – Záušnice s očkom
(obr. 9: 3)

Okрасы tohto druhu sa našli v piatich hrobach (75, 80, 86, 88 a 100), z ktorých sa získalo sedem exemplárov. Zatiaľ čo z hrobov 75, 80 a 86 pochádza

jeden kus, z hrobov 88 a 100 ide o dva. Z ich porovnávaní vzíde dojem o väčšej variabilite základných údajov. V prípade oblúka sa napríklad vyskytuje kruhový tvar (tab. XX: 86: 1), oválna (tab. XX: 88: 2; XXIV: 100: 1, 2) i kvapkovito stlačená forma (tab. XVII: 75: 2; XX: 88: 1).

Podľa rozmerov sú doložené tvary s malým priemerom 9–11,5 mm (tab. XIX: 80: 1; XX: 86: 1; 88: 1, 2) i s priemerom zväčšeným na 16,5–18,5 mm (tab. XVII: 75: 2; XXIV: 100: 1, 2). Podľa rozdielu medzi hrúbkou drôtu 1,1–1,4 mm a šírkou očka je táto časť priemerne (tab. XVII: 75: 1), mierne (tab. XXIV: 100: 1, 2) i minimálne roztepaná (tab. XX: 88: 1, 2), alebo aj neroztepaná (tab. XX: 86: 1).

Na záušnici z hrobu 88 nie je očko zvinuté na obvyklej vonkajšej, ale na vnútornej strane (tab. XX: 88: 1). Analogicky sformovaný zástupca pochádza takisto z hrobu 213 na pohrebisku z 10.–11. stor. v Szegvári-Oromdülő (Bende/Lőrinczy 1997, obr. 3: 4). Ukončenie očka záušnice z hrobu 80 chýba (tab. XIX: 80: 1). Napriek tomu bol tento exemplár po zohľadnení ostatných typologických znakov priradený do analyzovanej skupiny. Rozhodli o tom identické parametre zaznamenané na exemplári z hrobu 628 na čakajovskom pohrebisku (Rejholcová 1995b, tab. C: 9). K ďalším príbuzným znakom z tejto nekropoly patria rozmery a stvárnenie oblúka vyhotoveného zo strieborného drôtu. Zatiaľ čo tri takéto kusy predstavujú v čakajovskom súbore 30 %, dve záušnice z Horných Krškán prezentujú diel 28,6 %.

Zaujímavú skladbu majú sprievodné nálezy. K archaickým zástupcom patrí sklený gombík (typ 16). Keramické nádoby z 1. a 4. skupiny a stredne dlhý nôž nie sú chronologicky citlivé. Určujúci význam nadobúda drôtená esovitá záušnica (typ 4), malé melónovité koráliky (typ 10), guľovité sploštené koráliky (typ 11), plechový a drôtený náramok (typy 18 a 19). Tie spájajú hroby 75, 80 a 86 s mladším horizontom pochovávaní na pohrebisku. Túto okolnosť možno vyčítať takisto z kumulovanej prítomnosti hrobov 75, 86 a 100 v III. skupine. Z II. skupiny poznáme hrob 88, hrob 80 patrí zase do VI. skupiny. Pomerne obmedzená priestorová distribúcia hrobov neposkytla jednoznačné východisko k začleneniu exemplárov s odlišným tvarom i rozmermi do vývojovej schémy.

Z teoretického hľadiska by sa za relatívne staršie dali označiť záušnice s menším priemerom oblúka zhotoveného z tenšieho bronzového drôtu nájdené v hrobach 80, 86 a 88. Túto možnosť podporujú identickí zástupcovia z čakajovskej nekropoly nachádzaní s príbuznými typmi sprievodných predmetov. Hrob 357 by mohol byť na základe výskytu dvoch západoeurópskych mincí zaradený do druhej až tretej štvrtiny 10. stor. S úbytkom záušníc analyzovanej formy sa ráta na tejto nekro-

pole od začiatku druhej polovice 10. stor. (*Rejholcová 1995a*, 56, 57, 81; *1995b*, tab. LVII).

Záušnice z hornokrškanských hrobov 75 a 100 s odlišne sformovaným oblúkom zväčšeným na 16,5–18,5 mm, z hrubšieho drôtu a so širším očkom sú zasa blízke náušniciam/záušniciam so zvinutým koncom. Na ilustráciu možno uviesť exemplár z hrobu 208 z čakajovského pohrebiska (*Rejholcová 1995a* 59; *1995b*, 24; tab. XXXIX: 18), z hrobu 226 z Malých Kosíh (*Hanuliak 1994*, 127; tab. XLVI: E: 1), z hrobu 69/2 z Vukovaru-Lijeva Bara (*Demo 2009*, obr. 25: 2.1a.2). Šperky opísané typu sa v prevahe datujú do záveru 10. stor. s kontinuálnym presahom do 11. stor. (*Bende/Lőrinczy 1997*, 227–229, obr. 26; *Demo 2009*, 445–447; *Korošec 1999*, 58, 59; *Rejholcová 1995a*, 59).

Typ 4 – Drôtené esovité záušnice
(obr. 9: 4)

Ich výskyt evidujeme v šiestich hroboch (2, 70, 75, 96, 97 a 98), z ktorých sa získalo 17 exemplárov. V hrobe 2 a 75 je to jediný kus (tab. I: 2: 1; XVII: 75: 1), v hrobe 98 ide o dva (tab. XXIII: 98: 1, 2). Štyri exempláre naproti tomu pochádzajú z hrobov 70 a 97 (tab. XV: 70: 1–4; XXIII: 97: 1–4), v hrobe 96 bolo päť kusov (tab. XXII: 96: 1–4, 6).

Oblúk záušnic nebol jednotne sformovaný. Tvarové rozdiely vyniknú najmä v hrobách s väčším počtom exemplárov. Mierny rozptyl sa prejavuje aj vo veľkostných parametroch zaznamenaných v rozmedzí 10,5–18,5 mm, pričom výsledný priemerovaný údaj oboch línií nie je väčší ako 20 mm. Okrem esovitých záušnic 3 a 6 zo strieborného drôtu (tab. XXII: 96: 3, 6) boli ostatné exempláre z hrobu 96 zhotovené z bronzového drôtu s hrúbkou 1,1–1,2 mm. Exemplár z hrobu 70 má neroztepanú slučku širokú 1,2 mm, na ostatných šperkoch je slučka zhodne široká 2 mm. Je to tak aj pri záušnici 4 z rovnakého hrobu. Jej odlomená slučka je navlečená na oblúku náušnice 3 (tab. XV: 70: 3, 4). Podľa tohto príkladu možno uvažovať o nosení niektorých záušnic aj v prepletenej podobe. Oba šperky ležali na ľavej časti čelovej kosti, zatiaľ čo ďalšie kusy pri pravej temennej kosti. Vokolo lebky rozptýlené štyri záušnice sa objavili v hrobách 70 a 97, do hrobu 96 uložili päť kusov. Okrem toho sa vyskytlo i symetrické rozmiestnenie po oboch stranách lebky (hroby 96 a 98). V hrobe 2 je uprednostnená ľavá spánková poloha. V hrobách 75 a 97 boli pochovaní detskí jedinci s jednou, resp. štyrmi záušnicami.

K zomrelému z hrobu 98 neboli uložené iné predmety, z hrobu 2 pochádza krúžková náušnica (typ 2). Po oddelení archaických a chronologicky menej citlivých predmetov sú dôležité nielen valcovité koráliky (typ 12), plechové a drôtené náramky (typy 18 a 19), ale aj záušnica s očkom (typ 3), esovitá

záušnica so širokou slučkou (typ 5) a pásikový prsteň s pozdĺžnymi žliabkami (typ 22). Podľa toho hroby s drôtenou záušnicou prevažne súvisia s mladším horizontom pochovávaní. Tri evidované hroby (96–98) sa sústreďujú v I. skupine. Zo susednej II. a III. skupiny poznáme iba hroby 70 a 75. Hrob 2 z VIII. skupiny s krúžkovou náušnicou (typ 2) je od predchádzajúcich vzdialený minimálne 22 m.

Typ 5 – Esovitá záušnica so širokou slučkou
(obr. 9: 5)

Jediný exemplár tohto typu pochádza z hrobu 96 (tab. XXII: 96: 5), v ktorom tvoril doplnok štyrom záušniciam predchádzajúceho typu (typ 4). Týmto je v podstate potvrdená aj chronologická pozícia tejto formy záušnice. Podľa toho ide o mladší horizont pochovávaní. To korešponduje aj s umiestnením hrobu v rámci I. skupiny z pohrebiskového okraja. Predmetná záušnica je vyhotovená zo strieborného drôtu s hrúbkou 1,5 mm, pričom slučka je na rozdiel od ostatných záušnic roztepaná do šírky 7,5 mm. Je to viac ako trojnásobok hrúbky drôtu, ktorý sa berie ako určujúci k vyčleneniu šperkov tohto typu. Tento kus bol spolu s ďalšou striebornou záušnicou typu 4 nosený na ľavej strane hlavy dospeléj osoby.

Typ 6 – Esovitá záušnica z hrubého drôtu
(obr. 9: 6)

Už samotný termín prezrádza, že k vyčleneniu takýchto záušnic bol v prvom rade dôležitý drôt hrubý minimálne 3 mm. Záušnice získané z hrobov 1 a 28 túto podmienku splnili, pretože sledovaný údaj má hodnotu 3,3 mm a 4 mm (tab. I: 1: 1–3; V: 28: 1). Šírka slučky nie je pritom väčšia ako dvojnásobok hrúbky drôtu, pretože ide o rozmer 4–5 mm. Priemer oblúka je zasa menší ako 20 mm.

Tri záušnice z hrobu 1 sa našli pri ľavom spánku, v hrobe 28 ležala osamotená záušnica pri pravom spánku. Ich chronologická špecifikácia nie je napohľad presvedčivá pre absentujúce sprievodné nálezy. Aj preto nadobúdajú význam analógie z čakajovského pohrebiska (*Rejholcová 1995a*, 58) a Nitry-Šindolky (*Fusek 1998*, 85, 102–104), z Nitry-Mlynárec (*Točík 1960*, 280, 281), resp. Nitry pod Zoborom-Amfiteátra (*Čaplovič 1954*, 30), kde sa začínajú objavovať po prvej štvrtine 11. stor. S takýmto zaradením zrejme korešpondujú aj záušnice z hrubého drôtu v hrobe 1 a 28 z IX. skupiny. Nepriamo na to poukazujú aj podpriemerné hĺbky hrobov príznačné v danom úseku, doplnené pravidelnými rozstupmi hrobov umiestnenými v dvoch paralelných radoch. Na základe týchto poznatkov sa dotvorí presvedčenie o dodatočnom pripojení celej tejto skupiny hrobov k okraju pohrebiska, ku ktorému došlo po istom časovom hiáte.

Typ 7 – Ozdobné plakety
(obr. 9: 7)

Posledným reprezentantom šperkov zdobiacich hlavu sú dve plakety z tenkého plechu z hrobu 55 (tab. XIII: 55: 1, 2). Majú kruhový tvar s priemerom 84 x 82 mm. Od okrajov do stredu sú vyklenuté o 5 mm. Hornú stranu plaket pokrýva rytý vegetabilný motív. Skladá sa zo zdvojených pozlátených rytých línií vybiehajúcich z kosoštvorcového stredu do palmetových lístkov a prepletených úponkov. Zvyšné plochy medzi rytým ornamentom ponechal výrobca zámerne matné, aby vynikli ústredné výzdobné prvky. Obvod plaket lemuje línia zostavená z vybiňaných trojuholníkov. V okrajovej časti sú prerazené upevňovacie otvory. Neupravenú spodnú stranu plaket pokrývajú nerovnosti, ktoré vznikli počas rytia a vybiňania ornamentu na hornej strane. Poloha plaket na krčných stavcoch a pri ľavom pleci zodpovedá ich noseniu na dolných úsekoch spletaných vlasových prameňoch (Kiss 1985, 231; Révész 1996, obr. 124; tab. 139–141).

Aplikovaný štylizovaný vegetabilný motív patrí k najčastejším výzdobným prvkom plechových plaket (Bálint 1991, tab. IV; XI; Kiss 1983, obr. 22; 23; Révész 1996, tab. 109). Ich zástupcovia patrili k dekoratívnym predmetom s vysokou umeleckou hodnotou, vyhotoveným náročnými remeselnými technikami. Od toho sa odvíja presvedčenie o vyššom sociálnom statuse pochovaných jedincov. Väčšina z predmetov sa spája s exemplármi východoeurópskeho pôvodu (Kiss 1985, 248–251). Akiste aj z týchto príčin sú plechové varianty na Slovensku vzácné. V nitrianskom mikroregióne sa obmedzujú na hroby 376 a 579 z Čakajoviec (Rejholcová 1995a, 61; 1995b, tab. LXI: 2, 3; XCII: 4, 5). Z pohrebísk maďarského etnika ide o hrob 104 a 269 z Malých Kosíh (Hanuliak 1994, 56, 57; tab. XXIII: 7, 8; LV: 1, 2) a bližšie neoznačený hrob z Košútov (Chropovský 1955, 268).

Vzhľadom na to, že v hornokršľanskom hrobe 55 chýba ďalší sprievodný inventár, nie je jeho časové zaradenie jednoznačné. Hrob je však umiestnený v II. skupine s koncentrovaným výskytom nálezov z mladšieho horizontu pochovávaní.

Šperky zdobiace hrdlo

Jediný skrášľovací prostriedok hrdla a hornej časti hrude predstavujú náhrdelníky. Skladali sa z tenkého vlákna, na ktoré sa okrem príveskov navliekali koráliky. Z nich sa vďaka trvácnosti zachovali exempláre zo skla, nie z logicky predpokladaných organických materiálov. O ich využití by sa malo s istou opatrnosťou uvažovať, keďže



Obr. 11. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov so šperkami zdobiacimi hrdlo. Legenda: a – koráliky (typ 8–12); b – koráliky, prívesky; c – prívesky (typ 13–17).

náhrdelník s jedným či dvomi korálikmi sotva napĺňal skrášľovacie poslanie (porovnaj Frolík 2014, 68). Po pozitívnom prijatí tejto možnosti zdobili náhrdelníky telá štyroch dospelých a štyroch detí.

Koráliky

Zástupcovia sklenených korálikov piatich základných typov a ich variantov (typy 8–12; obr. 9) pochádzajú z ôsmich hrobov (22, 51, 71, 75, 80, 90, 96 a 97). Rozmiestnenie hrobov s ich výskytom zaznamenáva obr. 11.

Typ 8 – Drobné koráliky rozdielneho tvaru
(obr. 9: 8)

Na pohrebisku evidujeme náhrdelníky zo štyroch hrobov (71, 75, 96 a 97), z ktorých sa získalo 346 exemplárov rôznej formy. K najčastejšiemu kužeľovitému tvaru možno pripojiť aj bochníkovitú, krúžkovitú, súdkovitú a valcovitú formu. Za príklad posluží náhrdelník z hrobu 71, v ktorom 323 korálikov ležalo v okolí krku a pozdĺž pravého ramena. Kresbovo sú zdokumentované iba základné typy a ich varianty (tab. XVI: 71: 1d–1j). Koráliky boli vo výraznej prevahe vyrobené zo svetložltého skla (cca 70 % prípadov), svetlozelené (18 % prípadov) a tmavohnedé sfarbenie bolo zriedkavé. K zaujímavostiam patrí, že sa cez zúžený otvor 123 korálikov nedalo v súčasnosti prevliecť tenké rybárskej lanko. Tieto exempláre mali byť zhotovované zvinutím sklenej hmoty (*Staššiková-Štukovská/Ungerman 2009, 145*). V hrobe 75 sa v okolí krku našlo 14 korálikov kužeľovitého tvaru svetložltej farby (tab. XVIII: 75: 4). Ako v predchádzajúcich prípadoch, tak i teraz ich dĺžka nepresiahla 4 mm, priemer 3 mm.

Do náhrdelníkov z hrobu 96 a 97 boli navlečené dva a tri koráliky zo svetložltého skla bochníkovitej, kužeľovitej a súdkovitej formy s dĺžkou 4–5 mm, s priemerom 5–8 mm (tab. XXII: 96: 7; XXIII: 97: 5). Ich tvar mal vzniknúť ťahaním svetložltého skla a následným sekaním takého polotovaru (*Staššiková-Štukovská/Ungerman 2009, 145*). Opísané varianty sklenených korálikov nie sú vhodným datovacím prostriedkom, pretože sa vyskytujú v rôznych typoch náhrdelníkov minimálne počas celého 10. stor. nielen v Čakajovciach (*Rejholcová 1995a, 63*), ale i v Nitre-Šindolke. V Horných Krškanoch patria podľa plechového a drôteného náramku (typy 18 a 19), pásikových prsteňov (typy 21 a 22) do mladšieho horizontu pochovávaní. Túto alternatívu v plnom rozsahu potvrdzuje poloha príslušných hrobov v rámci I., II. a III. skupiny.

Typ 9 – Priečne členené koráliky
(obr. 9: 9)

Zástupcovia tohto typu sa vyskytli v troch hroboch (22, 71 a 97), no iba v štyroch kusoch. V hrobe 22 ide o jediný exemplár zo žltého skla zložený z dvoch guľovitých segmentov (tab. IV: 22: 1). V hrobe 97 bol takýto tvar so zvýrazneným krčkom (tab. XXIII: 97: 5) navlečený do náhrdelníka s inými korálikmi (typy 8 a 12). Súčasť náhrdelníka z hrobu 71 tvorili dva samostatné guľovité segmenty (tab. XVI: 71: 1b, 1c). Priečne členené koráliky vznikali ťahaním skla a jeho následným formovaním do segmentov. Exempláre s priemerom 4–5 mm dosahovali podľa príslušného typu dĺžku 7–9 mm.

Na rozdiel od veľkomoravského obdobia s kulminujúcim výskytom pertraktovaného typu je ich prítomnosť v 10. stor. značne zredukovaná a prežívajú do 11. stor. V náhrdelníkoch figurujú v obmedzenom počte ako doplnok korálikov iných typov. Na ilustráciu možno uviesť náhrdelník z Kostoliana pod Tribečom s dvomi kusmi z hrobu 78 (*Staššiková-Štukovská/Hložek 2009, 74, 76, 89*).

Na základe polohy v rámci IV. skupiny by mohol hrob 22 s osamoteným korálikom patriť do staršieho horizontu. Dve keramické nádoby z 3. skupiny takúto možnosť nespochybňujú. Sprievodné nálezy radia hroby 71 a 97 zasa do mladšieho horizontu, čo korešponduje aj s ich polohou v II. a III. skupine.

Typ 10 – Melónovité koráliky malých rozmerov
(obr. 9: 10)

Ich existencia obmedzená iba na dva exempláre zo svetložltého skla súvisí s hrobom 80 (tab. XIX: 80: 4a, 4b). Koráliky sú dlhé 4–5 mm, priemer nadobudol 5 a 7 mm. V náhrdelníku ich dopĺňa guľovitý sploštený korálik (typ 11). Ide o hrob dieťaťa, ktorý podľa ostatných nálezov a susedstva s okrajom III. skupiny mohol patriť do mladšieho horizontu. Melónovité koráliky tohto druhu pochádzajú takisto z 10 hrobov čakajovského pohrebiska. Z celkového počtu 45 exemplárov vyplýva, že v náhrdelníkoch tvorili menšinovú časť. Sprievodné nálezy veľkomoravskej a východoeurópskej proveniencie posúvajú ich počiatkový výskyt do prvej polovice 10. stor. (*Rejholcová 1995a, 64*).

Typ 11 – Guľovité sploštené koráliky
(obr. 9: 11)

Pre šesť exemplárov z čierneho skla zo štyroch hrobov (51, 71, 80 a 90) sú okrem tvaru typické tri očká lemované dvomi krížiacimi sa líniami vyplnenými sklom svetlej farby. Tri z nich s priemerom 7–8 mm sú dlhé 5–7 mm, priemer korálika z hrobu 80 je zväčšený na 11 mm. V hroboch 51 a 90 boli koráliky osamotené (tab. XII: 51: 2, 3; XXI: 90: 1). V hroboch 71 a 80 (tab. XVI: 71: 1a; XIX: 80: 4c) ich v náhrdelníkoch dopĺňali iné koráliky (typy 8–10).

V hrobe 90 chýbajú predmety východoeurópskeho a belobrdského typu. Hrobová jama sa ocitá na severozápadnom okraji VIII. skupiny, čo nevyplýva z zaradenie hrobu už do stredného horizontu. Sprievodný inventár z hrobov 51, 71 a 80 je však už typický pre mladší horizont pochovávaní, rovnako tak aj ich poloha v II., III. a VI. skupine.

Typ 12 – Valcovité koráliky
(obr. 9: 12)

Koráliky tejto formy pochádzajú iba z dvoch hrobov (96 a 97). Vyskytli sa v 12 exemplároch zastúpených dvomi variantmi.

K prvému z nich patria exempláre z hnedého skla s priemerom 4–5 mm a dĺžkou 9–11 mm. Bez odbornnej analýzy sa nedá posúdiť či ide v skutočnosti o sklo alebo kryštalickú keramickú hmotu (porovnaj *Staššiková-Štukovská/Hložek 2009, 80*). Z hrobu 96 pochádzajú dva kusy (tab. XXII: 96: 7), tri kusy boli uložené v hrobe 97 (tab. XXIII: 97: 5). Povrch všetkých exemplárov zdobí špirálová línia zo svetlého skla. Zachovala sa zvyčajne v negatíve, pretože sa hmota po skorodovaní vytrúsila zo žliabkov.

Druhý variant charakterizujú exempláre z čierneho skla s pozdĺžne rebrovaným povrchom, zdobeným priečnymi líniami kľukatiek bielej farby. Z hrobu 96 pochádza jeden zástupca (tab. XXII: 96: 7), šesť kusov sa našlo v hrobe 97 (tab. XXIII: 97: 5). Ich priemer je 5 mm, dĺžka meria 8–11 mm. O zlúčení oboch variantov do rovnakej skupiny rozhodli jednotné rozmery i častý spoločný výskyt v náhrdelníkoch. To zrejme súvisí s identickými výrobcami produkujúcimi analyzované koráliky od polovice 10. stor.

Pri týchto korálikoch nie je zaujímavý iba ich vzájomný pomer, ale aj rozdielny výskyt na vytypovaných pohrebiskách. V Horných Krškanoch ide o vcelku vyrovnanú prítomnosť oboch variantov v kolekcii s 12 kusmi z dvoch hrobov, na nekropole v Čakajovciach sa medzi 29 kusmi zo šiestich hrobov obmedzil druhý variant iba na jediný kus (*Rejholcová 1995a, 66*). V Nitre-Šindolke sa tento typ nevyskytol. V Trnenci nad Váhom-Hornom Jatove a Michale nad Žitavou ide o dva kusy (*Točík 1971, tab. XXXIX: 8; LIII: 11, 30*). Aj v Malých Kosihách sa vyskytol iba jeden hrob s náhrdelníkom obsahujúci osem exemplárov prvého variantu, no iba jeden kus z druhého (*Hanuliak 1994, tab. XC: 1*).

Hroby 96 a 97 z hornokrškanského pohrebiska patria do mladšieho horizontu určeného najmä na základe esovitej záušnice so širokou slučkou (typ 5), pásikových prsteňov (typy 21 a 22) a umiestnenia hrobových jam v rámci I. skupiny.

Prívesky

Predmety označené ako prívesky sa vyskytli v ôsmich hroboch (16, 29, 34, 75, 80, 81, 82 a 96). Z ich umiestnenia na telesných zvyškoch zomrelých vyplynulo, že niektoré predmety patriace pôvodne k funkčným zložkám odevu nadobudli odlišný význam. Viac sa priblížili k poslianiu ulít a nášiviek, ktoré mali od počiatku okrasné poslanie. Vyčlenené typy príveskov tvorili so sklenenými korálikmi súčasť náhrdelníkov nájdených v hroboch 75, 80 a 96. V hroboch 16, 29, 34, 81 a 82 koráliky chýbajú. Rozmiestnenie hrobov s ich výskytom zaznamenáva obr. 11. Poloha príveskov v rámci hrovej jamy i v rôznej miere poškodený stav vyvolávajú

pochybnosti o ich pôvodnom funkčnom využívaní. Prijateľnejší je názor spájajúci predmetné exempláre s okrasami, ktorým príslušní jedinci mohli pripisovať aj bližšie neupresniteľné magické účinky.

Typ 13 – *Ulity kauri* (obr. 9: 13)

Ich prítomnosť sa zaznamenala iba v hrobe 96 s pochovanou dospelou ženou. Popri piatich sklenených korálikoch (typy 8 a 12) tvorili súčasť náhrdelníka aj dve ulity (*Cyprea moneta*) s prevrátnym závesným otvorom (tab. XXII: 96: 7). Podľa neho sa oba predmety radia k okrasným zástupcom s ochranným poslaním pripisovaným niektorým amuletom. Podoba so ženským lonom nie je akiste náhodná, ani ich sústredený výskyt u dospelých a detí ženského pohlavia. Aj preto sa predpokladá, že bola ulitám pripisovaná schopnosť priaznivo ovplyvňovať plodnosť, obmedzovať negatívne faktory brániace počatiu (*Éry 1968, 104*). S takouto interpretáciou súhlasí aj *L. Kovács (2000, 476, 477)*. Za menej pravdepodobnú označuje ochrannú zábezpeku voči urieknutiu, spochybňuje význam ulít vo forme predmincových platidiel. *B. Szőke (1962, 54, 55)* spája výskyt amuletov tohto typu s príchodom príslušníkov nomádskeho kmeňa do Karpatskej kotliny v 10. stor.

Zo sprievodných nálezov získaných z hrobu 96 sú dôležité najmä esovité záušnice (typy 4 a 5) a pásikový prsteň s polkruhovým prierezom (typ 21). Podľa nich i polohy hrobu v I. skupine sa tento celok spája s mladším horizontom.

Na čakajovskom pohrebisku tvorili ulity oveľa početnejšiu kolekciu získanú z 25 hrobov. Sprievodné nálezy východoeurópskeho a belobrdského typu datujú ich výskyt do druhej a tretej tretiny 10. stor. (*Rejholcová 1995a, 83*). Identický časový rozptyl používania zaznamenal aj na pohrebisku v Nitre-Šindolke s nižším počtom hrobov, no s hojnejším zastúpením ulít v príslušných náhrdelníkoch (*Fusek 2012a, obr. 8*).

Typ 14 – *Liate gombíky z bronzu* (obr. 9: 14)

Tri gombíky zhotovené spomenutou technikou pochádzajú z dvoch hrobov (34 a 81). Podľa tvaru sa spomedzi nich vyčlenili dva varianty.

K prvému patrí polovica dutého gombíka zloženého pôvodne z dvoch častí. Nezdobené telo má hruškovitý tvar. Exemplár ležal v hrobe 81 vedľa ľavého oblúka sánky detského jedinca (tab. XVIII: 81: 1). Vzhľadom na poškodený stav i polohu neslúžil na zopnutie odevu. Pravdepodobnejšie je dekoratívne využitie príveska, s prípadným magickým poslaním, noseného bez korálikov. Sklené koráliky chý-

bali takisto v hrobe 351 z čakajovského pohrebiska. Ich prítomnosť pri dutom gombíku v hrobe 123 a 646 však už nespochybňuje využitie takýchto príveskov ako regulárnych súčastí náhrdelníkov počas druhej polovice 10. stor. (*Rejholcová 1995a, 76*).

Chýbajúce sprievodné nálezy zo staršej alebo mladšej kolekcie komplikujú chronologické zaradenie hrobu 81 na hornokršanskom pohrebisku. Podľa jeho polohy v VII. skupine a hĺbky možno uvažovať aj o strednom horizonte.

K druhému variantu liatych gombíkov patria dva kusy z hrobu 34. Oba exempláre majú kompaktnú formu s polguľovitým telom a predĺženým závesným uškom (tab. VIII: 34: 1, 2). Predmety ležali 2 cm od seba v pravej hornej časti hrudníka dospeljej osoby. Táto poloha je napohľad blízka primárnemu funkčnému využitiu gombíkov ako spínadiel horných dielov spodného odevu. Aj preto sa v deviatich hroboch z čakajovského pohrebiska našli neraz dva až štyri kusy. Z prihliadnutia k ich polohe i vzťahu k nájdeným skleným korálikom vyplynie, že niekdajšie gombíky v mnohých prípadoch spetrovali estetický dojem náhrdelníkov nosených počas druhej a tretej tretiny 10. stor. (*Rejholcová 1995a, 77*). Identické poslanie i časové zaradenie takýchto gombíkov potvrdzujú aj ich nálezy z Nitry-Šindolky. Chýbajúce sprievodné nálezy i poloha hornokršanského hrobu 34 v VI. skupine môže vyjadrovať užší vzťah k strednému horizontu.

Typ 16 – Gombík z bronzového plechu
(obr. 9: 15)

V hrobe 29 sa našiel gombík s priemerom 9 x 12 mm vyplnený bledou hmotou. Skladal sa z dvoch horizontálnych poglobúl z nezdobeného bronzového plechu a závesného uška ovinutého pri základni drôtkom. Výskyt gombíka bez korálikov nie je rozhodujúci. Ide o nález, ktorý bol s ďalšími predmetmi v chvate vyhrabaný zo zeminy vybagrovanej z pôvodného hrobového miesta. Pri tejto činnosti mohlo dôjsť aj k poškodeniu samotného predmetu a začiatkom 10. stor. mohol slúžiť pôvodnému účelu. Jeho terajšie zaradenie k príveskom nemusí byť správne. Je to hypotéza, ktorej správnosť sa nedá potvrdiť.

Identické typy gombíkov z nezdobeného plechu sú známe z veľkomoravského prostredia. Vyskytujú sa často s podunajským šperkom, ktorý nie je dostatočne chronologicky citlivý (*Pavlovičová 1996, 100, 101, 109*). Pre hornokršanský exemplár sú dôležité gombíky pochádzajúce z konca 9.–začiatku 10. stor. Z čakajovského pohrebiska k nim patrí hrob 426 (*Rejholcová 1995a, 76; 1995b, tab. LXVIII: 16*), z Nitry-Lupky zasa hroby 43 a 47a (*Chropovský 1962, 188; tab. XII: 11; XIII: 12, 13*), zo Smoleníc hrob 55 (*Dušek 1979, 366, obr. 3: 3*).

Nemenej dôležité sú aj gombíky rovnakého tvaru a rozmerov z rôznych polôh veľkomoravského centra v Břeclavi-Pohansku (*Dostál 1970, 124, obr. 5: 2; Kalousek 1971, 192, obr. 351; Macháček a i. 2016, 75; tab. 10*). K nim patrí aj hrob 10 umiestnený pri 8. mikulčickom kostole (*Kouřil 2008, 71, obr. 21: 1, 2*). Dosiaľ jednotný kultúrno-etnický kontext narúšajú gombíky nájdené s pamiatkami východoeurópskej proveniencie. Z takýchto lokalít možno uviesť nálezy z pohrebiska nadradenej sociálnej vrstvy maďarského etnika pochovávajúcej v Karosi-Eperjesszögu II (*Révész 1996, tab. 64: 5, 6; 108: 8; 109: 6; 110: 12*).

Do kolekcie nálezov z autochtónneho prostredia patrí na spracúvanom pohrebisku aj gombík nájdený v hrobe 29. Z jeho polohy v IV. skupine a skladby sprievodných nálezov sa dajú vyčítať indicie k zaradeniu hrobu do staršieho úseku pochovávania.

Typ 16 – Sklené gombíky
(obr. 9: 16)

Dva sklené gombíky pochádzajú z dvoch hrobov (16 a 75). O ich zaradení medzi prívesky rozhodla poloha na skeletoch detských jedincov. V hrobe 75 (tab. XVII: 75: 3) ležal gombík pri náhrdelníku zloženom zo 14 drobných korálikov (typ 8). Takmer totožná poloha gombíka pri ľavej strane sánky v hrobe 16 (tab. III: 16: 1) nie je ideálna k zapínaniu odevu. Tento exemplár z tmavohnedého skla má sploštený guľovitý tvar s priemerom 9 x 11 cm. Lichobežníkovité uško z bronzového drôtu je poškodené. Nepravidielný guľovitý tvar gombíka z hrobu 75 má priemer 6 x 7 mm. Vyrobený je z bledozeleného priehľadného skla.

K zaradeniu hrobu 75 do mladšieho horizontu prispela nielen pozícia hrobu v III. skupine, ale aj záušnica s očkom a drôtená esovitá záušnica (typy 3 a 4), plechový a drôtený náramok (typy 18 a 19). Do staršieho, najneskôr do stredného horizontu by mohol patriť sklený gombík z hrobu 16. Naznačuje to aj poloha hrobu v V. skupine doplnená sprievodnými predmetmi. Smerodajná je ich kombinácia zostavená z praslenu, keramickej nádoby z 1. skupiny a dlhšieho noža.

Chronologická špecifikácia nájdených sklených gombíkov v rámci 10. stor. nie je neobvyklá ak sa vychádza z ich druhotného využitia odlišného od pôvodnej funkcie vo veľkomoravskom prostredí (*Klanica 2006, 109; Pavlovičová 1996, 109*). Napriek tomu podobných prípadov nie je veľa, dĺžka ich používania sa obmedzuje na niekoľko decénií. Z čakajovského pohrebiska patrí do tejto kolekcie aj hrob 123 (*Rejholcová 1995a, 76; 1985b, tab. XXVIII: 23*). Ďalší reprezentant sa vyskytol v hrobe 20 na lokalite Michal nad Žitavou (*Točík 1971, 195; tab. LIII: 5, 6*) a v hrobe 6 z Tvrdošoviec (*Točík 1971, 210; tab. LXI: 8*).

Typ 17 – Nášivky
(obr. 9: 17)

Posledným typom príveskov sú tri kosoštvorcové nášivky nájdené v dvoch hroboch (80 a 82). Ich tvar je vylišaný z tenkej bronzovej fólie. Stred lícnej strany zdobí kruhovitá vypuklina v kosoštvorcovej obrube, lemovanej po obvode perlovcovým motívom. K šírke 11–15 mm sa pripája neúplná dĺžka 15–18 mm skrátaná o odlomený horný cíp, v ktorom bol neskôr druhotne prerazený závesný otvor. Ten nahradil odlomené drôtené uško pripájajúce nášivku k ošateniu hornej polovice tela (Révész 1996, tab. 64, 141).

Najbližšie analógie k hornokrškanským nášivkám predstavuje šesť exemplárov z postriebrenej fólie nájdených v hrobe 2 zo Zemného (Rejholcová 1979, 405, tab. I: 2–7). Nálezy z Nesvád (Nevizánsky 1991, 262, 263, obr. 9: 23–39) a Červeníka (Točík 1968, tab. IX: 3–10) patria už k liatym bronzovým výrobkom.

Poloha dvoch nášiviek v blízkosti sklenených korálikov v hrobe 80 z Horných Krškán vystihuje ich druhotné využitie v náhrdelníku. Rovnaký účel zrejme napĺňala aj nášivka pochádzajúca z hrobu 82, keďže sa našla ako osamotená v pravej časti hrudníka dospeléj osoby. Oba hroby, vzdialené od seba necelé 3 m, boli síce vyhlbené v okrajovom úseku VI. skupiny, ten sa však prilieha k okraju III. skupiny. Ich zaradenie do mladšieho horizontu môžu potvrdiť sprievodné nálezy. K nim patria malé melónovité koráliky a guľovitý sploštený korálik (typy 10 a 11), plechový a drôtený náramok (typy 18 a 19).

Šperky zdobiace horné končatiny

K účelovo využívanej kolekcií ozdôb predlaktí patrí päť náramkov dvoch základných typov (typy 18 a 19; obr. 9) nájdených v troch hroboch (71, 75 a 82). Ruky pochovaných zasa zdobili prstene štyroch základných typov (typy 20–23; obr. 9) získané zo siedmich hrobov (51, 53, 58, 76, 88, 96 a 97). Rozmiestnenie hrobov s ich výskytom zaznamenáva obr. 12.

Náramky

Typ 18 – Plechové náramky
(obr. 9: 18)

Exempláre z plechového bronzového pásika, širokého 5–20 mm, sa našli v troch hroboch (71, 75 a 82). Priemer náramkov s primeranou dĺžkou pásika zodpovedá hrúbke predlaktí.

Lícnu stranu pásika z hrobu 71 pokrývali nepravidelne rozmiestnené línie rytých kľukatiek,



Obr. 12. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov so šperkami zdobiacimi horné končatiny a súčasťami odevu. Legenda: a – náramky (typ 18, 19); b – prstene (typ 20–23); c – súčasťi odevu (typ 24–26).

ktoré sa v niektorých častiach zoskupovali do geometrických motívov (tab. XVI: 71: 2). V hrobe 75 mal náramok hladký nezdobený povrch (tab. XVII: 75: 6). Exemplár z hrobu 82 zdobili zdvojené šikmé línie s pílkovitými okrajmi (tab. XIX: 82: 4). Všetky plechové náramky sa nosili jednotne na ľavom predlaktí. Právě predlaktia v hrobách 75 a 82 zasa zdobili drôtené náramky.

Datovanie hrobov s plechovými náramkami spresnili záušnice (typy 3 a 4), sklenené koráliky (typy 8, 9 a 11) a drôtené náramky (typ 19) typické

pre mladší horizont. V súlade s tým sú aj hroby, vzdialené od seba iba 3–6 m, umiestnené v susediacich okrajových častiach III. a VI. skupiny. Takáto chronologická špecifikácia je vcelku blízka obdobiu používania náramkov tejto formy príslušníkmi z čakajovskej komunity (Rejholcová 1995a, 73, 74), z nekropoly v Malých Kosihách (Hanuliak 1994, 49).

Typ 19 – Drôtené náramky
(obr. 9: 19)

Dvaja reprezentanti tohto typu sa získali z už spomenutých dvoch hrobov (75 a 82). K ich spoločným znakom patrí poloha na pravom predlakti i technika skrútenia oblúka z dvoch drôtov s hrúbkou 1,3–1,6 mm. Náramky sa, naopak, líšia úpravou koncových úsekov. Exemplár z hrobu 75 ukončuje očko a háčik (tab. XVII: 75: 5), zástupca z hrobu 82 má konce sformované do plochých očiek (tab. XIX: 82: 4).

Analýze oboch variantov drôtených náramkov sa v minulosti venoval P. Langó (2000, 43–46, obr. 5; 6). Popri spracúvaní náramkov známych typov z 10.–11. stor. vyčlenil charakteristické znaky a priblížil okolnosti ich používania a výskytu. Náramky s plochými očkami by sa mali v Karpatskej kotline používať už od druhej štvrtiny 10. stor. (Szabó 1980, 64–67; Vavruš 2000, 33–35).

V Horných Krškanoch sa šperky tohto druhu začínajú objavovať až v sprievode nálezov belobrdského štýlu. K ďalším okolnostiam ich výskytu niet čo dodať, pretože sa spomenuli pri analýze plechových náramkov. Nezmenilo sa ani obdobie ich počiatočného výskytu, ktoré dopĺňa väčšia frekvencia používania s dlhším presahom do druhej polovice 10. stor. Aj preto sa drôtené náramky na území Slovenska nachádzajú na väčšom počte nálezísk. Z nitrianskeho mikroregiónu k nim pribudlo pohrebisko z Nitry-Šindolky a Nitry pod Zoborom-Amfiteátra (Čaplovič 1954, 43, tab. IX).

Prstene

Typ 20 – Prsteň z hrubého drôtu
(obr. 9: 20)

Jediný zástupca tohto typu pochádza z hrobu 51 (tab. XII: 51: 6). Patrí k jednoduchým tvarom so stenčenými koncami. K jeho zhotoveniu postačoval hrubý bronzový drôt, resp. tyčinka s kruhovým prierezom s hrúbkou viac ako 2 mm. Časové zaradenie uľahčujú sklené koráliky (typ 11), pásikový prsteň (typ 22) a poloha v II. skupine, ktoré prsteň z hrubého drôtu posúvajú do mladšieho horizontu. V danom úseku narastajúca oblúba prsteňov vo všeobecnosti kulminuje (Hanuliak 1994, 50; Hanuliak/Rejholcová 1999, 69).

Typ 21 – Pásikové prstene s polkruhovým prierezom
(obr. 9: 21)

Podľa výskytu v troch hroboch (53, 58 a 96; tab. XII: 53: 2; XIII: 58: 1; XXII: 96: 8) patril predmetný typ k oblúbeným formám vyrobeným z bronzového pásika so šírkou 3 mm. Podľa predpokladu zdobili prsty pravej ruky dvoch dospelých mužov a ženy. Záušnice (typy 4 a 5), sklené koráliky (typy 8 a 12) a polohy hrobov v I. a II. skupine posúvajú prstene do mladšieho horizontu.

Typ 22 – Pásikové prstene s pozdĺžnymi žliabkami
(obr. 9: 22)

Najoblúbenejší typ prsteňov zo spracúvanej lokality predstavujú analyzované formy získané zo štyroch hrobov (51, 76, 88 a 97; tab. XII: 51: 7; XVII: 76: 2; XX: 88: 3; XXIII: 97: 6). Ustálený tvar pásika širokého 3–4 mm s dvomi pozdĺžnymi žliabkami (výnimočne jediným žliabkom – hrob 88) prezrádza, že ide o vyzretú a štandardizovanú formu. Podľa predpokladu zdobili takéto prstene pravú, v jednom prípade aj ľavú ruku dospelých žien.

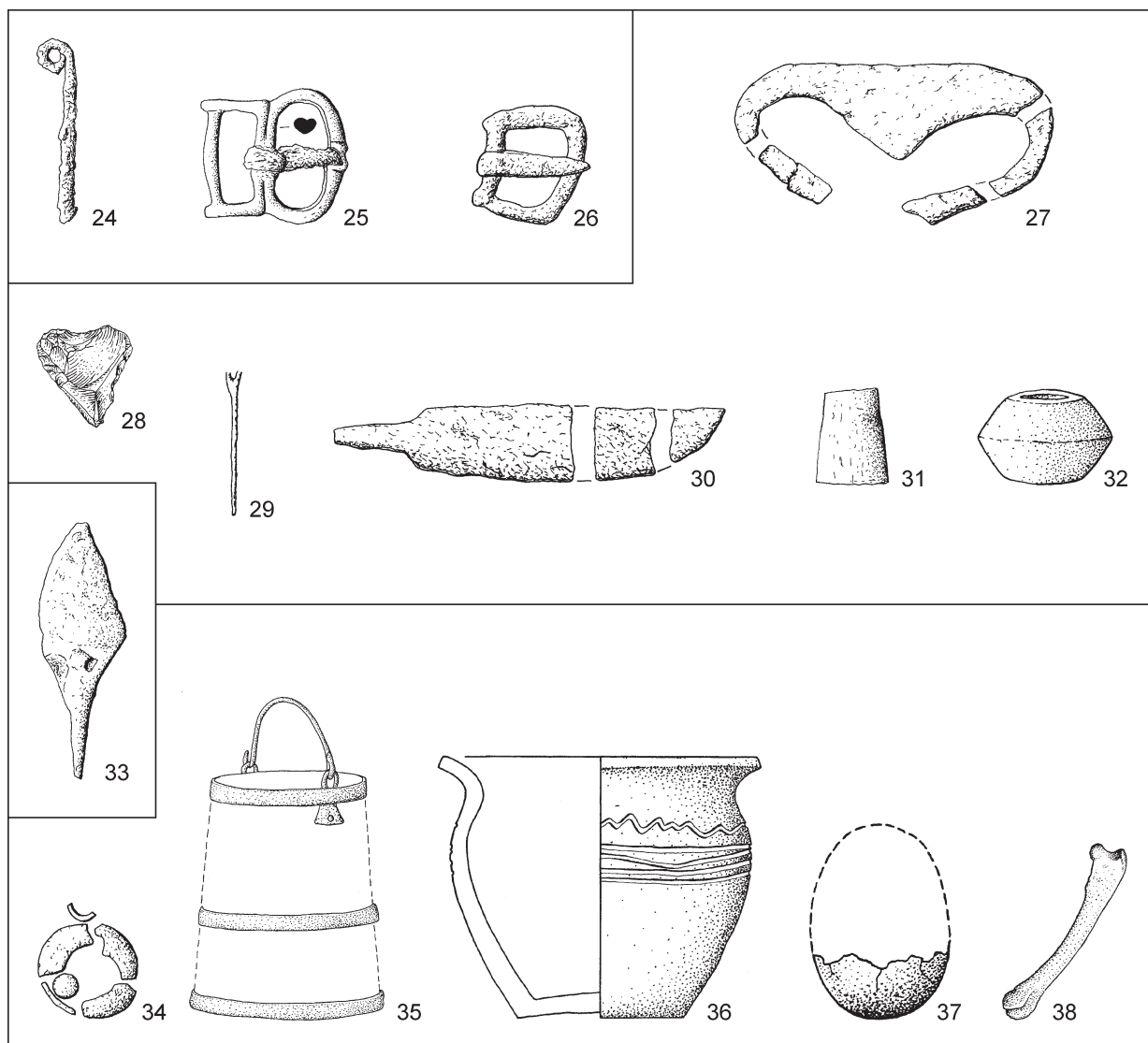
Záušnice (typy 3 a 4), sklené koráliky (typy 8, 9 a 12) a umiestnenie v I., II. a III. skupine spájajú príslušné hroby z Horných Krškán s mladším horizontom. Verifikovateľná pozícia prsteňov z nálezového fondu pohrebiska v Nitre-Šindolke túto alternatívu umocňuje (Fusek 2012b, obr. 13). To neodporuje ani dávnejšie stanovenému rozmedziu ich používania (Hanuliak/Rejholcová 1999, 68).

Typ 23 – Prsteň s oválnym štítkom
(obr. 9: 23)

Posledný zástupca z užšej typologickej škály prsteňov pochádza z hrobu 51 (tab. XII: 51: 5). Tvar prsteňa približuje uzavretý pásikový obvod s rozšíreným oválnym štítkom. Jeho plochu s rozmermi 14 x 11 mm zdobia štyri protiľahlé trojice rytých koncentrických krúžkov.

Podľa opísaných znakov patrí uvedený prsteň do sporadicky zastúpenej kolekcie s takmer rovnakým tvarom a rozmermi, ktoré sa líšia iba zobrazenými motívami. Zatiaľ čo prsteň z hrobu 97 v Čakajovciach zdobí štylizovaný hviezdicový motív (Rejholcová 1995b, tab. XXV: 1), v Malých Kosihách ide o nečitateľnú ošúchanú podobu, päťcípú hviezdu alebo bájneho vtáka turula s rozťahnutými krídlami (Hanuliak 1994, obr. 46: 57a, 57b). S rytinou turula sa stretávame aj v Trnovci nad Váhom-Hornom Jatove (Točík 1979, obr. 5: 15), zatiaľ čo z Prše pochádza motív päťcípovej hviezdy a štylizovanej ľalie (Točík 1968, 38; tab. XXVII: 32, 33).

Prsteň z hornokrškanského hrobu sa dá podľa rytých koncentrických krúžkov, zdobiacich početné



Obr. 13. Nitra-Horné Krškany. Typologická skladba predmetov. 24–26 – súčasti odevu; 27–32 – predmety dennej potreby; 33 – militária; 34–38 – predmety kultového charakteru.

prstene so stupňovitým štítkom, zaradiť do mladšieho horizontu pochovávaní. Správnosť datovania podporujú sklené koráliky (typ 11), pásikový prsteň (typ 22) a poloha hrobu 51 v II. skupine.

Súčasti odevu

V porovnaní s inými materiálovými skupinami býva kolekcia so súčasťami odevu obvykle zložená z menšieho počtu typov, ktoré sú v pohrebnom inventári takisto sporadickejšie zastúpené. Hornokrškanský súbor nedosahuje zvyčajnú limitnú hranicu, pretože sa z neho odčlenili poškodené spínadlá a okrasy odevu druhotne použité ako závesky. Spracúvaný súbor sa preto obmedzuje iba na ihlice (typ 22) a dve základné formy praciek (typy 25 a 26;

obr. 13) získané z piatich hrobov (38, 39, 42, 49 a 90). Rozmiestnenie hrobov s ich výskytom zaznamenáva obr. 12. Podľa množstva sa podiel exemplárov v skompletizovanej kolekcii pohrebného inventára obmedzil na 5,7 % (obr. 8).

Typ 24 – Železné ihlice (obr. 13: 24)

Ihlice zo železnej tyčinky s kruhovým alebo obdĺžnikovým prierezom so zvinutým horným a stenčným dolným koncom pochádzajú z dvoch hrobov (38 a 90). Ihlica s priemerom 3 mm a dĺžkou 39 mm ležala v ľavej hornej časti hrudníka detského jedinca z hrobu 90 (tab. XXI: 90: 2). Druhý exemplár s prierezom 4 x 2 mm a dĺžkou 64 mm bol umiestnený pri ľavej časti panvy zomrelého

z hrobu 38 (tab. IX: 38: 3). Je to poloha, v ktorej tento predmet sotva naplňal funkciu spínadla. Jeho využitie v podobe šidla, noseného obvykle mužmi v závesnom vrecku (Hanuliak 2004b, 128, 129), by podporilo rovné, nie ohnuté ukončenie tyčinky. Dĺžka predmetu iba mierne prevyšuje rozmery najväčších ihlíc z Mušova a Čakajoviec (Jelínková 2005, obr. 1: 1; Rejholcová 1995b, 74) so zdokumentovanou hodnotu 57–61 mm.

Napriek spomenutej druhotnej pozícii sa evidovaný predmet pričlenil k spínadlám spodného ošatenia. K známym šiestim hrobom z Čakajoviec (Hanuliak/Rejholcová 1999, 76, 77; Rejholcová 1995a, 30, 72) sa dajú na ilustráciu pripojiť nálezy z pohrebiska v Lumbeho záhrade Pražského hradu (Frolík 2014, 67, obr. 1/39: 3, 4). O značné rozšírenie poznatkov o ihliciach i spresnenie ich využitia sa pričlenila D. Jelínková (2005, 549–552) pri analýze nálezového fondu z pohrebiska v Mušove (Jelínková 1999), starších nálezov z moravského územia i etnologických prameňov.

Skléné koráliky (typ 11), hrot šípú rombického tvaru (typ 33) a okrajová poloha oboch hornokrškanských hrobov v V. a VIII. skupine ich posúvajú do stredného horizontu. Nepriamo sa tak potvrdzuje funkčné, resp. druhotné používanie spracúvaných spínadiel aj v 10. stor.

Typ 25 – Bronzová pracka (obr. 13: 25)

Medzi opaskovými prackami z územia Slovenska patrí exemplár z hrobu 49 k výnimočným typom. Okrem bronzovej suroviny nie je obvyklý ani jej tvar zložený z oválneho oblúka so železným jazýčkom a lichobežníkovitej prevliečky s dvomi výčnelkami (tab. XI: 49: 1).

Opísané prvky sú typické pre tzv. lýrovité pracky typu A, najčastejšie zastúpené v stredodunajskom priestore. Platí to aj pre západné Slovensko, kde sa pracky spájajú s pamiatkami východoeurópskeho typu a belobrdskej kultúry (Révész 1987, 268, 275, obr. 5; 6: 1).

Nález z hrobu 4/55 na pohrebisku strednej vrstvy maďarskej populácie v Seredi II (Točík 1968, 53, 54, tab. XLV: 28) možno datovať k polovici 10. stor. Do druhej polovice 10. stor. patria hroby z Matúškova (Točík 1979, obr. 7: 10), Trnovca nad Váhom-Horného Jatova (Točík 1971, 171, tab. XXXIX: 3) a Šaroviec (Novotný 1964, 69; tab. XVII: 7). Na pohrebisku v Čakajovciach a Nitre-Šindolke pracky tohto typu chýbajú. Objavili sa, naopak, v hrobach 42 a 43 z pohrebiska Nitra-Lupka (Chropovský 1962, 187, 188; tab. XII: 8; XIII: 15). Exemplár z Nitry-Mlynárieč (Točík 1960, 277, 278, obr. 5: 15) patrí zrejme na prelom 10. a 11. stor. a pričleňuje sa

k lýrovitým prackám typu B (Révész 1987, 270, obr. 6: 4, 5).

Chronologická špecifikácia hrobu 49 nie je jednoznačná. Okrem pertraktovanej pracky, ležiacej v strede panvy dospeléj osoby, sa nenašiel iný sprievodný materiál. Poloha hrobu v rámci VI. skupiny naznačuje jeho možný vzťah k strednému horizontu.

Typ 26 – Železná pracka (obr. 13: 26)

K železným prackám nachádzaným v autochtónnom prostredí patria aj nálezy z hrobov 39 a 42. Poloha praciek v pravej alebo ľavej časti panvy dospelých jedincov naznačuje ich využitie na kožených remeňoch širokých do 15 mm.

Z hrobu 39 (tab. VIII: 39: 1) sa získala lichobežníkovitá pracka (typ 26a), polkruhový tvar má exemplár z hrobu 42 (typ 26b; tab. X: 42: 1). Voči polkruhovým sú lichobežníkovité exempláre menej obvyklé. K zvažovaniu príčin zisteného stavu chýbajú potrebné informácie. V náznakoch postrehnutý pokles hrobov s prackami počas 10. stor. sa dá zachytiť iba na väčších nekropolách kontinuálne používaných od druhej polovice 9. stor. (Hanuliak 2004b, obr. 199).

Opaskové pracky sami o sebe nepatria k chronologicky citlivým predmetom. Inak to nie je ani v prípade hrobu 39 bez iných príloh, ani pri hrobe 42 s ocieľkou a dvomi úštepami s obmedzenou datovaciu schopnosťou. Poloha hrobov v III. a V. skupine iba prezrádza, že sa v tomto mikropriestore sústreďujú hroby z prechodného úseku z rozmedzia staršieho a mladšieho horizontu.

Predmety dennej potreby

Z porovnania frekvencie výskytu predmetov dennej potreby na veľkomoravských pohrebiskách z 9. stor. s ich prítomnosťou na spracúvanom pohrebisku zistíme, že tu došlo k značnej redukcii tradičnej zostavy. V nej už nefigurujú toaletné predmety, poľnohospodárske a remeselnícke nástroje ani kamenné brúsy (Hanuliak 2004b, obr. 128). Vyhodnocovaná škála sa obmedzila na šesť základných typov (typy 27–32; obr. 13) nájdených v 24 hrobach. Rozmiestnenie hrobov s ich výskytom zaznamenávajú obr. 14 a 15. Podľa množstva tvoria hroby s predmetmi dennej potreby v skompletizovanej kolekcii pohrebneho inventára podiel s hodnotou 28,8 % (obr. 8), ktorý zďaleka nepripomína ich frekvenciu z 9. stor. vyčíslenú na 44,6 % (Hanuliak 2004b, 123). Intenzitu avizovanej redukcie zvyraznia nože, ktoré sa nachádzajú až v 91,6 % všetkých hrobov.



Obr. 14. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov s vybranými nálezmi. Legenda: a – nože (typ 30); b – ostatné predmety kultového charakteru (typ 34, 35, 37, 38); c – hroty šípov, keramické nádoby (typ 33, 36); d – nože a predmety kultového charakteru.

Na predmetoch z tejto skupiny sa najvypuklejšie prejavila zlomkovitosť pôvodných predmetov. Tento stav mohli okrem nízkej technologickej úrovne spracovania železnej suroviny ovplyvniť aj ďalšie faktory, ktoré sa nedajú priblížiť bez patričných analýz. K zmierneniu negatívnych dopadov zlomkovitosti počas spracúvania tohto fondu prispeli zachované obľahy predmetov zakreslené ceruzou pred ich čistením v chemickom laboratóriu.



Obr. 15. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov s vybranými nálezmi. Legenda: a – keramická nádoba (typ 36); b – ostatné predmety dennej potreby (typ 27, 29, 31, 32); c – keramická nádoba a predmet dennej potreby.

Typ 27 – Ociel'ka (obr. 13: 27)

Predmet z hrobu 42 patrí k najčastejšie používanému oválnemu tvaru s trojuholníkovitým lalokom na vnútornej strane (tab. X: 42: 2). Chýbajúce ukončenie ramien nemá vplyv na časové zaradenie ocieľky, pretože ide o predmet s obmedzenou datovaciou schopnosťou. Jeho poloha vedľa ľavej časti panvy doplnená dvomi úštepami býva spájaná s nosením

takejto súpravy k zakladaniu ohňa dospelými mužmi (*Hanuliak 2004b*, 130).

Umiestnenie hrobu 42 v rámci VII. skupiny pripúšťa jeho spojenie s prechodným úsekom z rozmedzia staršieho a mladšieho horizontu.

Typ 28 – Úštepy (obr. 13: 28)

Obmedzenou datovaciou schopnosťou disponujú takisto úštepy z dvoch hrobov (29 a 42). V už spomenutom hrobe 42 sa dva úštepy vyskytli v sprievode ocieľky (tab. X: 42: 3, 4). K jej absencii v hrobe 29 mohla prispieť nekompletnosť nálezov vyhrabaných z vybagrovanej zeminy. Možno aj preto evidujeme medzi nálezmi iba jeden úštep (tab. VI: 29: 2).

Úštepy nachádzané v hrobách, najmä v prípade spoločného výskytu s ocieľkou, sa považujú za dôvod k ich zaradeniu k regulárnym kresacím kamienkom. Z ústnej informácie M. Chebena z Archeologického ústavu SAV o vyhodnotení príslušných znakov však vyplynulo, že ide o úštepy z červenohnedého rádiolaritu výzorom blízke kresacím kamienkom. Ani jeden z nich však v minulosti neslúžil na vykresávanie iskier.

Hrob 29 patrí do IV. skupiny zaradenej do staršieho horizontu. Na vyššie uvedenej špecifikácii hrobu 42 s priloženou ocieľkou niet čo meniť. V platnosti zostáva jeho zaradenie do stredného horizontu.

Typ 29 – Ihla (obr. 13: 29)

Pri exploatovaní hrobu 91 sa našla železná ihla s dĺžkou 31 mm (tab. XXI: 91: 2). Spolu s keramikým praslenom ležala na vnútornej strane pravého predlaktia dospelej osoby.

Z ihly sa zachoval podstatný úsek tela so zahroteným koncom a časťou prerazeného otvoru na opačnej strane. Predmet doplnil sporadicky doložených zástupcov z pohrebísk veľkomoravského typu ukladaných do hrobov aj v 10. stor.

Ihla z hrobu 91 patrí spolu s keramikými praslenmi k predmetom s obmedzenou datovaciou schopnosťou. Poloha hrobu v okrajovom úseku VIII. skupiny je signifikantnejšia pre starší horizont.

Typ 30 – Nože (obr. 13: 30)

Nože získané z 22 hrobov hornokrškanského pohrebiska (hroby 7, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 29, 35, 38, 51, 53, 54, 61, 64, 69, 82, 83, 84, 90, 94 a 100) opäť potvrdzujú, že si tento predmet udržal aj v priebehu 10. stor. popredné miesto v zostave pohrebného inventára. Jeho dominancia je síce voči 9. stor. menej

výrazná, napriek tomu v minimálnom rozsahu prevyšuje 21 hrobov s uloženými šperkmi zdobiacimi hlavu a 17 hrobov s keramikými nádobami. K značnej frekvencii nožov, porovnávané so zredukovanou typologickou škálou iných predmetov, mohli prispieť viaceré hypoteticky prípustné okolnosti. K nim zrejme patrilo aj nožom pripisované poslanie nahrádzať iné typy zástupcov z pôvodne pestrej zostavy tejto materiálnej skupiny.

Základné znaky nožov približujú informácie o rozmeroch a tvare. Ich podobu spresňujú tri rozdielne formy čepelí troch vyčlenených širok a štyri odlišne stvárnené trne. Vyhodnotenie ich mnohorakej kombinácie neprinieslo prekvapivé zistenie. Najčastejšie doložený typ pozostáva z 11–15 mm širokej čepele s rovným chrbtom, s líniou ostria zaoblenou k hrotu zo spodnej strany a z obojstranne odsadeného trňa. Zriedkavejšie sú trne odsadené z hornej alebo dolnej strany. Vyčlenené zložky nožov sú v skutočnosti poprepávané variabilnejším spôsobom. Takáto pestrosť tvarov môže, ale i nemusí súvisieť so zhotovovaním nožov viacerými výrobcami, ani s ich predurčeným účelovým využitím. V ôsmich hrobách (51, 53, 61, 64, 69, 83, 84 a 94) chýbali subtilné časti ostria. Túto skutočnosť mohlo ovplyvniť nadmerné opotrebovanie čepelí uľahčené menej dokonalými výrobnotechnologickými postupmi.

Tradičné triedenie nožov do skupín s krátkymi (60–100 mm), stredne dlhými (101–150 mm) a dlhými exemplármi (viac ako 151 mm) sa nedá v plnom rozsahu uplatniť, pretože chýbajú zástupcovia s dĺžkou nad 150 mm. Podľa nadmernej hrúbky čepele mohol k nim patriť nôž z hrobu 29 (tab. VI: 29: 4). Zachoval sa iba v dvoch zlomkoch, ktoré sa vyhrabali z vybagrovanej zeminy. Z tohto hrobu pochádza takisto druhý fragmentárne zachovaný exemplár, ktorý sa z kolekcie vymyká značnou šírkou čepele (tab. VI: 29: 3). Pertraktovaný hrob je jediný, v ktorom sa vyskytli dva nože. Na opačnom póle veľkostnej škály figurujú miniatúrne nože s celkovou dĺžkou 67 mm a 63 mm uložené v hrobe 24 a 82 (tab. V: 24: 3; XIX: 82: 5). Nože s dĺžkou od 70 mm do 148 mm vytvárajú skupiny s proporcionálne zastúpenými nožmi.

Zaujímavejšie vyznieva zistenie o miernej prevaha krátkych nožov (55 % prípadov) nad stredne dlhými (45 % prípadov). Podľa toho druhá kategória stráca v 10. stor. niekdajšiu početnú prevahu, ktorá mala v 9. stor. hodnotu 52 % (*Hanuliak 2004b*, 123).

Snahy o vystihnúť vývojových trendov v kolekcii evidovaných nožov nemožno naplniť, pretože predbežné rámcové datovanie konkrétnych hrobov neposkytuje patričnú oporu. Vzhľadom na ustálené výrobnotechnologické postupy i na účelový výber nožov do hrobov z početnejšej kolekcie využívanéj

v pozemskom svete, to nemusí byť prekvapivé. Napriek tomu sa v náznakoch postrehla existencia etapovitého ubúdania hrobov s nožmi.

Typ 31 – Kstená objímka
(obr. 13: 31)

Predmet s dĺžkou 20 mm, uložený vedľa pravej stehennej kosti jedinca v hrobe 38 má steny s priemerom 11–15 mm kužeľovite zošíkmené (tab. IX: 38: 2). Opísaný nález nepatrí k obvyklým ani k sporadickým súčastiam pohrebného inventára z veľkomoravských nekropol. Na netradičné využitie poukazujú prípady, v ktorých sa objímka nachádza bez iných železných exemplárov s trňom, u ktorých by sa dalo očakávať využitie objímky pri spevňovaní segmentov držiadiel z organickej hmoty.

V riešení sporných momentov sa najďalej prepracoval G. Fusek (2016), ktorý hľadal zmysluplné využitie identických kstených objímok nájdených v hrobe F 63, F 272 na pohrebisku v Nitre-Šindolke. Na základe excerptovanej literatúry zistil, že môže ísť o predmet využitý v zdrhovadle závesných vreciek so železnými predmetmi. S odvolaním sa na názor B. Kavánovej (1995, 206, 207, 209) môže ísť takisto o kstené náustky z kožených vakov slúžiacich na nosenie tekutín (Fusek 2016, 205–207).

Opísaný predmet sa našiel spolu so železnou ihlicou (typ 24), rombickým hrotom šípu (typ 33), keramikou nádobou z 3. skupiny a nožom. Okrajová poloha hrobu 38 v V. skupine ho posúva do prechodného úseku z rozmedzia staršieho a mladšieho horizontu.

Typ 32 – Prasleny
(obr. 13: 32)

Zotrvačnickové súčasti vretien upravené do podoby dvojkónických praslenov poznáme z dvoch hrobov (16 a 91; tab. III: 16: 3; XXI: 91: 1, 3). Vyrobené sú z jemne plavenej hliny, povrch má sivú, resp. hnedú farbu. Patria k menším tvarom s priemerom 15–28 mm, s výškou 13–18 mm. V hrobe 16 ležal praslen pri ľavom lakti detského jedinca. V druhom hrobe ide o polohu z vnútornej strany pravého predlaktia a príľahlej časti hrudníka.

Spojenie praslenov s vretenami využívanými pri navíjaní súkaných nití je dostatočne známe. Väčšina nálezov z veľkomoravských pohrebísk patrí do 9. stor. (Hanuliak 2004b, 136). Inak to nie je ani v prípade exemplárov z pohrebiska v Čakajovciach (Rejholcová 1995a, 48). Z Nitry-Šindolky prasleny nie sú známe. Do 10. stor. patria iba ojedinelé nálezy z nekropol autochtónneho obyvateľstva, ku ktorým patrí Bešeňov (Nevizánsky 1979, 381; tab. V: 7), Smolenice (Dušek 1979, 369) a Šurany-Úľany nad Žitavou (Liptáková 1963, 224, obr. 3: 8).

V oboch hroboch z Horných Krškán sa prasleny našli v sprievode nálezov s nízkou datovacou schopnosťou. Poloha v okrajovom úseku V. a VIII. skupiny pripúšťa zaradenie hrobov 16 a 91 do staršieho horizontu až do následného stredného horizontu.

Militária

Jediným zástupcom tejto materiálnej skupiny sú šípy patriace do základnej lukostreleckej výbavy (Holeščák 2017, 38). Ich najvýznamnejšiu časť reprezentujú železné hroty nájdené v štyroch hroboch. Rozmiestnenie týchto exemplárov doplnené o spoločný výskyt s nádobou zaznamenaná obr. 14. V skompletizovanej kolekcii hrobov s pohrebným inventárom sa výskyt šíпов obmedzil na 4,6 % (obr. 8).

Typ 33 – Hroty šíпов
(obr. 13: 33)

Na rozdiel od nožov sa železné hroty šíпов zachovali v ucelenej forme. Pochádzajú zo štyroch hrobov (8, 32, 38 a 53). Do hrobu 8 a 32 boli uložené dva kusy, jeden exemplár pochádza z hrobov 38 a 53. K typologickej klasifikácii sa využili najnovšie kritériá (Holeščák 2016, 41–54), ktorými sa sčasti modifikovalo pôvodné triedenie A. Ruttkaya (1976, obr. 54: 1a, 1c, 2a, 2b).

Evidovaní zástupcovia ukončení trňom patria k plochým hrotom so šošovkovitým prierezom s mierne zosilneným stredovým rebrom. Ich základný tvar má v hrobe 53 listovitú podobu (tab. XII: 53: 3). V hrobe 32 sa v oboch prípadoch vyskytla konvexno-konkávna čepeľ (tab. VII: 32: 1, 2). Okrem rombického tvaru pochádza z hrobu 8 aj konvexno-konkávna forma čepele (tab. II: 8: 1, 2). Výnimočná je hybridná čepeľ z hrobu 38 zložená z listovitej a rombickej línie (Holeščák 2016, 12–14, obr. 11). Takýto tvar nie je ideálny, pretože pri chýbajúcej symetrii nie je hrot správne vyvážený. Po výstrele sa totiž vytvorí nadmerná rotácia šípu, ktorá sťažuje presné zasiahnutie cieľa (Holeščák 2017, 67).

V štyroch prípadoch sa rozmery hrotov pohybujú v štandardnom rozmedzí 33–43 x 15–20 mm. Dva exempláre z hrobu 32 sú voči nim takmer o polovicu väčšie. Ich umiestnenie pri pravom kolene dospelej osoby nemusí byť náhodné, najmä ak sa s týmito exemplármi spája zvýšená ranivosť živej sily znásobená krátkou vzdialenosťou (Holeščák 2017, 38). Pri pravom kolene detského jedinca z hrobu 8 sa našla dvojica hrotov malých rozmerov. Polohou naznačený vzťah hrotov k pochovaným rozhodol o zaradení týchto exemplárov k strelným zbraňam. Menej presvedčivé spojenie s militáriami sa vyskyt-

lo v hrobe 38, kde bol hrot priložený do netradičnej polohy pri pravom ramene. V hrobe 53 išlo dokonca o miesto v zásype vyvýšené o 20 cm nad dnom.

V oboch prípadoch ide o možnú premenu funkčného významu na symbolický kontext. Znamenaný prejav nie je výnimočný. Vyskytol sa aj v štyroch hrobách z čakajovského pohrebiska (Rejholcová 1995a, 51). Na základe príbuzných polôh neboli osamotené hroty z nekropoly Nitra-Šindolka zaradené k militáriám, ale do kategórie kultových predmetov.

Z hornokrškanských hrobov 8, 32 a 38 nepochádza chronologicky citlivejší inventár. Ich poloha v V. a VI. skupine naznačuje užší vzťah so stredným horizontom. Hrot šípú zo zásypu hrobu 53 sa našiel v sprievode pásikového prsteňa s polkruhovým prierezom (typ 21), a to ho s pozíciou v II. skupine radí do mladšieho horizontu pochovávaní.

Predmety kultového charakteru

Nálezy späté s touto materiálovou skupinou pochádzajú z 19 hrobov tvoriacich v skompletizovanej kolekcii hrobov s pohrebným inventárom diel s hodnotou 21,8 % (obr. 8). V ich skladbe figuruje päť základných typov predmetov (typy 34–38, obr. 13) s obmedzeným počtom zástupcov. Výnimkou sú keramické nádoby, pretože ich podiel v kolekcii narástol na 89,5 %. Rozmiestnenie hrobov so zástupcami uvedeného typu zaznamenávajú obr. 14 a 15.

Typ 34 – Hrkálka (obr. 13: 34)

V hornej časti hrudníka z hrobu 77 sa našla hrkálka z tenkého železného plechu (tab. XVIII: 77: 1). Zachovala sa v nadmerne zlomkovitom stave poznačenom účinkami korózie. Počas rekonštrukcie sa z fragmentov zostavil guľovitý tvar s priemerom 21 mm zložený z dvoch pologúl spojených pôvodne horizontálnym rebrom.

Opísaný tvar doplnený odlomeným uškom patrí na veľkomoravských pohrebiskách k najčastejšie doloženému typu upevňovanému zvyčajne k rôznym častiam odevu detských jedincov (Hanuliak 2004b, 198). V takejto polohe vydávali hrkálky patričný zvuk, ktorému sa mohli pripisovať magické účinky využívané proti nečistým silám (Galuška 1996, 90; Smetánka 1993, 78–80). K ozvučeniu hrkálky z hrobu 77 slúžil kamienok z riečného štrku s priemerom 5 mm.

Podľa keramickej nádoby z 1. skupiny i z polohy hrovej jamy v VIII. skupine sa datovanie tohto nálezového celku posúva do stredného horizontu. Počas prvej polovice 10. stor. sa železné hrkálky vy-

skytli v nadmerne zredukovanom počte. K známym prípadom patrí hrob 269 z Čakajoviec (Rejholcová 1995b, 29; tab. XLVII: 3), hrob 50 z pohrebiska v Nitre pod Zoborom-Lahôdkáreň (Chropovský 1978, 106; tab. X: 7) a hrob 23 z Hurbanova (Točík 1971, 187; tab. XLVIII: 20).

Typ 35 – Drevená nádoba (obr. 13: 35)

K dospelému jedincovi z hrobu 24 bola priložená drevená nádoba vzdialená od hlavy takmer 30 cm. Zachovali sa z nej iba súčasti železného kovania (tab. V: 24: 1). Podľa nich a držadla ide o vedierko.

K rekonštrukcii pôvodného tvaru sa nedalo využiť 56 železných zlomkov. Z kresby vedierka na pláne hrobu možno usúdiť, že táto nádoba mohla mať valcovitý tvar s priemerom 165 mm a výškou 200 mm. Podľa rozmerov ide o najčastejšieho reprezentanta s objemom okolo dvoch litrov. Obruče boli vykované zo železnej pásoviny s oválnym alebo trojuholníkovým prierezom. Držadlo vyklenuté o 78 mm malo rozpätie 175 mm. Hákovito prehnuté konce boli kužeľovite zhrubnuté. Jedna zo zachovaných atáší má lichobežníkovitý tvar s dĺžkou 36 mm. Vzhľadom na chýbajúce otvory po nitoch musela byť táto platnička podvlečená pod hornou obručou, ktorá ju súčasne pripojila k drevenému korpusu.

Zo spoločného výskytu vedierka s keramickou nádobou možno usúdiť, že vedierko mohlo byť naplnené hodnotnejším nápojom ako bežná voda, zatiaľ čo do vedľajšej keramickej nádoby pozostali vložili konzistentnejšiu dávku posmrtnej potravy. Vedierka ukladané do hrobov konča hlavy nie sú v mladšom veľkomoravskom období zriedkavé. K presvedčivejšiemu chronologickému zaradeniu chýbajú spoľahlivo datovateľné nálezy, ktoré by súčasne potvrdili vyšší sociálny status pochovaných. Zo sporadických indikátorov sa v prevahe zachovali nadpriemerné hĺbkové údaje zistené takisto v hrobe 24.

Chronologickú špecifikáciu opísaného hrobu z Horných Krškán spresňuje nielen keramická nádoba z 1. skupiny, ale aj umiestnenie predmetného hrobu v rámci okrajovej časti V. skupiny vytvorenej počas stredného horizontu pochovávaní. V veľkomoravskom období sa ukladanie vedierok do hrobov značne obmedzilo. Vo vidieckom prostredí sa o to pričínila nielen znivelizovaná sociálna štruktúra komunit, ale aj vývoj pohrebných zvykov bez potreby zdôrazňovať vyššie postavenie niektorých jedincov priloženými vedierkami, hlbšími a objemnejšími hrobovými jamami s prípadnými drevenými konštrukciami. V hrobách z tohto obdobia predmety pohrebného inventára v úplnosti chýbajú, prípadne sa obmedzujú na ojedinelé exempláre

s nízkou datovacíou schopnosťou. Aj preto absentujú presvedčivejšie dôvody k zaradeniu niektorých hrobov s drevenými nádobami do tohto časového rámca. K hrobu 24 z hornokrškanskej nekropoly sa dajú pripojiť tri iné hroby z pohrebiska v Nitre-Šindolke.

Typ 36 – Keramické nádoby
(obr. 13: 36)

Tretím najčastejším zástupcom nálezového fondu sú keramické nádoby nájdené v 17 hroboch (8, 16, 19, 22, 24, 30, 32, 38, 65, 75–77, 79, 87, 97, 100, 101). Z hrobov 22 a 65 pochádzajú dva exempláre. Nádoba z hrobu 87 nie je celá. Do hrobu bola z nej uložená podstatná časť tela bez najspodnejšieho úseku s dnom.

Kolekcia keramických nádob sa z typologického hľadiska skladá z väčšieho množstva rôznorodých znakov zastúpených vo väčšine vyhodnocovaných parametrov. Ich rozsah pomohli zúžiť výsledky porovnávacích analýz. Tie načrtli štruktúru zachytných bodov príbuznej kvality nevyhnutných k zaradeniu nádob do štyroch skupín (obr. 16; 17).

Pre nádoby z 1. skupiny, doložené v piatich hroboch (16, 24, 65, 75 a 77; obr. 16: 1–6), je dôležitá keramická hmota s vyšším obsahom hrubozrnného piesku a drobných kamienkov. Aj vďaka nej a oxidačnému výpalu získal povrch nádob z hrobov 16, 24 a 75 krupičkovú štruktúru svetločervenej farby. Ďalšie dve nádoby sú tmavohnedé. Misovitý variant hrncovitého tvaru dominuje nad vajcovitým a súdkovitým. Častejšie je takisto ústie so zaobleným okrajom. Vcelku pravidelne stvárnené výzdobné motívy nanosené jednohrotým rydlom tvoria horizontálne pásy, v iných prípadoch sa viacnásobné línie striedajú s vlnovkou. Iba nádobu z hrobu 77 zdobí vlnovka s horizontálnym pásom zhotovená hrebeňom so štyrmi zubmi.

Precíznosť výrobného procesu možno vyčítať z pravidelného tvaru nádob, plynulej tektoniky stien i z vyhladenia ich povrchu dodatočne obtočeného v hornej tretine až polovici výšky. Tenkostennosť nádob vyjadruje index masívnosti vyrátaný z pomeru ich váhy a výšky. Pri nádobách z 1. skupiny ide o najnižší priemerný údaj s hodnotou 42,1. Evidované prejavy súvisia s precíznejšou a rutinnejšou výrobou nádob na hrnciarskom kruhu s mierne vyklenutou podložkou. Na nádobe z hrobu 16 (obr. 16: 1) bol na jej povrchu vyrytý asymetrický kríž, na nádobe z hrobu 77 (obr. 16: 5) sa otláčil povrch podložky s pozdĺžnou štruktúrou štiepaného dreva (Fusek 2009, 99, 102).

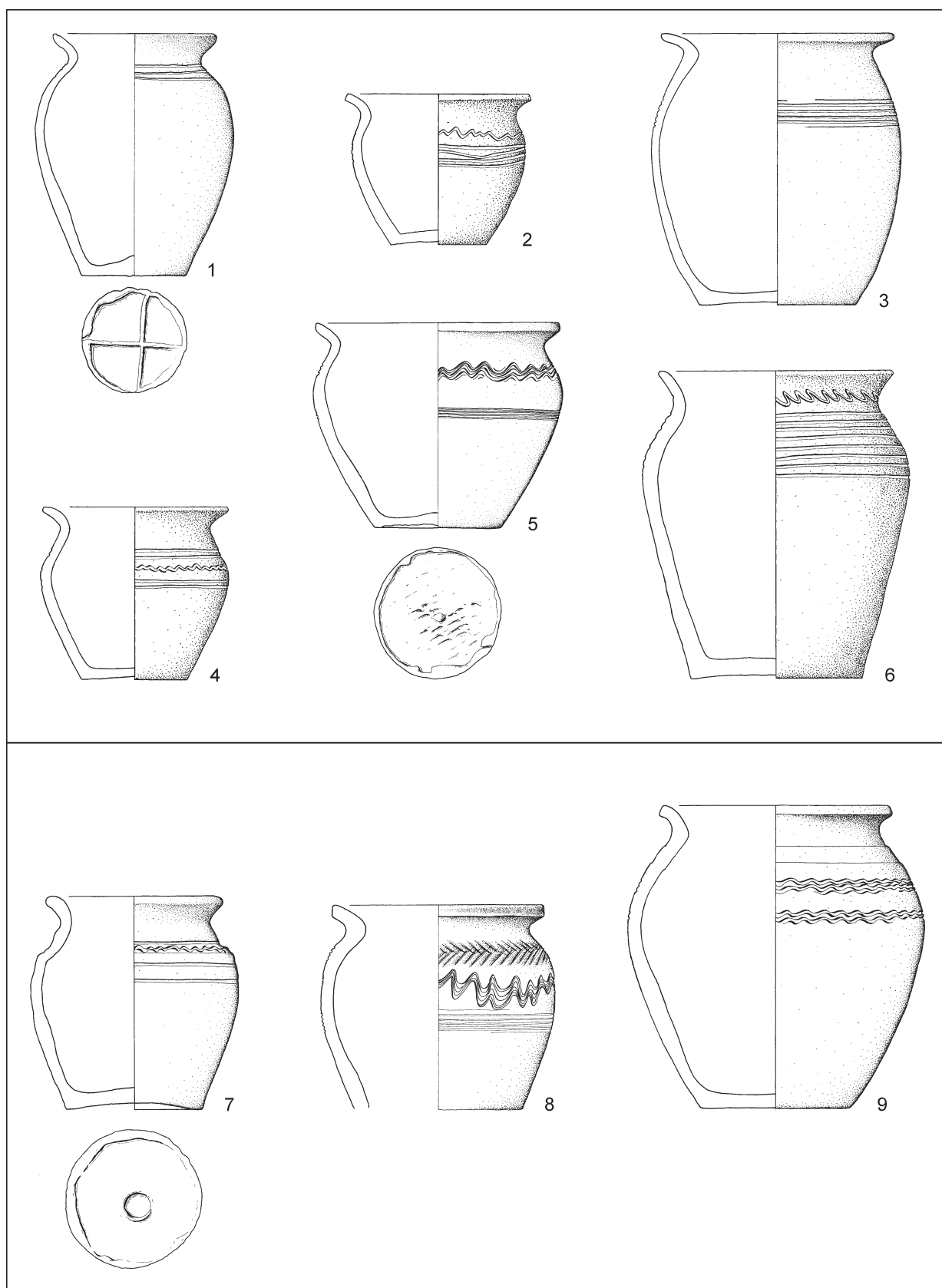
Charakteristické prvky z 1. skupiny sa objavujú na nádobách zo západného Slovenska už počas mladšieho veľkomoravského horizontu spätého

s poslednou tretinou 9.–prvou štvrtinou 10. stor. (Hanuliak/Kuzma 2015, 78, 79, obr. 128: 4, 5; 129: 3; 130: 6). Pre spracúvanú lokalitu je podstatnejší výskyt príbuzných zástupcov na čakajovskom pohrebisku (Rejholcová 1995b, tab. LVI: 1, LXVI: 2, LXXXVII: 10, CV: 11, CXXVII: 13). Podľa nedostatočne citlivých sprievodných nálezov autochtónneho pôvodu zastúpených krúžkovou náušnicou, skleným gombíkom, nožom, praslenom, hrkálkou a vedierkom by sa nádoby z hrobov 16, 24, 65 a 77 mohli zaradiť do staršieho až následného stredného horizontu. Takúto alternatívu pripúšťajú aj polohy príslušných hrobov v rámci V., VII. a VIII. skupiny. S prihliadnutím k záušniciam (typy 3 a 4) skleným korálikom (typ 8), náramkom (typy 18 a 19) i polohy sa hrob 75 spája s mladším horizontom pochovávaní.

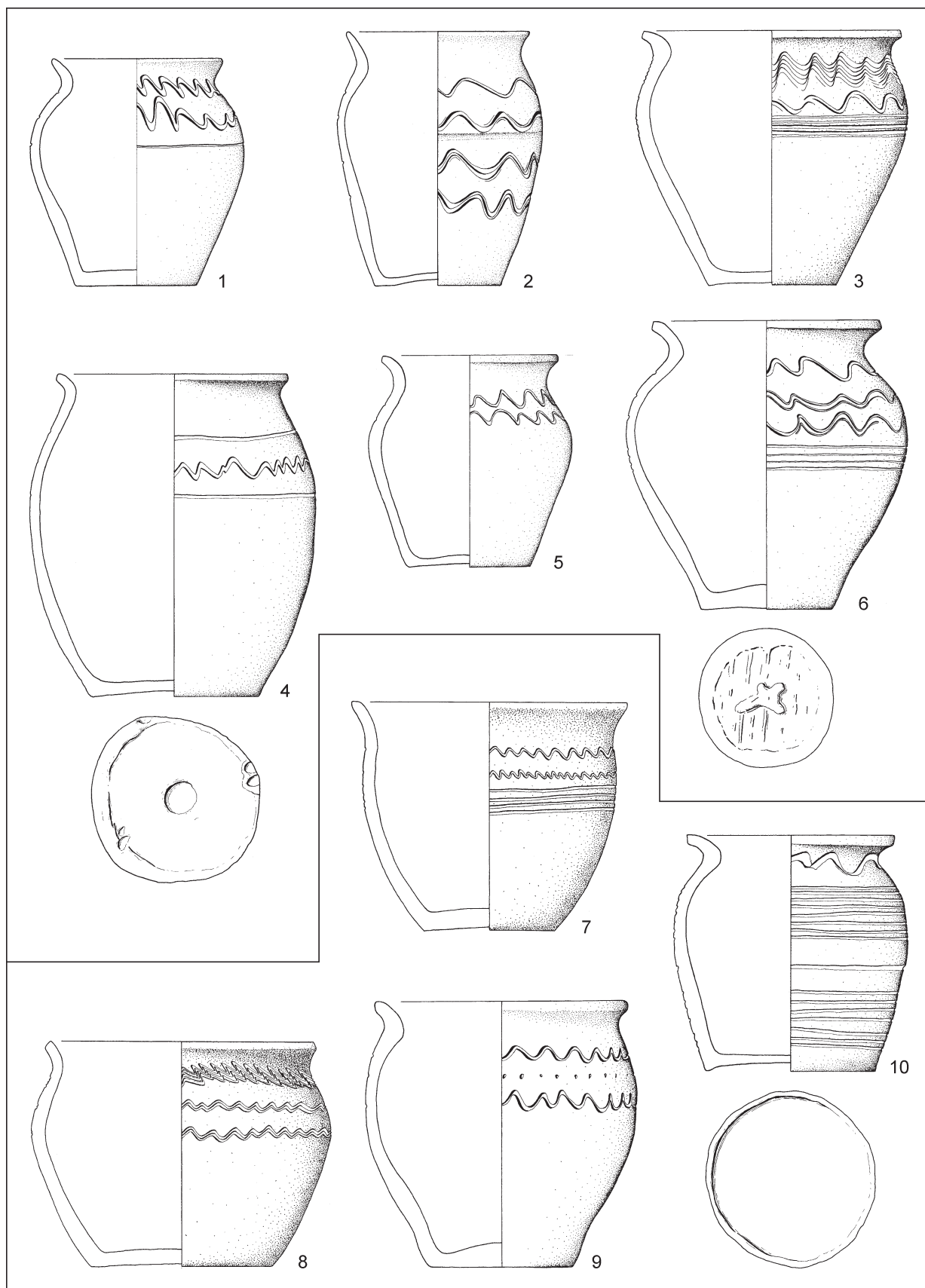
Nádoby z 2. skupiny z troch hrobov (19, 32 a 87; obr. 16: 7–9) sa vyznačujú profilovaným hrdlom stupňovito odsadeným od tela, prípadne i kužeľovitou líniou podhrdla. Vyrobené sú z keramickej hmoty obsahujúcej jemnozrnný piesok. Ich vyhladený povrch nadobudol po výpale svetlohnedú až hnedú farbu. K výzdobným prvkom patria viacnásobné vlnovky i horizontálne pásy, výnimočne aj vetvičkový ornament. Jednohrotý nástroj sa použil iba na nádobe z hrobu 19. Zväčšenú hrúbku stien treba spojiť s menej dôkladnou úpravou vnútorných stien. Následkom toho narástol priemerný index masívnosti na hodnotu 58,2. Na mierne vyklenutom dne nádoby z hrobu 19 (obr. 16: 7) sa nachádza jamka po oske kruhu (Fusek 2009, 99).

Časť opísaných znakov sa častejšie objavuje v nálezových fondoch s pamiatkami východoeurópskeho pôvodu. Na ilustráciu možno uviesť príklady z čakajovského pohrebiska (Rejholcová 1995b, tab. XXXVI: 7; LIV: 5, 13; LXXV: 5; LXXIX: 3; XCVII: 3; CXXI: 6). Na tejto nekropole sa okrem uvedených hrncovitých nádob vyskytli aj amforovité a vázovité nádoby východoeurópskej proveniencie (Rejholcová 1995a, 41, 42). Na takúto väzbu poukazujú aj hroty šípov z hornokrškanského hrobu 32 patriaceho do stredného horizontu. Pre hrob 87 je zasa rozhodujúca jeho poloha v III. skupine s koncentrovaným výskytom nálezov z mladšieho horizontu. Podľa nadpriemerného zahĺbenia a polohy hrobu 19 v severovýchodnej časti V. skupiny by mohla predmetná nádoba patriť do stredného horizontu pochovávaní.

Do 3. skupiny boli zaradené nádoby z piatich hrobov (8, 22, 30, 38 a 76; obr. 17: 1–6). Nadpriemerné zastúpenie vajcovitých tvarov nemožno prehliadnuť, rovnako tak ani nemalé rozdiely v ich tektonike. Tie sa prejavujú v odlišne zalomenej i s rôznou intenzitou vyklenutej vydutine. Pomerne časté sú prejavy asymetrie postrehnutej v nerovnomernom sklone



Obr. 16. Nitra-Horné Krškany. Vyčlenené skupiny keramických nádob. 1–6 – nádoby z 1. skupiny; 7–9 – nádoby z 2. skupiny.



Obr. 17. Nitra-Horné Krškany. Vyčlenené skupiny keramických nádob. 1–6 – nádoby z 3. skupiny; 7–10 – nádoby zo 4. skupiny.

ústia i zvlnených líniách stien spätých s výrobným procesom. Nádoby boli v prevahe modelované v ruke. Najmä na vnútornej strane neboli nerovnosti po plochých valčekoch keramickej hmoty dôkladne zahladené. To sa v konečnom dôsledku prejavilo v náraste priemierovanej hodnoty masívnosti, ktorá narástla na úroveň 59,9. V stenách nádob z hrobov 30, 38 a 76 sa zaznamenal výskyt zvislých i vodorovných prasklín. K ich vzniku zrejme prispela nižšia súdržnosť nedostatočne premiesenej keramickej hmoty.

Napriek tomu na dne kvalitnejšie zhotovených nádob z hrobov 30 a 38 registrujeme reliéfne odtlačky poskytujúce informácie o ich tvarovaní na hrnčiarskom kruhu. V prvom prípade je to odtlačok po oske kruhu so štyrmi separačnými zárezmi na obvodovom prstenci (obr. 17: 4), v druhom je zobrazený asymetrický kríž vyčnievajúci nad úrovňou kotúčika s odtlačkami štiepaného dreva (obr. 17: 6). Na povrchu z dolných častí vonkajších stien sa zachovali zvislé ryhy po ručnom modelovaní. Na kruhu bola dodatočne obtočená iba horná tretina nádob po vydutinu, aby na nej vynikli motívy rytého dekoru. Ich register sa obmedzuje na jednoduché až zdvojené línie vlnoviek a horizontálnych línií. Iba výnimočne sa výzdoba naniesla hrebeňom s piatimi zubmi.

Nádoby s uvedenými prejavmi v tvare i výzdobe sa na západnom Slovensku vyskytujú v priebehu prvej polovice 10. stor. K takýmto lokalitám patrí aj Chľaba (*Hanuliak 2016*, tab. VI: 15; VIII: 2; IX: 3, 13; XIII: 4, 6), Mužla-Čenkov (*Hanuliak/Kuzma 2015*, 77, 78, obr. 128: 1, 7, 8; 132: 4–6), Kamenín (*Nevizánsky 1982*, tab. 1–3). Pre hornokrškanský súbor sú významnejšie príbuzné prípady z čakajovského pohrebiska (*Rejholcová 1995b*, tab. LXVI: 1; CII: 7; CIV: 9; CXVI: 14). Tu sa v hrobe 416 a 555 (*Rejholcová 1995b*, tab. LXXIV: 4; LXXXVI: 2) vyskytla dokonca veľmi blízka analógia k súdkovitej nádobe z hrobu 30. Do spomenutého rámca zúženého na prvú polovicu 10. stor. sa ako prvé dajú zaradiť hroby 22 a 30 na základe nadmerného zahĺbenia, umiestnenia v IV. skupine patriacej do staršieho horizontu. So stredným horizontom sa dajú zlúčiť hroby 8 a 38 s výskytom hrotov šípov a polohy v V. a VI. skupine. Náušnica (typ 2) a pásikový prsteň (typ 22) i pozícia v III. skupine spájajú hrob 76 s mladším horizontom.

Na rozdiel od zástupcov z 2. a 4. skupiny spájaných s užším časovým rámcom výskytu, sú nádoby z 1. a 3. skupiny užšie späté so štandardným vývojovým trendom v autochtónnom prostredí. Postrehnuté odlišnosti však nesúvisia iba s napredujúcim vývojom, ale aj s odlišnou dôkladnosťou ich zhotovovania výrobcami s rozdielnou zručnosťou a pracovnými skúsenosťami.

Do 4. skupiny patria nádoby zo štyroch hrobov (79, 97, 100 a 101; obr. 17: 7–10). V ich kolekcii prevládajú širšie misovité až súdkovité tvary s nedostatočne prehnutým hrdlom a zaoblenou okrajovou líniou. V keramickej hmote sa dá vizuálne doložiť zvýšený výskyt stredne veľkých kamienkov.

Na stenách sivohnedej až sivočiernej farby sa objavujú vodorovné a zvislé praskliny. Hrúbka stien narastá v dolných častiach nádob, ktoré sa pripájajú k vyklenutej línii dna. Jeho spodná línia býva vodorovná s výnimkou nádoby z hrobu 100. Tento tvar predstavuje v spracúvanej kolekcii jediné svedectvo o podložnom kotúčiku, ktorý bol vyklenutý až o 6 mm (obr. 17: 10). Nadmerne zhrubnuté dolné úseky nádob sa premietli do zvýšeného koeficientu masívnosti, ktorý dosiahol priemierovanú hodnotu 69,7. Nižšia precíznosť výrobných postupov sa prejavila aj v nepravidelne nanesených výzdobných motívoch.

V hrobe 79 chýbajú sprievodné nálezy, no jeho poloha zo VII. skupiny naznačuje prípadnú väzbu so stredným horizontom. Záušnice (typy 3 a 4), pásikový prsteň (typ 22) a poloha hrobov 97, 100 a 101 posúva zaradenie predmetných nádob do mladšieho horizontu. S takto vymedzeným datovaním sa spájajú takisto hroby s príbuznými určujúcimi prejavmi z čakajovskej nekropoly (*Rejholcová 1995b*, tab. LII: 5; LXIII: 15; LXXX: 2; LII: 4; CXVI: 7). K nim sa dajú s určitosťou pripojiť aj nádoby s oveľa primitívnejšími vonkajšími prejavmi pochádzajúce z okrajových zvyškov pohrebiska v Nitre pod Zoborom-Amfiteátri (*Čaplovič 1954*, tab. V: 4; VI: 1; XI: 1; XIV: 1). Ich vzťah budiť dojem, že nejde o nádoby na bežné použitie v domácnostiach, ale o nedokonale tvarované exempláre účelovo sfomované na funerálne účely. S prípustnou dávkou tolerancie možno k takýmto zástupcom pripojiť aj hornokrškanské nádoby z hrobu 100 a 101.

K dosiaľ opísaným znakom neboli pripojené menej významné rozdiely, ktoré nenarúšajú prezentované charakteristické prvky ani rámcovú chronologickú špecifikáciu s naznačeným vývojovým trendom. Postrehnuté rozdiely môžu sčasti súvisieť so zhotovovaním nádob viacerými výrobcami s rozdielnou zručnosťou a technologickými skúsenosťami (*Hlavica a i. 2016*, 401, 406, 407). Vylúčiť sa nedá ani uplatňovanie rozdielných kritérií, podľa ktorých pozostali vyberali príslušné exempláre z dostupnej a oveľa početnejšej keramickej kolekcie. Jednoduchšie prejavy sa, naopak, vyskytujú v uložení nádob pri pochovaní. Vo výraznej väčšine ide o širšie okolie chodidiel kam sa prednostne prikladali potraviny prílohy. Menej vhodné, aj keď vcelku prijateľné, je okolie hlavy zaznamenané v hrobe 24 a 101 (*Hanuliak 2004b*, 184–186). Nádoby v hroboch detských jedincov (hroby 8, 75, 77 a 97) sú zriedkavejšie. Iba

v dvoch prípadoch to boli nízke nádoby adekvátne ich veku. Stredne vysoké v rozmedzí 101–150 mm výrazne dominujú (73,7 % prípadov) v hrobch dospelých. K nim boli priložené aj tri nádoby vysoké viac ako 151 mm (15,8 % prípadov).

Typ 37 – Vajcia
(obr. 13: 37)

Podľa výskumnej dokumentácie sa vajcia vyskytli v dvoch hrobch (18 a 20). V oboch prípadoch išlo o dva exempláre uložené medzi dolnými úsekmi holenných kostí neďaleko chodidiel. V prvom hrobe bol pochovaný dospelý, v druhom detský jedinec.

Priblíženie vzťahu nájdených vajec k zomrelým i pochopenie ich významu v pohrebných zvykoch miestnej komunity komplikuje absencia predmetných nálezov. Ich polohy boli síce zakreslené na plánoch hrobov, no ani jeden predmet nebol zapísaný do prírastkového katalógu. Z opisu nálezovej situácie vyplynulo, že spomínané vajcia vyplňala jemne plavená hlina. Technický pracovník Archeologického ústavu SAV dokumentujúci vtedajšiu nálezovú situáciu potvrdil, že hlinené jadro každého predmetu pokrývali na väčšine povrchu škrapiny. Nenašli sa však otvory, cez ktoré by sa do vnútra vajec nalieval hlinený kal.

Ak je opísaný stav skutočne reálny, neboli do dvoch hornokrškanských hrobov uložené iba vajcia ani škrapiny, ale celé exempláre účelovo zachované v pôvodnom stave a veľkosti zodpovedajúcej slepačím vajciam. Aj v takto výnimočne zachovanej podobe rozširujú títo reprezentanti dosiaľ známu kolekciu z včasnostredovekých hrobov.

Napriek očakávaniam neposkytujú ich nálezy potrebnú oporu k priblíženiu úlohy vajec v pohrebnom rite. Potvrdzujú iba zvýšenú frekvenciu najčastejšie zaznamenávaných prejavov bez schopnosti preukázať v ich nerovnomerne zaznamenávanom výskyte kontinuálnu následnosť. K štandardným prvkom napríklad patrí zvýšená prítomnosť vajec v hrobch detí, znížená u dospelých. Poloha medzi dolnými úsekmi holenných kostí sa zasa spája s miestami vyhradenými pre potravinové prílohy. Podľa toho mohli vajcia reprezentovať sezónne obmedzený druh posmrtnej potravy. S väčšou ochotou bývajú pri vajciach z hydiny zdôrazňované magické schopnosti súvisiace vo viacerých podobách so znovuzrozením života i obnovou životných síl (Hanuliak 2004b, 194; Petényi 1994, 76; Smetánka 2014, 117–220).

K datovaniu hrobov 18 a 20 nie sú k dispozícii potrebné predmety pohrebného inventára. Ich absenciu sčasti nahrádzajú nadpriemerné hĺbky hrobových jám doplnené o ich polohu v rámci

severovýchodného postranného pásu odkrytej pohrebiskovej plochy. Pomocou nich možno oboch zástupcov spojiť so starším horizontom pochovávaní. Z nitrianskeho mikroregiónu sa dá spomedzi známych údajom do priebehu 10. stor. zaradiť iba hrob 349 z pohrebiska v Čakajovciach (Rejholcová 1995b, 37) doplnený štyrmi hrobmi z Nitry-Šindolky.

Typ 38 – Zvieracie kosti
(obr. 13: 38)

Podľa výskumnej dokumentácie sa zvieracie kosti našli iba v hrobe 101. V súčasnosti chýbajúce exempláre ležali pôvodne v ľavej časti hrudníka dospelého jedinca. Podľa technického pracovníka Archeologického ústavu SAV išlo s veľkou pravdepodobnosťou o dve kosti zo stehna neurčenej hydiny.

Kosti tohto druhu patria na veľkomoravských pohrebiskách k najčastejším prílohám mäsitej potravy umiestňovanej prednostne k zomrelým s vyšším sociálnym statusom. Popri hlbších a objemnejších hrobových jamách s častejšími úpravami interiérov drevenými konštrukciami podporuje tento názor kulminujúca prítomnosť militárií, britiev, dlhých nožov a vedierok (Hanuliak 2005, 274, 275).

K indikátorom významnejšej pozície jedinca z hrobu 101 možno okrem zvyškov mäsitej potravy, nadpriemernej hĺbky (130 cm) a kubatúry hrovej jamy (1,78 m³) pripojiť aj jediného zástupcu drevenej konštrukcie zhotovenej na pohrebisku. Úroveň svedectva mäsitej prílohy neznižuje jej pozícia na hrudníku. Ide o menej obvyklú polohu zastúpenú na veľkomoravských pohrebiskách v 16,9 % prípadov (Hanuliak 2004b, 194). Tak v hrobe 101, ako aj na iných náleziskách sa mohli zvyšky mäsitej potravy presunúť na ľudské kosti po strávení prekryvu drevenej konštrukcie, na ktorý bola táto príloha primárne položená.

Chronologickú špecifikáciu hrobu 101 komplikuje nedostatok citlivejších datovacích prostriedkov. Inventár sa obmedzil iba na keramickú nádobu zo 4. skupiny. Jej zástupcovia vykazujú užší vzťah k hrobom z mladšieho horizontu pochovávaní so sústredeným výskytom v I.–III. skupine. Toto zaradenie je akceptovateľné aj pri hrobe 101 vyhlbenom v severozápadnej okrajovej časti II. skupiny, v ktorej sa takisto zhľukujú zomrelí s extrémnymi odchýlkami v uložení horných končatín.

Prítomnosť zvyškov mäsitej potravy v uvedenom období patrí na pohrebisku k archaickým prejavom bez doloženého kontinuálneho vývoja pohrebného zvyku s počiatkami v staršom horizonte pochovávaní. Táto anomália vynikne po zohľadnení

ukončenia prikladania mäsitých príloh do hrobov autochtónneho obyvateľstva v prelomovom úseku 9. a 10. stor.

INTERPRETÁCIA POZNATKOV

Analýzy pohrebiskového fondu poskytli viacero cenných informácií s rozdielnou kvalitou vypovedacích schopností. K vykresleniu komplexnejšieho obrazu o príslušníkoch komunity, ktorí vytvorili predmetný pohrebiskový útvar, je potrebné získané poznatky skĺbiť, doplniť o relevantné skutočnosti a prezentovať v piatich najvýznamnejších oblastiach.

Aj preto sa k ich rozpracovaniu využili najmä zložky zaznamenané na súvekých lokalitách z mikroregiónu historickej Nitry s identickým kultúrno-etnickým vývojom a porovnateľnou sociálnou úrovňou obyvateľov. Prvoradá význam majú spomedzi nich veľkoplošne prebádané i kontinuálne používané nekropoly s kvalitnou skladbou nálezového fondu. Patrí k nim pohrebisko z Čakajoviec s 805 kostrovými hrobmi z 9.–začiatku 12. stor. (Rejholcová 1995a; 1995b) a ďalšie z Nitry-Šindolky s 303 hrobmi z druhej polovice 10.–11. stor. (Fusek 2006, 144–147; 2012b, 89–211). Tak ako hornokršanská nekropola, aj dvaja spomenutí zástupcovia sú umiestnení na obode nitrianskej sídliskovej aglomerácie, ich úseky sú takisto sčasti zničené, iné zostali nepreskúmané.

Chronologické vzťahy

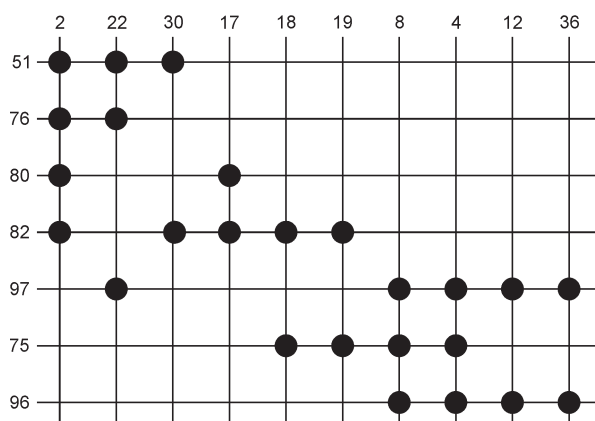
Datovanie pohrebísk z 9.–12. stor. sa v prvom rade opiera o výsledky analýz predmetov pohrebiskového inventára. Spracúvané pohrebisko poskytuje kolekciu nálezov získanú z 55 hrobov (54,5 %). Napohľad prijateľnú frekvenciu potvrdzujú hroby s inventárom z Nitry-Šindolky tvoriace podiel 40,9 % (Fusek 2006, 144, 145), v Čakajovciach tvoria takéto hroby 60,2 % (Hanuliak/Rejholcová 1999, 37).

Prínos prvotnej hodnoty znižuje celkový počet hornokršanských nálezov obmedzený na 139 exemplárov a 370 sklenených korálikov tvoriacich súčasti ôsmich náhrdelníkov. K ďalšej hodnotovej redukcii prispieva štruktúra skladby príslušných predmetov. Spomedzi známych typov zlučiteľných s 38 základnými typmi a ich variantmi (obr. 9; 13) sa v 26 hrobách (25,8 %) vyskytol iba osamotený exemplár bez kombinácie s iným. V tejto kategórii označenej ako A dominujú nože (typ 30; hroby 7, 35, 54, 64, 69, 83, 84 a 94), krúžkové náušnice (typ 2; hroby 44, 73 a 74) a keramické nádoby (typ 36; hroby 30, 79 a 87).

V dvoch ďalších hrobách sa našli predmety typov 4, 6 a 14 (hroby 1, 28, 34, 70, 81 a 98). Typy 3, 7, 21, 25, 26 a 37 zastupuje jediný reprezentant (v hrobách 20, 39, 49, 55, 58 a 86).

Prílohu k predchádzajúcej skupine predstavuje 14 typov predmetov nájdených s ďalším exemplárom, ktorý je však v spracúvanej kolekcii osamotený. Hroby z tejto kolekcie vytvorili základnú zložku ďalších dvoch skupín (B a C). Skupinu B tvorí päť hrobov (2, 51, 65, 71 a 88) so šperkmi zdobiacimi hlavu (typy 2–4), krk či hrud' (typy 8, 9 a 11), prsty rúk (typy 18, 20, 22 a 23), výnimočne sú to aj nože či keramická nádoba. Podstatné však je, že ich zástupcovia nie sú v hrobách vzájomne previazaní. Základná zložka skupiny C so 17 hrobmi pozostáva z predmetov dennej potreby i kultového charakteru a militárií (typy 30–38), sporadicky až výnimočne doplnených súčasťami odevu (typy 24 a 26) a šperkami (typy 1, 3, 9, 11, 15, 16 a 21). Napriek rozdielom vo výskyte predmetov pozornosti neujde kombinácia hrotu šípu s nádobou zaznamenaná v troch prípadoch (hroby 8, 32 a 38).

Dominantný podiel v celom súbore nadobudla skupina D zložená zo 46 hrobov (45,6 %) bez akýchkoľvek nálezov. Voči nej je takmer zanedbateľný výskyt siedmich hrobov (51, 75, 76, 80, 82, 96 a 97) zo skupiny E, ktoré ako jediné disponujú parametrami vhodnými k vypracovaniu kombinatorickej tabuľky (obr. 18). V nich sa totiž vyskytujú dvojice predmetov opakovane doložené minimálne v dvoch hrobách. K nosným typom tejto kolekcie patria krúžkové náušnice (typ 2), záušnice (typy 3 a 4), pásikové prstene (typ 22), plechové a drôtené náramky (typy 18 a 19) doplnené súčasťami náhrdelníkov (typy 8, 12 a 17). Sporadické až výnimočné sú ďalšie nálezy (typy 5, 9, 10, 13, 16, 20, 21 a 23), nože i keramické nádoby.



Obr. 18. Nitra-Horné Krškany. Kombinatorická tabuľka s predmetmi umiestnenými na horizontálnej línii (typy podľa obr. 9; 13) v príslušných hrobách umiestnených na vertikálnej línii.

Vyššie spomenuté nosné typy predmetov sú príznačné pre starší stupeň belobrdskej kultúry (Fusek 2006, 145; Giesler 1981, 140–151; tab. 53; Szőke 1962). Aj preto neprekvapí pozícia príslušných hrobov prednostne v I.–III. skupine a v okrajovom úseku VI. skupiny. Príbuzným distribučným modelom sa vyznačuje aj päť hrobov s ťažiskovým výskytom šperkov zo skupiny B, zatiaľ čo zástupcovia zo skupiny C, s prednostnou prítomnosťou predmetov dennej potreby i kultového charakteru s militáriami, sa kumulujú v IV.–VI. a VIII. skupine, sporadicky aj v VII. skupine. Hroby bez nálezov sú zasa vcelku proporcionálne rozptýlené v celom pohrebiskovom areáli.

Po sústredení pozornosti, nevyhnutnej ku klasifikácii typologickej skladby predmetov získaných z hrobov nakoniec vyplynie, že podstatný diel hornokrškanského súboru nie je vhodný k príslušným štatistickým analýzám. K chronologickej špecifikácii zástupcov z mladšieho horizontu pochovávaní sa dá využiť model vypracovaný vyhodnotením pohrebiskového materiálu z Nitry-Šindolky. G. Fusek (2012b, 91–97) pozíciu vybraných exemplárov priebežne rektifikoval počas multivariačnej analýzy až sa dopracoval k výslednej podobe verifikovanej materiálom z ďalších pohrebísk z nitrianskej sídliskovej aglomerácie.

Záverečnému výstupu zloženému z najvýznamnejších predmetov zaradených do troch horizontov nemožno uprieť maximálnu objektivitu, nie však všeobecnú platnosť na širšom území. Aj v mikroregióne Nitra sa na súvekých lokalitách zaznamenávajú rozdiely v typologickej skladbe predmetov, v početnosti ich výskytu, rozdielnej dĺžke ich používania a ukladania do hrobov. Hornokrškanská kolekcia nálezov, zložená z 38 základných typov a variantov, tvorí necelú tretinu zástupcov evidovaných v Čakajovciach. V kolekcii z Nitry-Šindolky so 78 typmi sa vyskytuje 24 spracúvaných zástupcov, no ďalších 14 chýba. Na oboch porovnávaných nekropolách je škála nálezov bohatšia o nálezy z priebehu celého 11. stor., do ktorého pochovávanie v Horných Krškanoch kontinuálne neprerástlo.

Spomedzi predmetov príznačných pre 1. horizont z Nitry-Šindolky (Fusek 2012b, 97, 98, obr. 13) sú v hornokrškanskom fonde zastúpené esovité záušnice z veľmi tenkého a tenkého bronzového i strieborného drôtu (typ 4) i záušnice s očkom (typ 3). Šperky oboch typov zdobiace hlavu sa sústreďujú v I.–III. skupine (obr. 19), kde sa takisto zhľukujú krúžkové náušnice (typ 2). Okrem guľovitých sploštených korálikov z čierneho skla (typ 11) sa v náhrdelníkoch nachádzajú všetky zvyšné typy sklenených korálikov (typy 8–10 a 12). Predlaktia zdobia plechové a drôtené náramky



Obr. 19. Nitra-Horné Krškany. Rozmiestnenie hrobov z vyčlenených horizontov pochovávaní. Legenda: a – hroby zo staršieho horizontu; b – hroby bez inventára zo staršieho horizontu; c – hroby zo stredného horizontu; d – hroby bez inventára zo stredného horizontu; e – hroby z mladšieho horizontu; f – hroby bez inventára z mladšieho horizontu; g – hroby z neskorého horizontu.

(typy 18 a 19), prsty rúk zasa dva typy otvorených pásikových prsteňov (typy 21 a 22), výnimočne aj prstene typu 20 a 23. V rámci daného úseku boli do ôsmich hrobov uložené takisto nože, do siedmich hrobov aj keramické nádoby patriace v prevažne do 4. skupiny.

Podľa priemeru oblúka drôtených esovitých záušníc s hodnotou do 15 mm, v siedmich prípadoch od 15,5 do 19,5 mm, z veľmi tenkého až tenkého

drôtu, slučky širokej 2 mm patria tieto exempláre do druhej polovice 10. stor., t. j. do mladšieho hornokršanského horizontu, súčasne aj do rovnakého úseku ako v Nitre-Šindolke (Fusek 2012a, 808). Tento údaj sa vzťahuje aj na záušnice s očkom vyskytujúce sa súbežne v hrobch predmetného zoskupenia.

V stredočeskej oblasti sa začínajú oba typy objavovať už v priebehu prvej tretiny 10. stor. (Frolík 2005, 29; 2014, 47; Profantová 2013, 34; Tomková 2005, 263, 266), resp. aj od druhej tretiny 10. stor. (Bartošková 2014, 37, 38; Frolíková-Kaliszová 2014, 325; Mařík 2009, 123, 126). Do tohto časového rámca patria aj zástupcovia z územia dnešnej Moravy (Košta 2008, 292, 293; Macháček a i. 2016, 72, 73, 113). S uvedeným úsekom sa s veľkou pravdepodobnosťou spája aj prvotný výskyt záušníc s očkom na čakajovskom pohrebisku (Rejholcová 1995a, 56).

Vyvinutejší variant esovitých záušníc predstavuje tvar z tenkého strieborného drôtu so slučkou širokou 7,5 mm (typ 5) z hrobu 96 (tab. XXII: 96: 5) zaradený na čakajovskom pohrebisku do záveru 10. stor. (Hanuliak/Rejholcová 1999, 11, 58, 59, obr. 2). Na pohrebisku v Nitre-Šindolke sa časť zástupcov nachádza v areáli z 1. horizontu, ktorý prerastá do začiatku 11. stor. (Fusek 2012b, 102, obr. 22). Do označeného úseku zrejme patria aj pásikové prstene s pozdĺžnymi žliabkami a záušnice s očkom a oválnym oblúkom z hrobu 100 (tab. XXIV: 100: 1, 2).

Informácie o staršom horizonte pochovávaní sú nadmerne zlomkovité. Pričinil sa o to výkop zárezu pre koľajovú trať, ktorý v značnom rozsahu zničil tangovanú plochu. Z pôvodného areálu sa zachovalo iba päť hrobov umiestnených v rámci IV. skupiny a šesť hrobov v úzkom postrannom páse. Pohrebisková plocha priliehajúca k severovýchodnému okraju nebola archeologicky prebádaná.

K vyčleneniu tohto horizontu prispeli sporadické nálezy z autochtónneho prostredia získané zo šiestich hrobov. Patrí k nim náušnica s trubičkovitým záveskom (typ 1), priečne členený korálik (typ 9), gombík z nezdobeného bronzového plechu (typ 15), úštep z rádiolaritu (typ 37), keramické nádoby (typ 36) z 1. skupiny a vajcia z hydiny (typ 37). V piatich hrobch inventár absentoval. Pre evidované hroby sú príznačné takisto nadpriemerné hĺbky vyskytujúce sa vo veľkomoravskom prostredí. Hypoteticky stanovené datovanie posúva počiatky pochovávaní minimálne do začiatku 10. stor., t. j. do záverečnej etapy veľkomoravského obdobia (obr. 19).

Na ploche ležiacej medzi skupinami hrobov zo staršieho a mladšieho horizontu je umiestnený areál zo stredného horizontu pozostávajúci z V.–VIII. skupiny (obr. 19). K jeho pomenovaniu prispeli zložky pochádzajúce z autochtónneho

prostredia obohatené o ďalšie z východoeurópskych oblastí.

Do prvej skupiny patrí sklený gombík (typ 16), železná ihlica (typ 24), ocielka s úštepom (typy 27 a 28), ihla zo železnej tyčinky i praslen (typy 32 a 34), hrkálka zo železného plechu (typ 34), vedierko (typ 35), keramické nádoby (typ 36) z 1. a 3. skupiny, vajcia z hydiny (typ 37).

K východoeurópskemu prostrediu inklinujú dva varianty gombíkov liatych z bronzu (typ 14), bronzová lýrovitá pracka (typ 25), kostená objímka (typ 31), železné hroty šípov s trňom (typ 33), keramické nádoby (typ 36) z 2. skupiny i guľovitý sploštený korálik z čierneho skla so svetlými očkami (typ 11), ktorý bol hojnejšie zastúpený počas mladšieho horizontu. Krúžkové náušnice (typ 2), nôž (typ 30) a keramické nádoby (typ 36) z 1. a 3. skupiny sa nedajú s istotou pripojiť k žiadnej z predchádzajúcich skupín. Osobitné postavenie má takisto hrob 2. Parametre krúžkovej náušnice a esovitej záušnice (typy 2 a 3) naznačujú, že táto hrobová jama mohla byť dodatočne umiestnená v VIII. skupine do voľného priestoru. Previazanosť stredného horizontu so starším preukazujú taktiež nadpriemerné hĺbky z troch hrobov umiestnených v V. skupine.

Neskorý úsek pochovávaní reprezentuje šesť hrobov z IX. skupiny spolu s tromi priliehajúcimi hrobmi z VIII. skupiny (obr. 19). K vyčleneniu tejto etapy prispeli z dvoch hrobov získané esovité záušnice z drôtu s hrúbkou zväčšenou na 3,3 a 4 mm, s priemerom oblúka menším ako 20 mm, so slučkou širokou 4–5 mm (typ 6).

G. Fusek (1998, 102–104) po rozbere zástupcov tejto kolekcie z územia Slovenska i Maďarska ráta s ich výskytom od druhej štvrtiny 11. stor. patriacej do mladšej fázy belobrdskej kultúry. Hornokršanské záušnice nespochybňujú toto datovanie, aj keď k ukotveniu chronologickej špecifikácie chýbajú ďalšie sprievodné nálezy. Pozícia IX. skupiny na okraji areálu zo stredného horizontu presviedča o neskoršom sformovaní tohto segmentu. Časový odstup by nemal byť nadmerne dlhý, pretože by sa z pamäte pozostalých vytratila spomienka o priebehu pôvodnej obvodovej línie VIII. skupiny. Ak by vývoj v pochovávaní nebol oddelený hiátom bola by táto skupina lineárne pripojená k úrovni I. skupiny z mladšieho horizontu. Prezentovaný názor o chronologickom posune podporujú aj vyspelejšie zložky pohrebného ritu zastúpené zjednotenými podpriemernými hĺbkami a pravidelným umiestnením hrobov v dvoch súbežných radoch.

Predchádzajúce zistenia približujú časový rámec pochovávaní na nekropole vymedzený začiatkom 10. stor. a prelomom 10. a 11. stor., doplnený o krátkodobý úsek zlučiteľný akiste

s druhou štvrtinou 11. stor. Počas tohto obdobia sa dotvorila výsledná podoba pohrebiskového areálu štruktúrovaná do troch líniovo zoradených pásiem zložených z príslušných skupín hrobov (obr. 19). Ich ustálený priebeh je kolmý na ústrednú os vytýčenú pozvoľnou spádniciou terénu klesajúceho v smere ZJZ – VSV. Nálezový fond poskytol indicie k ich rozdielnej časovo následnej chronologickej špecifikácii. Výsledný model pôsobí navonok staticky. Okrem niektorých výnimiek potvrdzujúcich kontinuálnu následnosť pochovávaní nie je archeologický materiál v tomto smere dostatočne citlivý. Neposkytuje napríklad informácie o hrobách z príslušného časového úseku, ktoré boli presunuté do skupiny zaradenej podľa mladších hrobov do následného obdobia. K overeniu takýchto možností nie sú k dispozícii superpozície hrobov, ktoré na pohrebisku zjavne chýbajú.

Demografická skladba populácie

K vykresleniu demografického modelu sú nevyhnutné výsledky analýz antropologického materiálu. Údaje tohto druhu však chýbajú. Odborné spracovanie skeletového materiálu sa z viacerých objektívnych príčin nepodarilo zabezpečiť. Závažnosť tohto nedostatku sa premietla do obmedzení vynárajúcich sa pri spresňovaní sociálnych vzťahov, etnickej skladby príslušníkov miestnej komunity, posudzovaní ich každodenných aktivít.

Spomenuté nedostatky zvyšuje aj nižšia kvalita samotného antropologického súboru. Okrem poškodených, zničených či nepreskúmaných úsekov zo staršieho a následného stredného horizontu bol do pražského národného múzea namiesto 99 hrobových celkov prevezený skeletový materiál iba zo 76 hrobov. Osud zvyšných zástupcov nie je známy, rovnako tak ani príčina ich odčlenenia.

Nepriaznivý dosah chýbajúcich vstupných dát môže v minimálnom rozsahu odstrániť členenie pochovaných jedincov podľa dĺžky skeletov stožňovanej s výškou postáv. Podľa tohto princípu sa spomedzi pochovaných vytvorila skupina siedmich nedospelých (7,1 %) a 25 detí (25,2 %). Akceptáciu prvej hodnoty potvrdzuje jej porovnateľnosť so zástupcami nedospelých z Nitry-Šindolky (9 %) a Malých Kosíh (8,1 %). Podiel hornokršanských detských jedincov (25,2 %) je voči stavu z porovnávaných lokalít nižší, pretože na nich deti nadobudli podiel 31,7 % a 32,9 % (Hanuliak 1994, 79, obr. 63; Thurzo a i. 2013, 105).

Príčiny rozdielnej frekvencie nemusia súvisieť s odlišnými životnými pomermi pretože aj na čakajovskom pohrebisku bola sledovaná hodnota

pod úrovňou 30 % (Rejholcová 1995a, 85). Výpadok menšieho počtu hrobov v Horných Krškanoch môže súvisieť s metodikou archeologického odkryvu lokality. Pri jej aplikácii zrejme zostali pod meter širokými blokmi zeminy, oddeľujúcimi susediace sondy, nerozpoznané detské hrobové jamy s najmenšími rozmermi.

Rozmiestnenie hrobov v areáli možno hodnotiť z viacerých hľadísk. V populácii z mladšieho horizontu s 39 vyčlenenými hrobmi predstavujú hroby detí a nedospelých 41 %. Hrobové jamy sú v II. skupine nepravidelne rozmiestnené. V III. skupine ich početnosť vystúpila na 50 %, sedem hrobov sa pritom zhlukuje na ploche 8,5 x 3,7 m. V pásme zo stredného horizontu so 42 hrobmi tvoria sledované prípady 35,7 %. Okrem koncentrovaného výskytu v V. skupine (50 %) sú hroby na ostatnej ploche nepravidelne rozptýlené.

Zaujímavo vyznievajú výsledky získané pri výpočte veľkosti pochovávajúcej komunity stanovenej na základe známej metodiky (Ácsadi/Nemeskéri 1957; Gejvall 1960). Do nej sa dosadila priemerná dĺžka života prevzatá z úmrtnostných tabuliek pohrebiska v Nitre-Šindolke (Thurzo a i. 2013, 117; tabela 8).

Z porovnávaných hodnôt následne vyplynie, že rodinné zväzky zo stredného horizontu pochovávali počas 30. rokov v V.–VIII. skupine tvorilo zhruba 40 jedincov. V mladšom horizonte išlo zasa o zoskupenie zložené nanajvýš z 19 jedincov pochovávajúcich počas 60. rokov v I.–III. skupine. Počas odhadovaných 20. rokov z neskorého horizontu možno za rovnakých podmienok rátať s dvadsiatkou jedincov. Treba priznať, že táto hodnota je orientačná a skôr hypotetická. Výsledný údaj sa dotvoril za predpokladu navýšenia pôvodných šiestich hrobov z IX. skupiny o ďalšie tri (hroby 4, 5 a 26) z príslušného úseku VIII. skupiny po zohľadnení adekvátnych parametrov a iných päť odhadovaných hrobov, ktoré sa akiste zničili ťažkými mechanizmami počas výkopových prác.

Sociálne vzťahy

Spresňovanie sociálnych väzieb v nálezovom fonde z hornokršanskej nekropoly neposkytlo uspokojivé výsledky. V skladbe pohrebného inventára a v pripojených zložkách pohrebného rítu sa nevyskytla potrebná kvalita indikátorov s častejšie doloženým výskytom potvrdzujúcich prijateľné štruktúrovanie pochovaných do skupín na základe ich pohlavia a veku.

Ku konkrétnemu výsledku sa nepodarilo dospieť nielen z nedostatku relevantných údajov z nespracovaného antropologického materiálu,

ale aj pre značne znivelizovanú sociálnu štruktúru typickú pre komunity z agrárneho prostredia. Majetkové rozdiely nenadobudli v danej oblasti takú intenzitu, ktorá by sa popri hrobach bez nálezov markantnejšie prejavila u jedincov so sporadickými nálezmi i početnejšími prílohami. Podľa toho sa pri posmrtnom zaopatrovaní, s prihliadnutím k ekonomickým aspektom, riadili pozostalí neraz účelovosťou, nie skutočnými nárokmi a potrebami zomrelých objavujúcimi sa počas ich života.

Zaznamenaný stav je príznačný pre časový rámec nasledujúci po rozpade ústredných štruktúr veľkomoravského útvaru. Počas neho sa okrem zmien v pôvodne jednotnej etickej skladbe začali prejavovať dôsledky feudalizačného procesu s nastúpenou kristianizáciou. Následkom tohto trendu sa z hrobov ženských jedincov rôzneho veku vytratili šperky domáceho pôvodu, z hrobov mužov zasa poslední reprezentanti militárií, toaletných potrieb a vedierok.

V kolekcii nálezov z prvej tretiny 10. stor. tak chýbajú exempláre demonštrujúce vyššiu majetnosť premietanú do vyššieho sociálneho statusu pochovaných. Istú výnimku v spracovanom fonde predstavujú zvýšené hĺbkové údaje z hrobov II. skupiny (hrob 101), III. skupiny (hrob 87), VI. skupiny (hroby 35 a 84), VII. skupiny (hroby 45 a 64) a VIII. skupiny (hrob 94). Údaje tohto druhu súčasne ako jediné poskytujú príležitosť k úvahám o možnostiach preukazovania vyššej pozície jedincov, s predpokladaným mužským pohlavím, v príslušných rodinných zväzkoch. A to aj napriek tomu, že sa v jednom hrobe inventár nenašiel. Zo štyroch hrobov pochádza iba nôž, v jednom prípade ide o keramickú nádobu. V hrobe 101 sa k nádobe pripájajú zvieracie kosti z mäsitej prílohy. Nie je náhodné ak bola v tejto hrovej jame s nadštandardnou hĺbkou a objemom (130 cm, 1,78 m³) vybudovaná na lokalite jediná drevená konštrukcia pozostávajúca z doskovej podložky a obloženia postranných stien, zrejme aj z prekryvu.

Aj vzhľadom na opísaného zástupcu možno jedincom z ďalších šiestich spomenutých hrobov priznať významnejšie postavenie, pretože ich objem má vyššiu hodnotu ako 1,2 m³. V hrobach žien s najhodnotnejším inventárom zastúpeným belobrdskými šperkami príslušné nadštandardné parametre v hrobových jamách chýbajú. S prístupnou dávkou tolerancie sa preto opisovaní mužskí jedinci dajú stotožniť s najvýznamnejšími osobami v rodinných zväzkoch, tzv. „famíliách“ zložených vo včasnom stredoveku z párových rodín s detskými jedincami a ďalšími závislými osobami (Smith 2005, 86, 87, 151). Ich zvýšené prá-

vomoci i dispozičný vzťah k spoločnému majetku (porovnaj Laval 2016, 72) archeologické pramene nie sú schopné preukázať.

Etnické pomery

Z vyhodnocovanej kolekcie sú pri sledovaní etnických pomerov na pohrebisku z Horných Krškán dôležité predmety cudzej proveniencie, ktoré počas druhej štvrtiny 10. stor. prenikli v domacom prostredí do materiálnej náplne obyvateľov. Podľa zaznamenaných indikátorov patrí pohrebisko do jednej z piatich hierarchicky zoradených úrovní. Určujúca je pritom nepočetná kolekcia solitérnych predmetov nachádzaných v strednom pohrebiskovom páse dotvorenom počas druhej štvrtiny 10. stor. Tak ako na pohrebisku v Hurbanove (Točík 1971, 184–190), aj tu sa cudzorodé prvky nevyskytujú v takých kombináciách, ktoré by sa dali považovať za vlastníctvo osoby prijatej autochtónnou komunitou. Pertraktované exempláre pripomínajú skôr zachované alebo sčasti poškodené tvary získané mnohorakými kontaktmi domácich obyvateľov s príslušníkmi novoprišlých kmeňov.

Na ilustráciu sa dajú uviesť dva varianty liatych bronzových gombíkov (typ 14) z hrobov 8 a 34, železné hroty šípov s trňom (typ 33) z hrobov 8, 32 a 38, nález bronzovej lýrovitej pracky (typ 25) z hrobu 49. Iný význam sa pripisuje dvom guľovitým splošteným korálikom z čierneho skla so svetlými očkami (typ 11), ktoré v hrobe 90 sprevádzali predmety domáceho pôvodu (typy 24 a 30). Prekvapivý nie je ani výskyt zástupcov cudzorodého pôvodu v hrobach z mladšieho horizontu s ťažiskovým zastúpením belobrdských nálezov. K nim totiž patria poškodené kosoštvorcové nášivky (typ 17) z hrobov 80 a 82 i v celosti zachované ozdobné plakety (typ 7) z hrobu 55. Predmetná kolekcia predstavuje v autochtónnom prostredí novotvary zachytené na ilustračnej prílohe (Hanuliak 1992a, tab. X). Ak by sa tendenčne prehliadli zvyškové exempláre zo zničeného, resp. nepreskúmaného nálezového fondu veľkomoravského obyvateľstva, celá nekropola by sa mohla pripísať iba maďarskej populácii pochovávajúcej ťažiskovo počas staršej fázy belobrdskej kultúry. Účelovo by sa prehliadlo, že ide o materiálnu náplň obmedzenú v prevahe na kolekciu ženských šperkov používanú v rovnakej miere príslušníkmi slovanskej a maďarskej populácie.

Pozornosti pritom neujdú častejšie chýbajúce kombinácie troch typov šperkov zdobiacich hlavu (typy 2–4), ani ďalšie prípady ich spoločného výskytu so šperkami domáceho pôvodu zaznamenané takisto na pohrebisku z Nitry-Šindolky. K nim patrí aj nálezový celok z hrobu F11 s pre-

seknutou striebornou mincou Konštantína Porfyrogeneta VII. vládnuceho s Romanom II. (940–959; *Fusek 2003*, 185–188). Okrem dvoch typov šperkov z tenkého drôtu pochádza z hrobu F58 náhrdelník zložený z 359 sklenených korálikov rôzneho typu s ulitami kauri (*Fusek 2012a*, 808, obr. 8). Tento kompletne zachovaný esteticky pôsobivý šperk zdobiaci hrdlo takisto naznačuje, že jeho prítomnosť zrejme nesúvisí iba s výmennými kontaktmi domácej populácie s okolitým prostredím, ale s jedincom prijatým do miestnej komunity. S identickými prípadmi možno rátať aj na pohrebisku v Smoleniciach a Šali (*Dušek 1979*, 365–372; *Točík 1992*, 204–207).

V hrobách žien z pohrebiska v Čakajovciach sa vyskytli nielen početnejšie prípady šperkov východoeurópskeho pôvodu, ale aj militárii s ďalšími doplnkovými nálezmi v hrobách mužov zlučiteľných s maďarskou populáciou. Časť takýchto hrobov je rozptýlená v skupinách so slovanským obyvateľstvom. Iný kontext nadobúda kumulácia hrobov v IX. skupine, ktoré by sa mohli v tomto okrajovom mikroareáli pripísať príslušníkom párových rodín tvoriacich regulárnu súčasť čakajovskej komunity (*Hanuliak/Rejholcová 1999*, 103, 105, obr. 107). O podobnej etnickej skladbe možno uvažovať aj na pohrebisku z Bešeňova, Lipovej-Ondrochova a Trnovca nad Váhom-Horného Jatova (*Nevizánsky 1979*, 375–400; *Točík 1971*, 135–164, 199, 200).

Pri špecifikácii etnicity mužských a ženských jedincov pochovávajúcich na malom pohrebisku v intraviláne dnešných Lužianok niet sporných momentov (*Ruttkay, M. 2005*, 58, obr. 5–7; 2006, 165, 166; tab. 88–90). Pochovaní patria k staromaďarskej posádke, ktorá kontrolovala prístupovú trasu do centra historickej Nitry, smerujúcu od dôležitého brodu cez vážske koryto. Táto nekropola tvorí spolu s tromi lokalitami zo záujmového územia dôležitý východiskový materiál k rekonštrukcii diania v mikroregióne historickej Nitry v veľkomoravskom období.

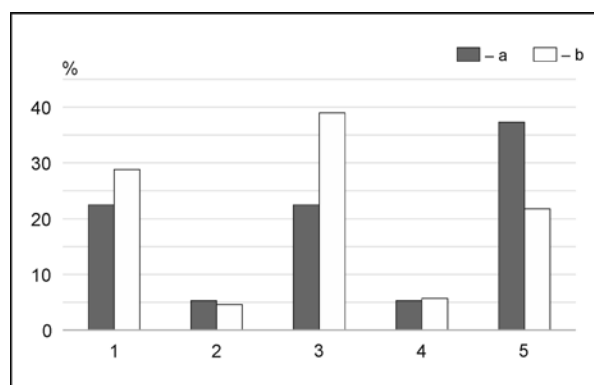
Napriek tomu, že výsledný obraz nie je dostatočne presvedčivý, rozsah terénnych odkryvov s početnosťou nálezového fondu vytvorili solídny základ pre objektívne riešenie modelových situácií spochybňujúcich prerušenie kontinuálne napredujúceho vývoja v osídlení tohto priestoru. To korešponduje s názormi o jeho počiatočnom sporadickom osídlení nahradenom v závere 10. stor. prílevom početnejších skupín s odlišnou etnicitou. Treba mať pritom na pamäti, že nie všetky nové nekropoly s predmetmi belobrdskej kultúry vznikli iba vďaka etnickej čistým komunitám patriacim k staromaďarským kmeňom (porovnaj *Vavruš 2008*, 191, 192). Na pohrebisku

v Bučanoch a Šuranoch-Úľanoch nad Žitavou (*Hanuliak 1993*, 83–112; *Liptáková 1963*, 223–235) sa belobrdské šperky vyskytli aj bez predchádzajúcej prítomnosti zložiek východoeurópskej proveniencie. Týmto sa demonštruje nielen bezproblémové používanie belobrdských exemplárov slovanským obyvateľstvom, ale aj ich nadetnická genetická podstata.

S odlišnou úrovňou etnických pomerov sa stretávame v nálezovom fonde z Malých Kosíh. O jeho úzkej väzbe s príslušníkmi pospolitej vrstvy maďarského etnika niet pochyb. U dospelých mužov z prvej generácie to potvrdzujú najmä súčasti postroja nájdené pri konských kostiach, reflexné luky, hroty šípov uložené neraz v tulcoch a kovania opaskov. Naproti tomu v hrobách žien reprezentatívne zložky východoeurópskeho pôvodu chýbajú, častejšie sú prvky so vzťahom k domácejmu prostrediu (*Hanuliak 1994*). Výsledky antropologického výskumu takisto naznačili, že genetický základ podstatnej časti ženskej populácie vykazuje väzbu s autochtónnym prostredím (*Vondráková 1994*, 75; 1996, 410, 411). Opísaná situácia tak poskytuje ďalšiu príležitosť k popretiu výlučnej väzby nálezov belobrdskej kultúry s príslušníkmi novoprišlého obyvateľstva.

Náboženské predstavy

Hornokrškanský nálezový fond neposkytol presvedčivejšie svedectvo k dotvoreniu predstáv o súvekých náboženských pomeroch. K dispozícii tak naďalej zostávajú poznatky o hmotnom charaktere záhrobia príznačné pre pohanský hodnotový systém. Doklady k jeho pretrvávajúcej akceptácii poskytujú hmotné prejavy pohrebných zvykov.



Obr. 20. Nitra-Horné Krškany. Výskyt materiálových skupín s príslušnými predmetmi. 1 – predmety dennej potreby; 2 – militárii; 3 – šperky; 4 – súčasti odevu; 5 – predmety kultového charakteru. Legenda a – veľkomoravské pohrebiská; b – pohrebisko v Nitre-Horných Krškanoch.

Dôležitú úlohu zohrávajú najmä predmety dennej potreby a kultového charakteru predurčené k napĺňaniu základných potrieb zomrelých počas ich posmrtnej cesty do záhrobného prostredia (*Hanuliak 2004b*, 209).

Analýzou získané poznatky potvrdili premeny vnímania ich poslania pozostalými premietnutého do vzťahu predmetov k zomrelým. Ich podoba sa odrazila nielen v štrukturálnych zmenách celej skupiny nálezov voči stavu z veľkomoravského obdobia (obr. 20). Počas 10. stor. nastúpený proces pokračuje a jeho prejavy sa dajú zachytiť aj na spracúvanej nekropole. V priebehu mladšieho horizontu sa voči predchádzajúcemu obdobiu pôvodné zloženie sledovaných zástupcov z oboch skupín zredukovalo iba na nože a keramické nádoby. Tie akiste nahradili neprítomnú ocieľku, ihlu, hrkálku, vedierko a úštiepy.

V prípade mapovania frekvencie výskytu dochádza u nožov k zníženiu ich početnosti z 26,2 % na 17,9 %, u keramických nádob z 21,4 % na 15,4 %. Ich funkčné poslanie nezaniklo. Potreba ukladať takýchto predmetov síce strácala význam, nie však v takom rozsahu, aby opodstatnenosť predmetnej funkcie definitívne zanikla. Výsledný obraz mohla ovplyvniť reálna situácia, sčasti aj nadmerne nízka chronologická citlivosť nálezov a pridružených elementov pohrebného rítu. Aj preto sa nedá spresniť, v ktorom úseku z druhej polovice 10. až z prelomu 10. a 11. stor. bol v rámci I.–III. skupiny hrobov uložený posledný nôž alebo keramická nádoba.

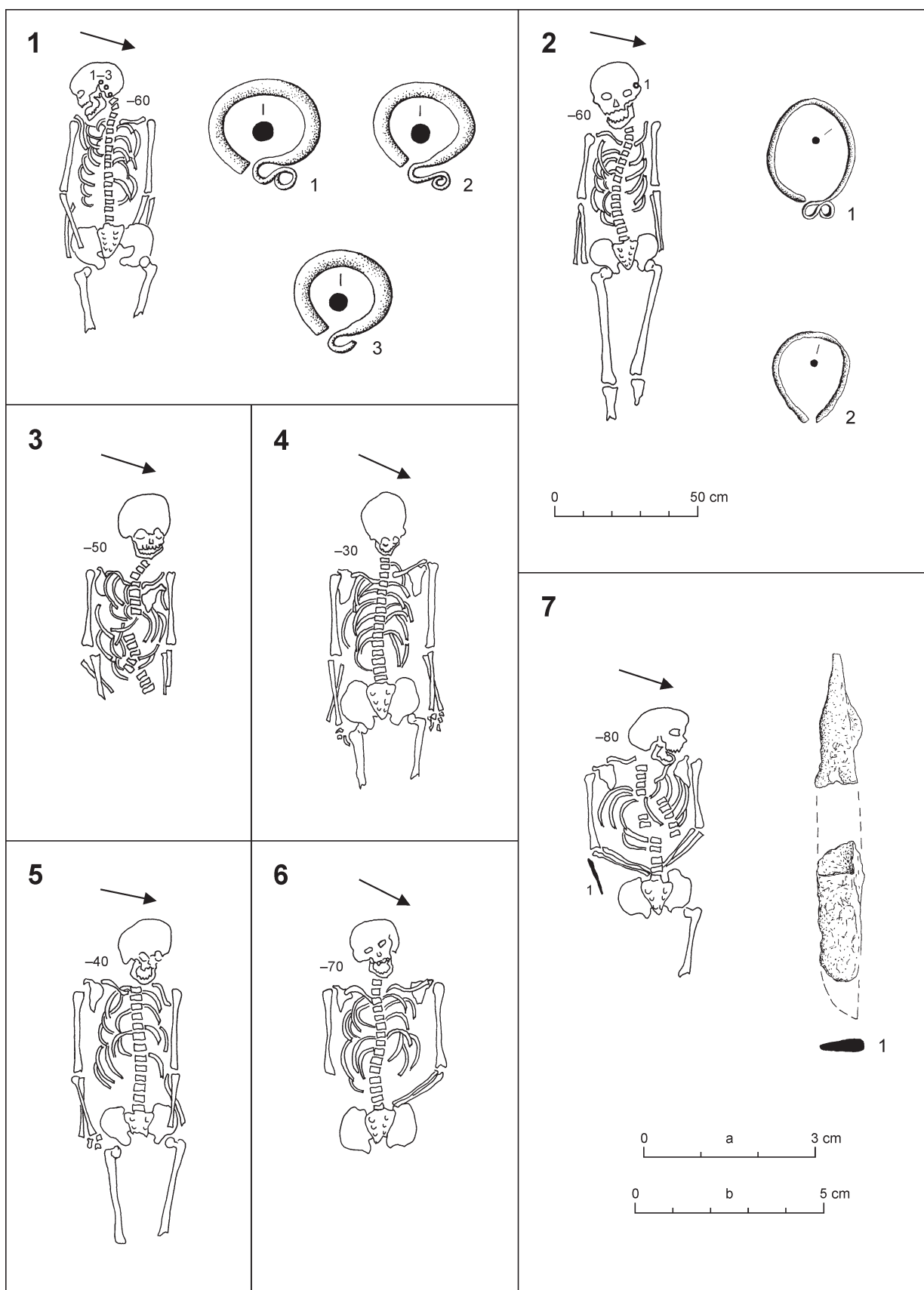
Nemenej zložitá je spájanie vývojových zmien s presadzujúcimi sa feudálnymi vzťahmi vyvolávanými nástup krízových javov v pohanskom hodnotovom systéme. Následná strata dôvery v účinnosť pôvodných pohrebných praktík vyznieva vcelku prijateľne (*Hanuliak/Rejholcová 1999*, 91–93). Spochybniť sa však nedá ani latentný nárast kresťanského cítenia u miestnych obyvateľov, ktoré sa z objektívnych príčin nepremietlo do pohrebných zvykov. Na pohrebisku zjavne chýba akýkoľvek prejav zlučiteľný s kresťanstvom. Uloženie zomrelého z hrobu 85 do pokrčenej polohy na pravom

boku s extrémne ohnutými končatinami presvedča o tom, že k úspešnej eliminácii negatívnej škodlivosti zostávajú naďalej účinnejšie predkresťanské obranné prostriedky. Ich preventívny charakter potvrdzuje aj skrátená dĺžka hrovej jamy, do ktorej bol zomrelý neskôr uložený. K ďalším osvedčeným obranným prostriedkom patrí aj posteriórny zákrok z hrobu 95, pri ktorom boli pochovanému zámerne dislokované kosti hrudníka.

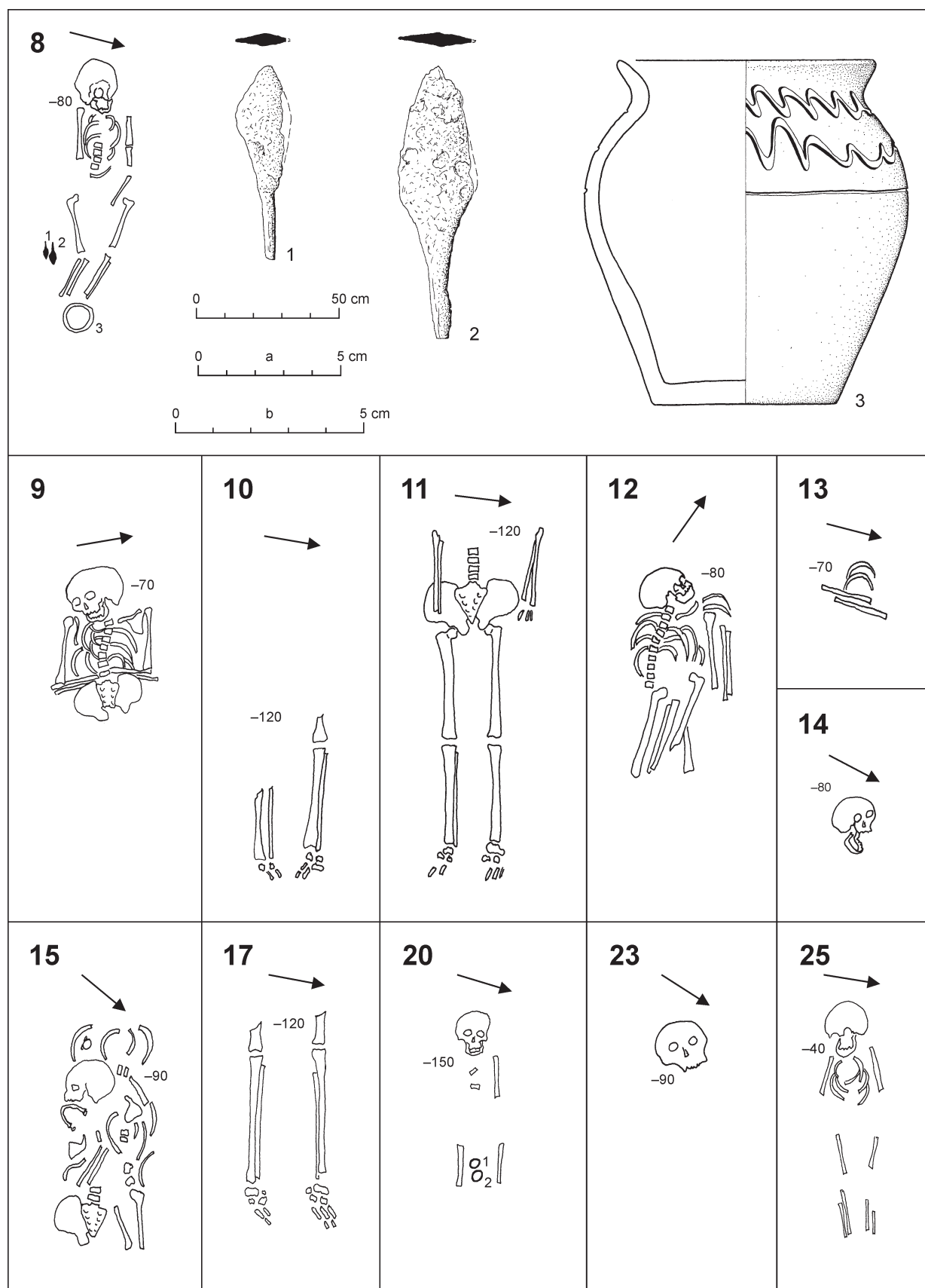
S rozpakmi sa stretávame aj pri zvažovaní dôvodov, ktoré prispeli k ukončeniu pochovávaní na nekropole. Tento akt môže súvisieť s premiestnením sídliskového útvaru do vhodnejšej polohy. Menej prijateľný je presun inhumácie na inú nekropolu. Vzhľadom na prelomový úsek 10. a 11. stor. nešlo akiste o zástupcu s kresťanským habitom, keďže k uvedenej zmene došlo v Čakajovciach a Nitre-Šindolke až o storočie neskôr. Útlmový proces pochovávaní je napriek tomu zreteľný, rovnako tak aj potvrdené pokračovanie pochovávaní nepočítaného kolektívu obyvateľov v rámci IX. skupiny hrobov dodatočne pripojenej k okraju pôvodného pohrebiska.²

V štúdiu je sústredený materiálový fond získaný počas dvojetapového archeologického výskumu realizovaného pred päťdesiatimi rokmi. Vďaka tomu sa dá odbornej verejnosti predostrieť dosiaľ chýbajúca rámcová charakteristika o spracúvanom nálezisku. Výsledný obraz neskreslili postupne odstraňované nedostatky z dokumentačných záznamov. Menej úspešné boli snahy zamerané na skvalitnenie vypovedacích schopností príslušných zložiek materiálovej bázy poznačené prebiehajúcim vývojom pohrebných zvykov. Naopak, značne obmedzené zostali informácie o príslušníkoch pochováajúcej populácie, pretože absenciu odborného spracovania antropologického materiálu nemožno nahradiť akýmkoľvek iným spôsobom. Aj napriek uvedeným momentom sú prezentované skutočnosti dostatočné k zaradeniu lokality medzi iné kompletnejšie preskúmané pohrebiská používané v mikroregióne historickej Nitry počas záverečného úseku včasného stredoveku.

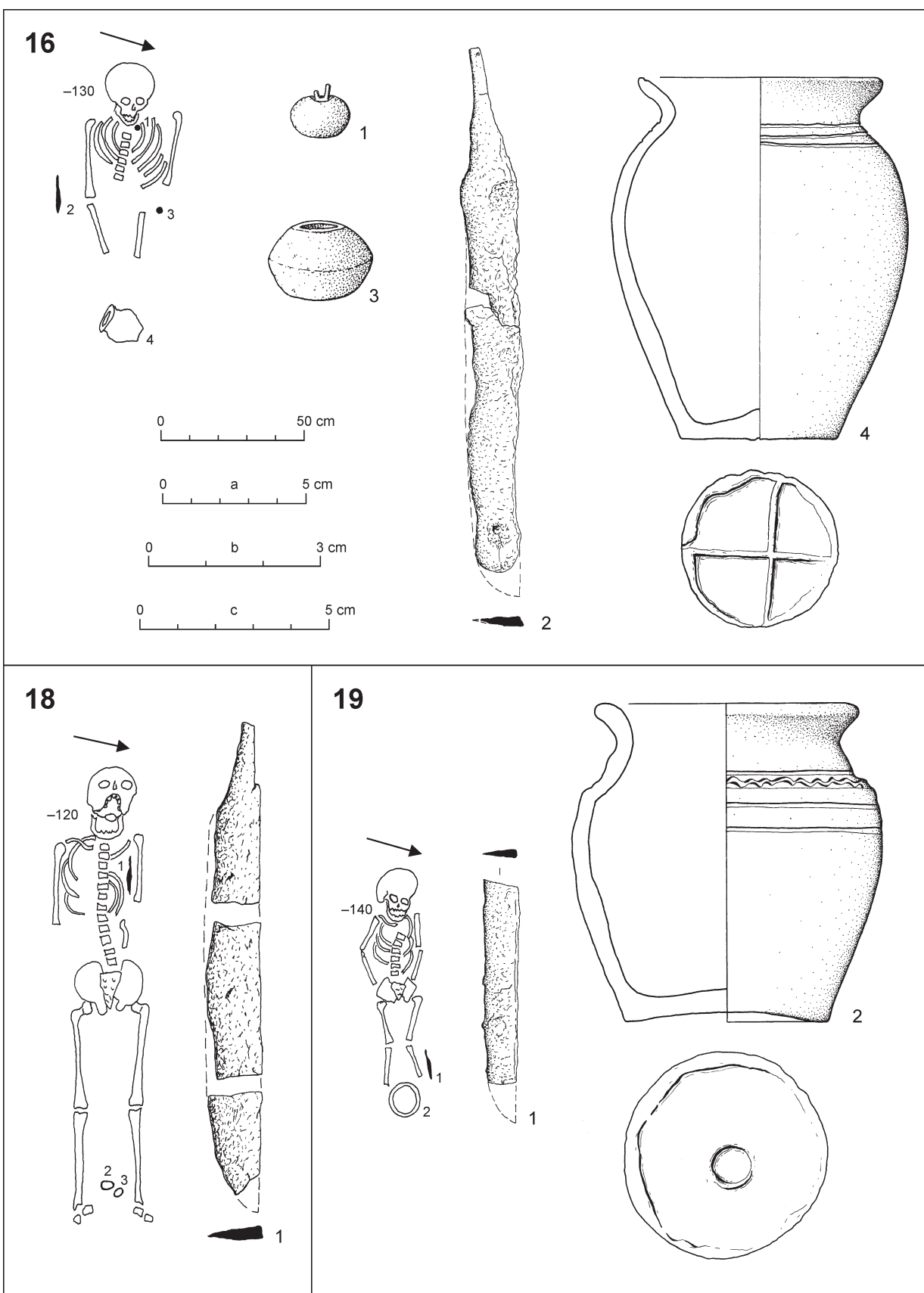
² V štúdiu boli tvorivo využité aj dosiaľ nezverejnené informácie z pohrebiska v Nitre-Šindolke, za ktoré G. Fusekovi na tomto mieste úprimne ďakujem.



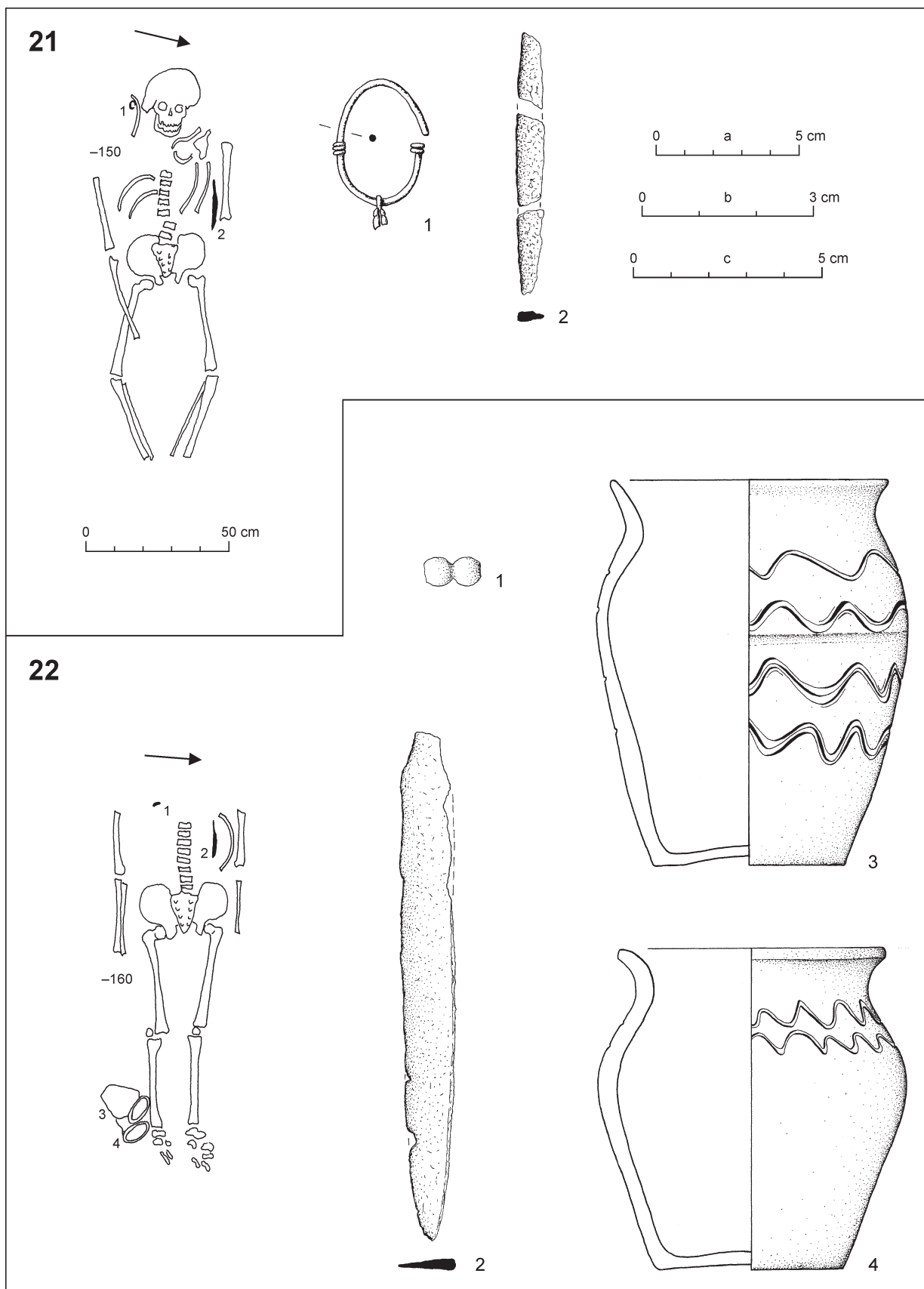
Tab. I. Nitra-Horné Krškany. Hroby 1–7 – plány a nálezy. Mierka: a – 1: 1–3, 2: 1, 2; b – 7: 1.



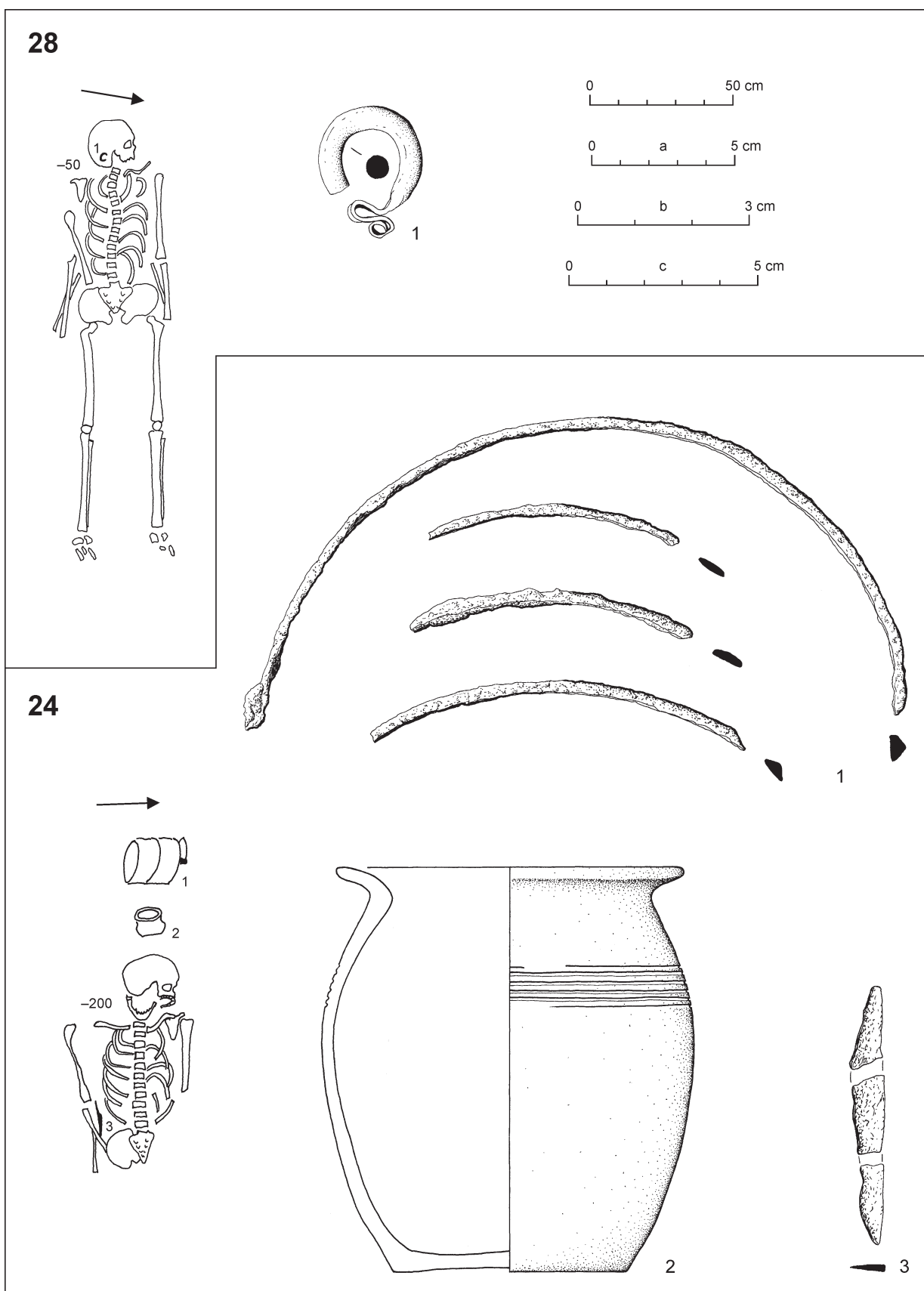
Tab. II. Nitra-Horné Krškany. Hroby 8–15, 17, 20, 23 a 25 – plány a nálezy. Mierka: a – 8: 3; b – 8: 1, 2.



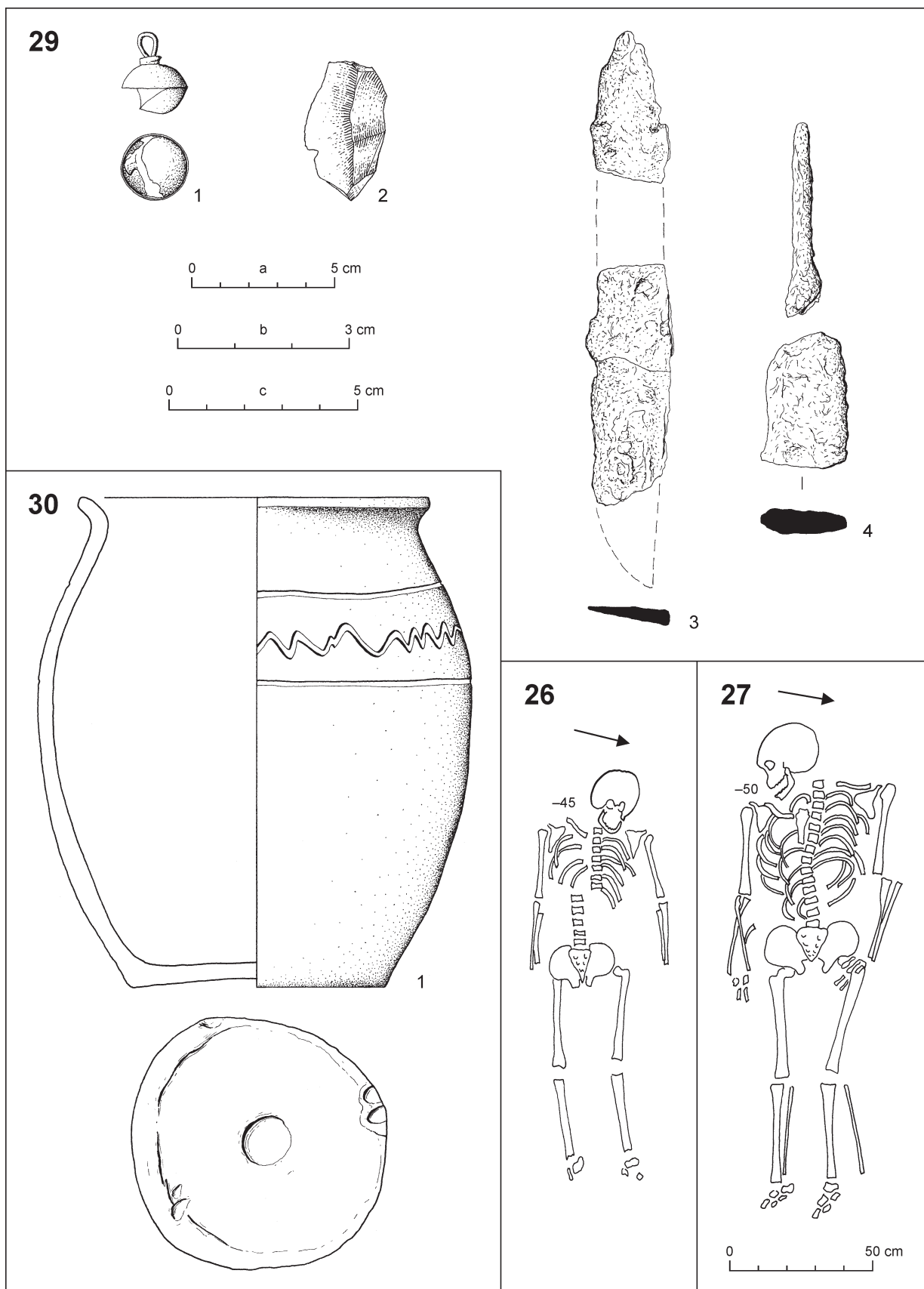
Tab. III. Nitra-Horné Krškany. Hroby 16, 18 a 19 – plány a nálezy. Mierka: a – 16: 4, 19: 2; b – 16: 1, 2; c – 16: 2, 18: 1, 19: 1.



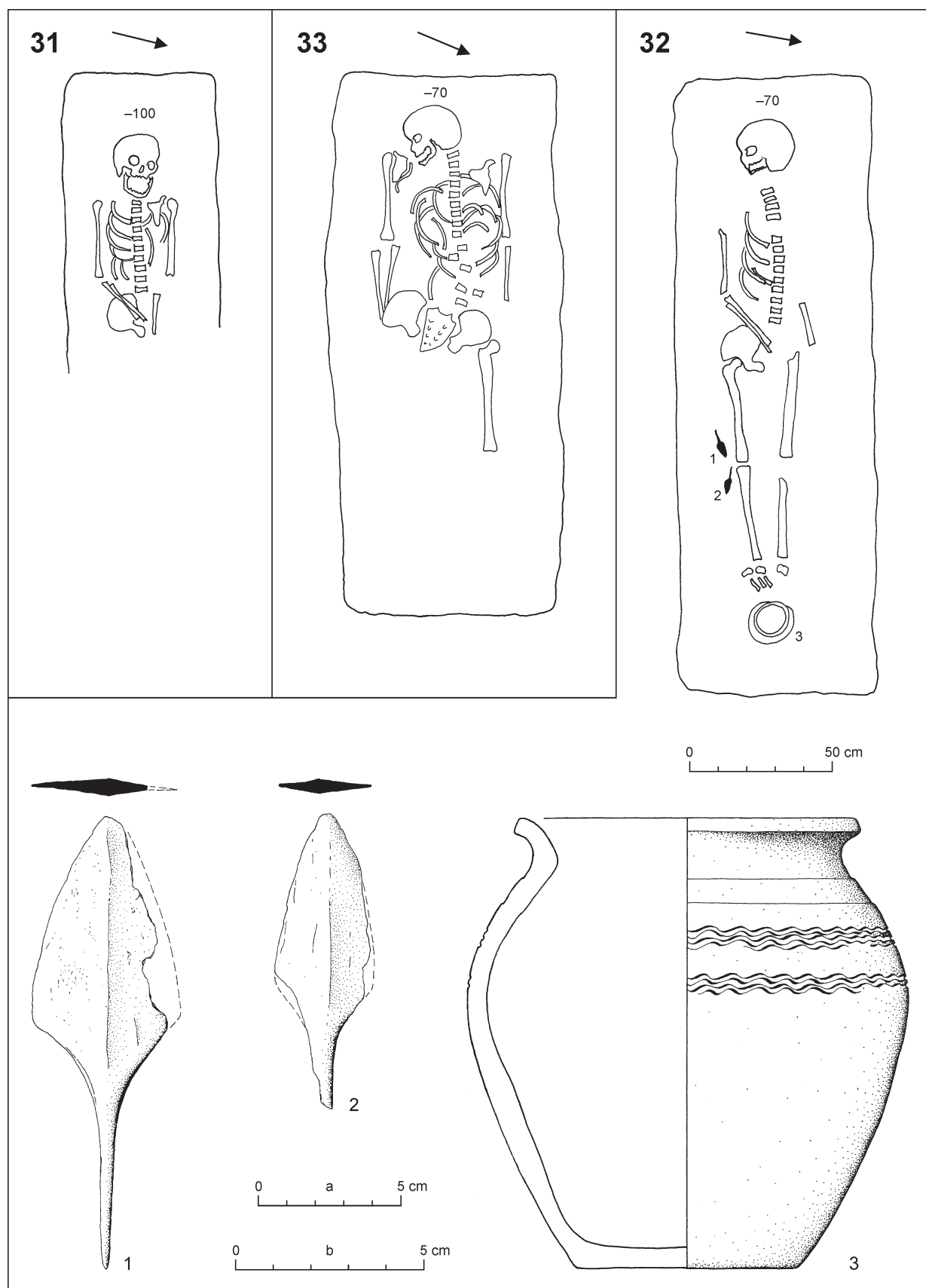
Tab. IV. Nitra-Horné Krškany. Hroby 21 a 22 – plány a nálezy. Mierka: a – 22: 3, 4; b – 21: 1; 22: 1; c – 21: 2, 22: 2.



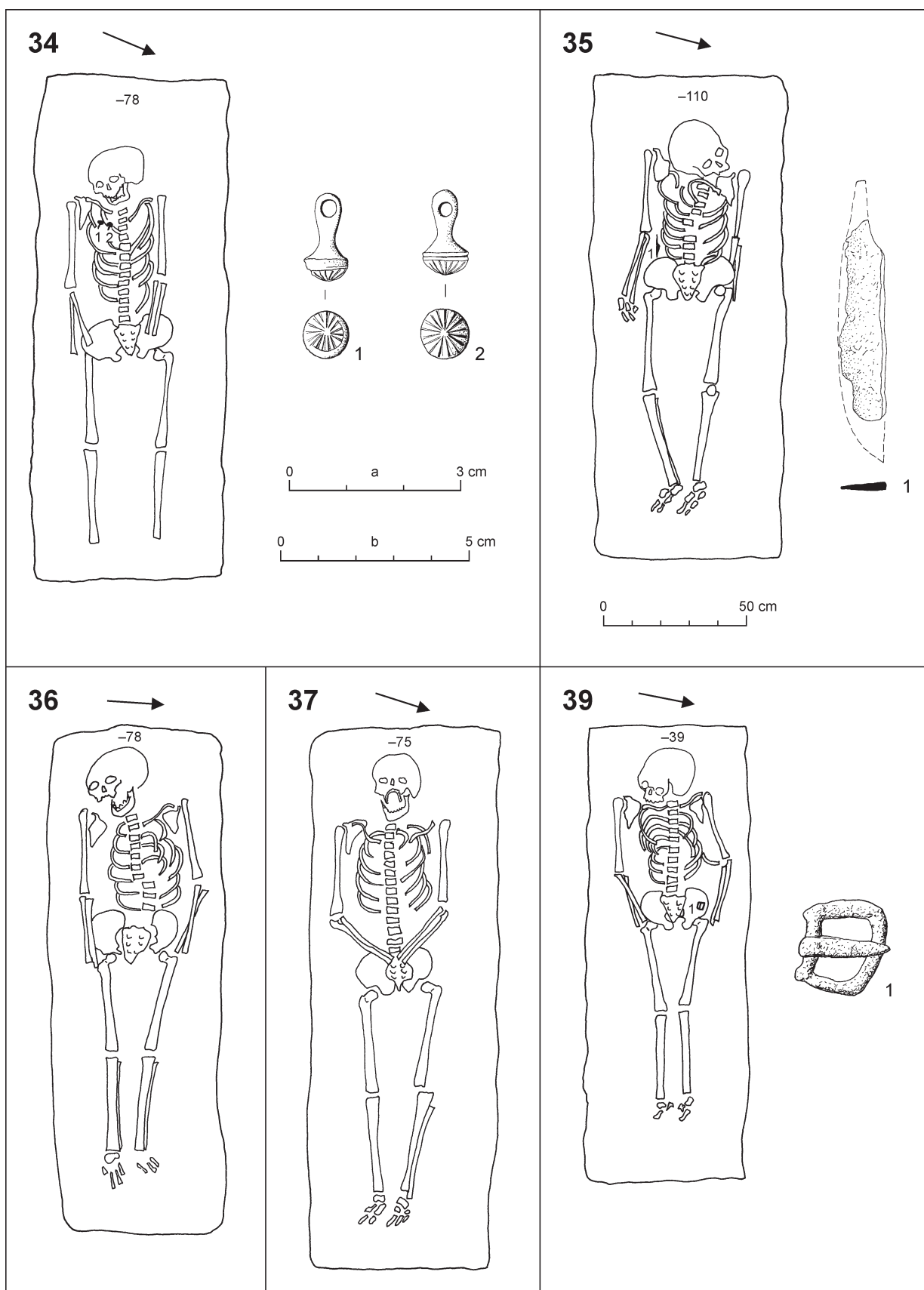
Tab. V. Nitra-Horné Krškany. Hroby 24 a 28 – plány a nálezy. Mierka: a – 24: 2; b – 28: 1; c – 24: 1, 3.



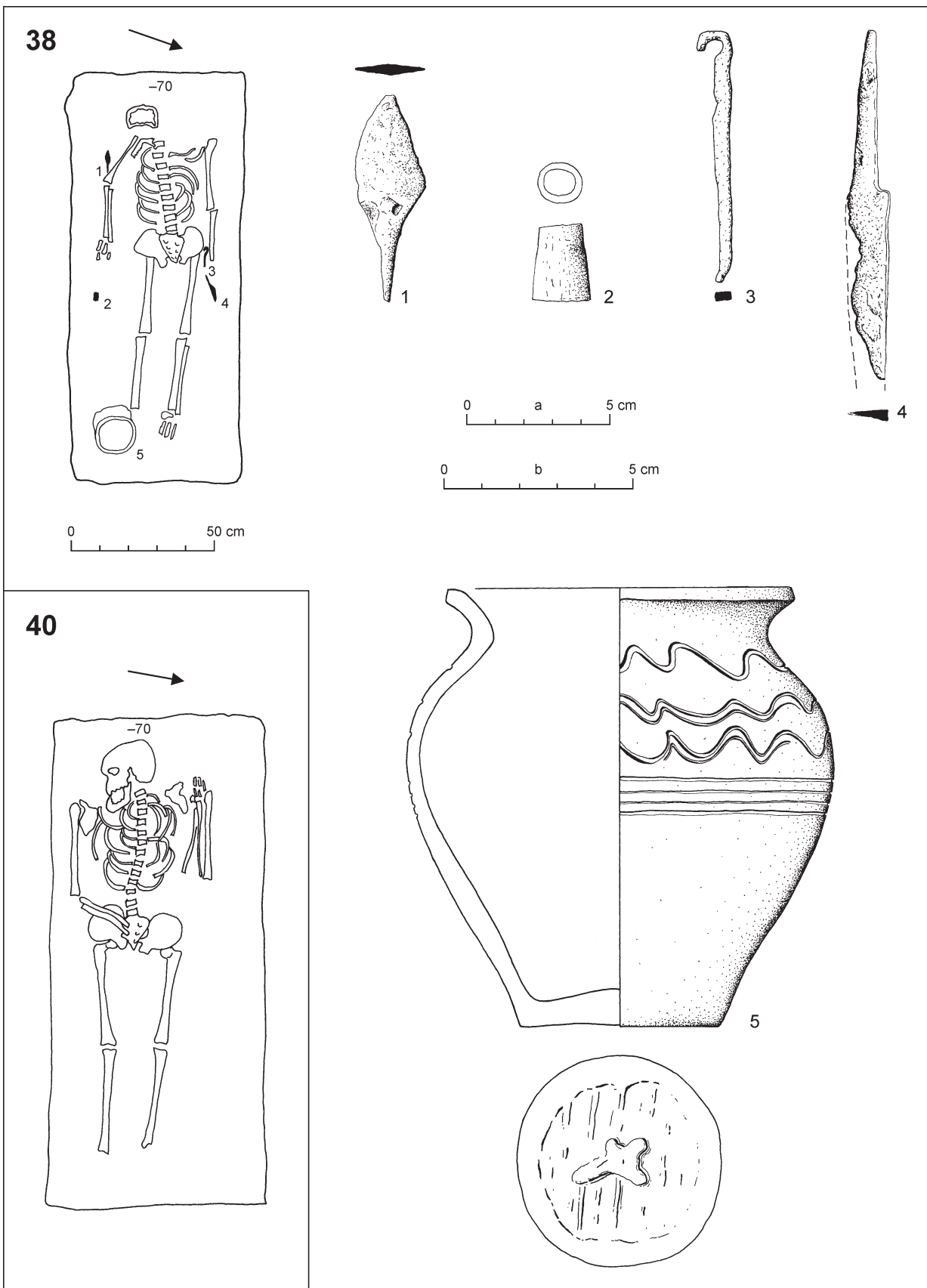
Tab. VI. Nitra-Horné Krškany. Hroby 26, 27, 29 a 30 – plány a nálezy. Mierka: a – 30: 1; b – 29: 1; c – 29: 2–4.



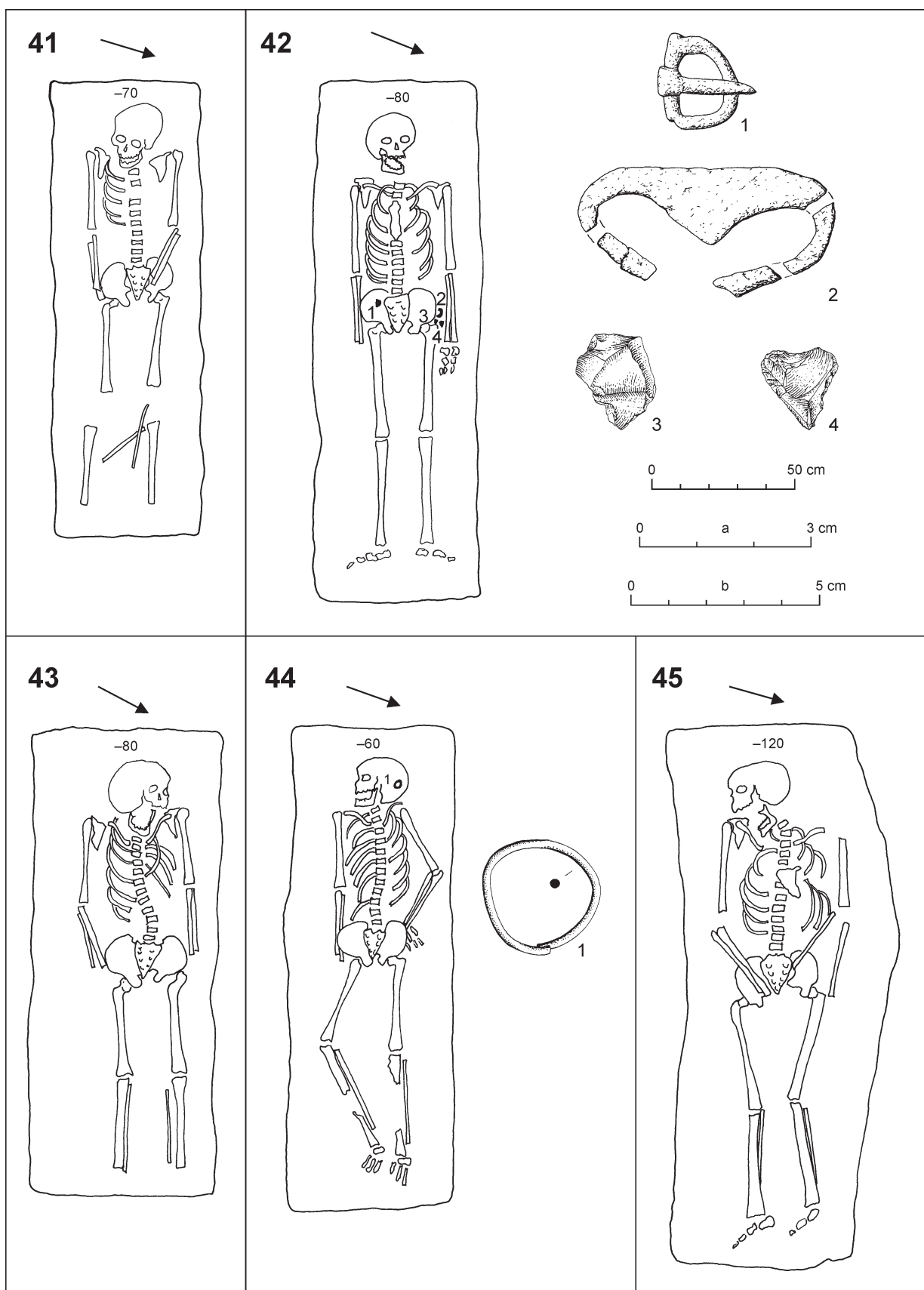
Tab. VII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 31–33 – plány a nálezy. Mierka: a – 32: 3; b – 32: 1, 2.



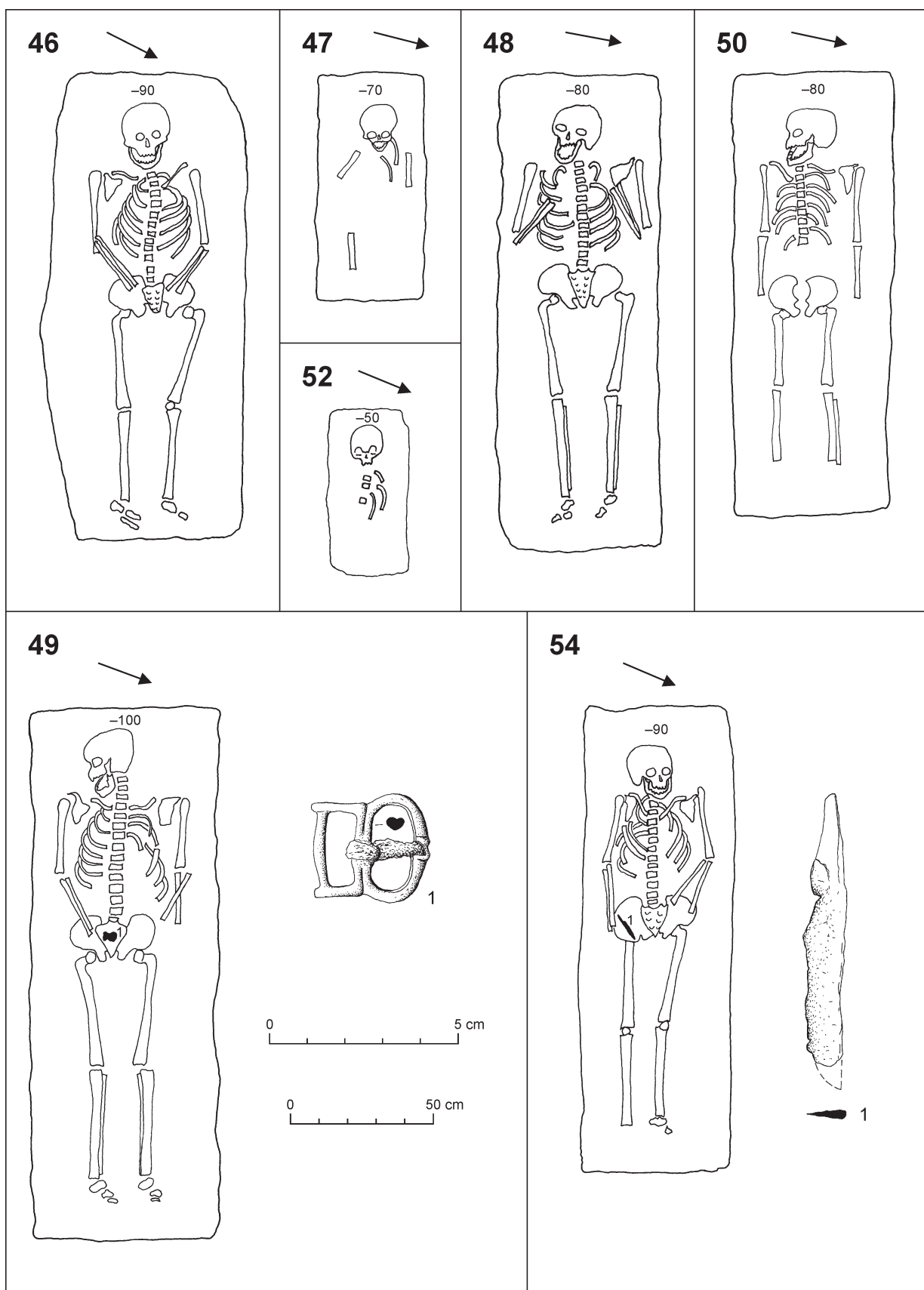
Tab. VIII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 34–37 a 39 – plány a nálezy. Mierka: a – 34: 1, 2; b – 35: 1, 39: 1.



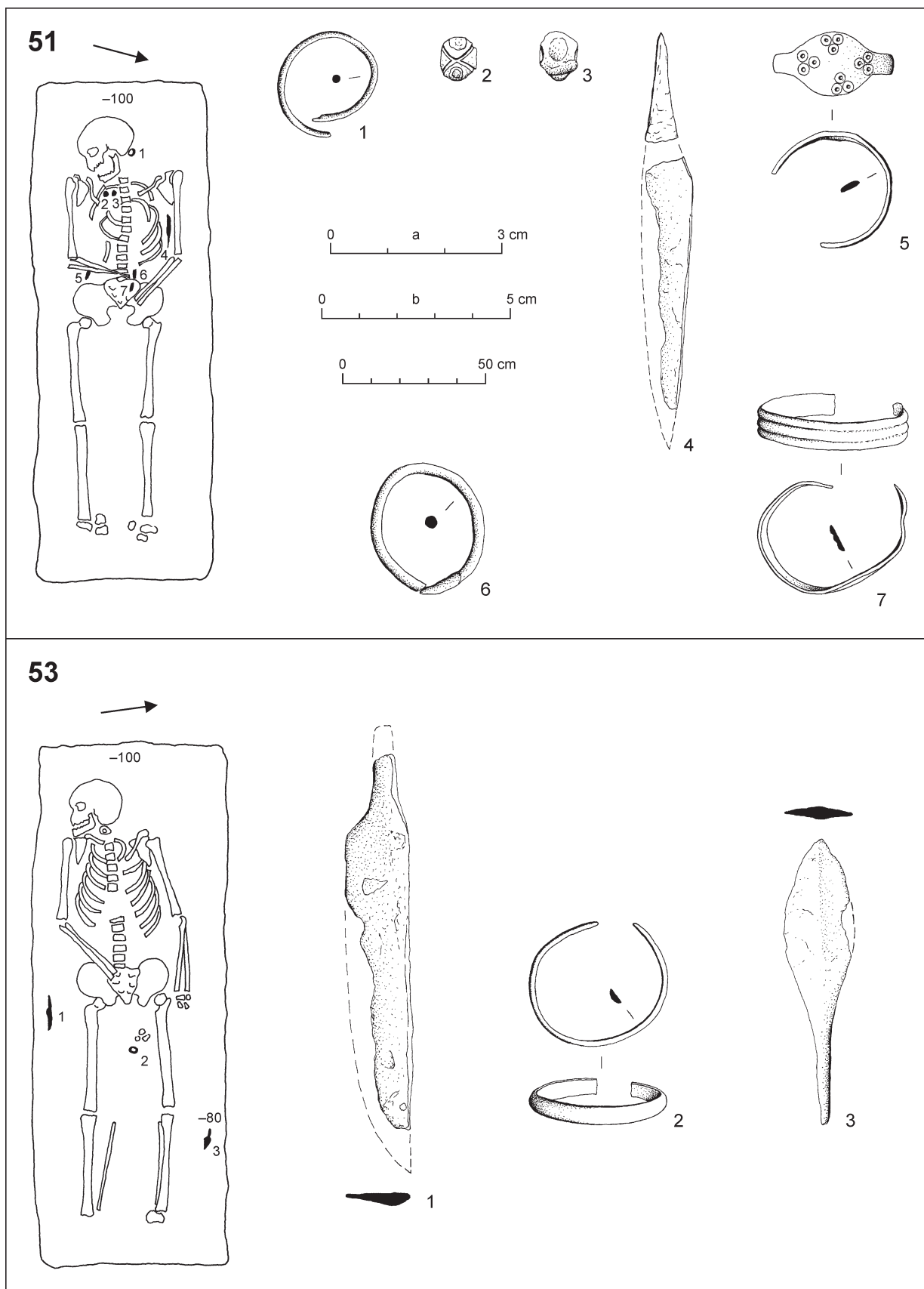
Tab. IX. Nitra-Horné Krškany. Hroby 38 a 40 – plány a nálezy. Mierka: a – 38: 5; b – 38: 1–4.



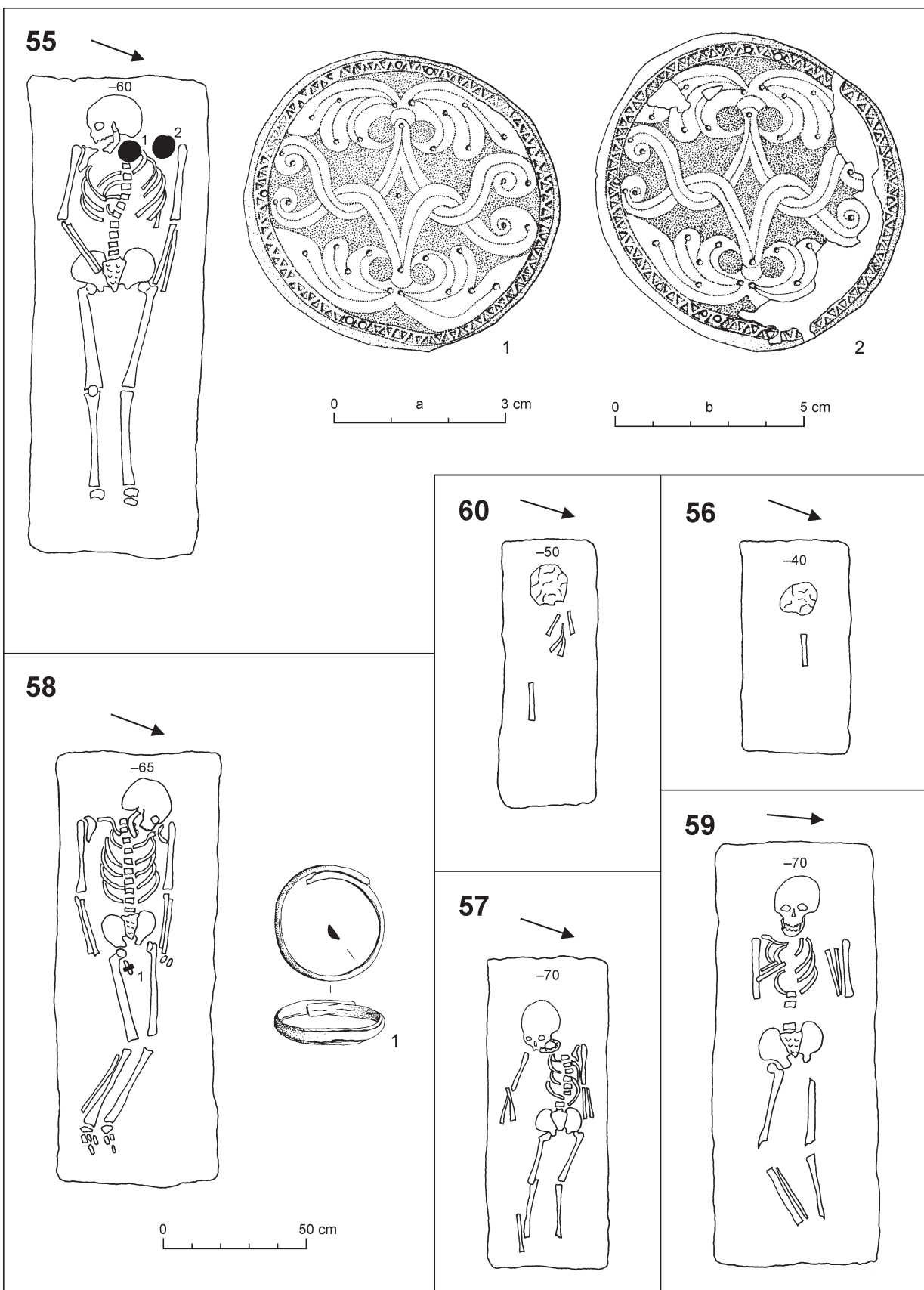
Tab. X. Nitra-Horné Krškany. Hroby 41–45 – plány a nálezy. Mierka: a – 44: 1; b – 42: 1–4.



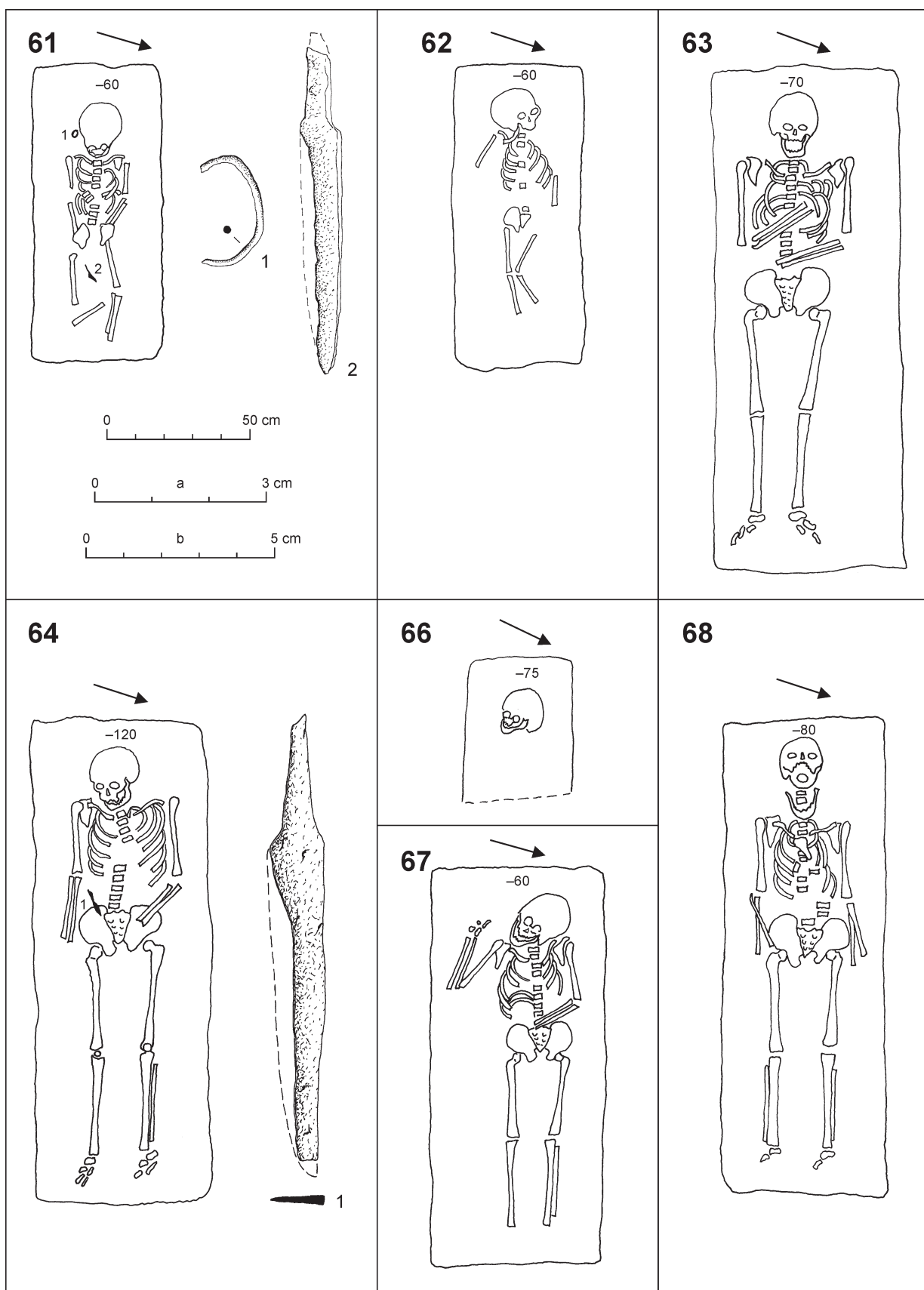
Tab. XI. Nitra-Horné Krškany. Hroby 46–50, 52 a 54 – plány a nálezy.



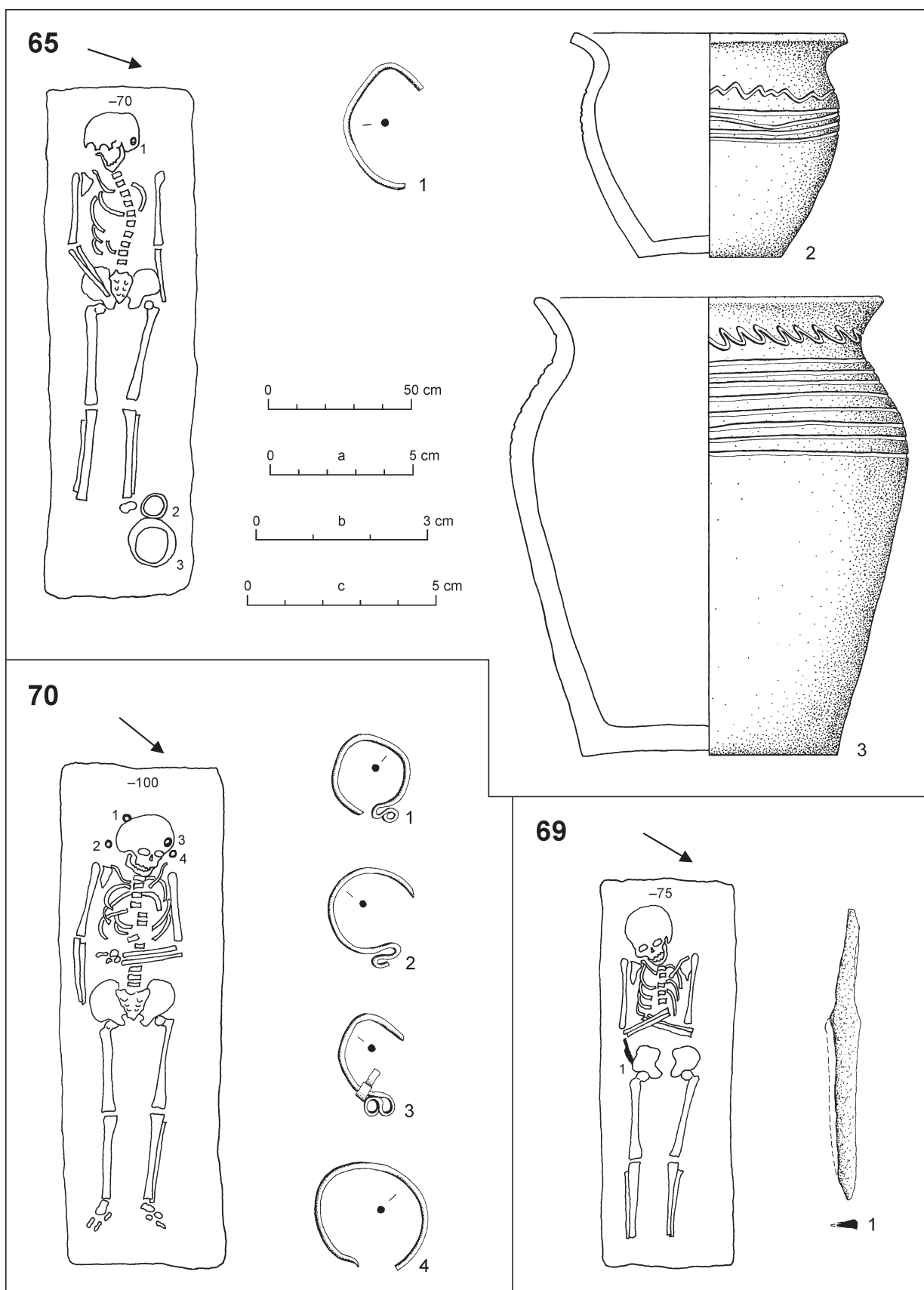
Tab. XII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 51 a 53 – plány a nálezy. Mierka: a – 51: 1–3, 5–7, 53: 2; b – 51: 4, 53: 1, 3.



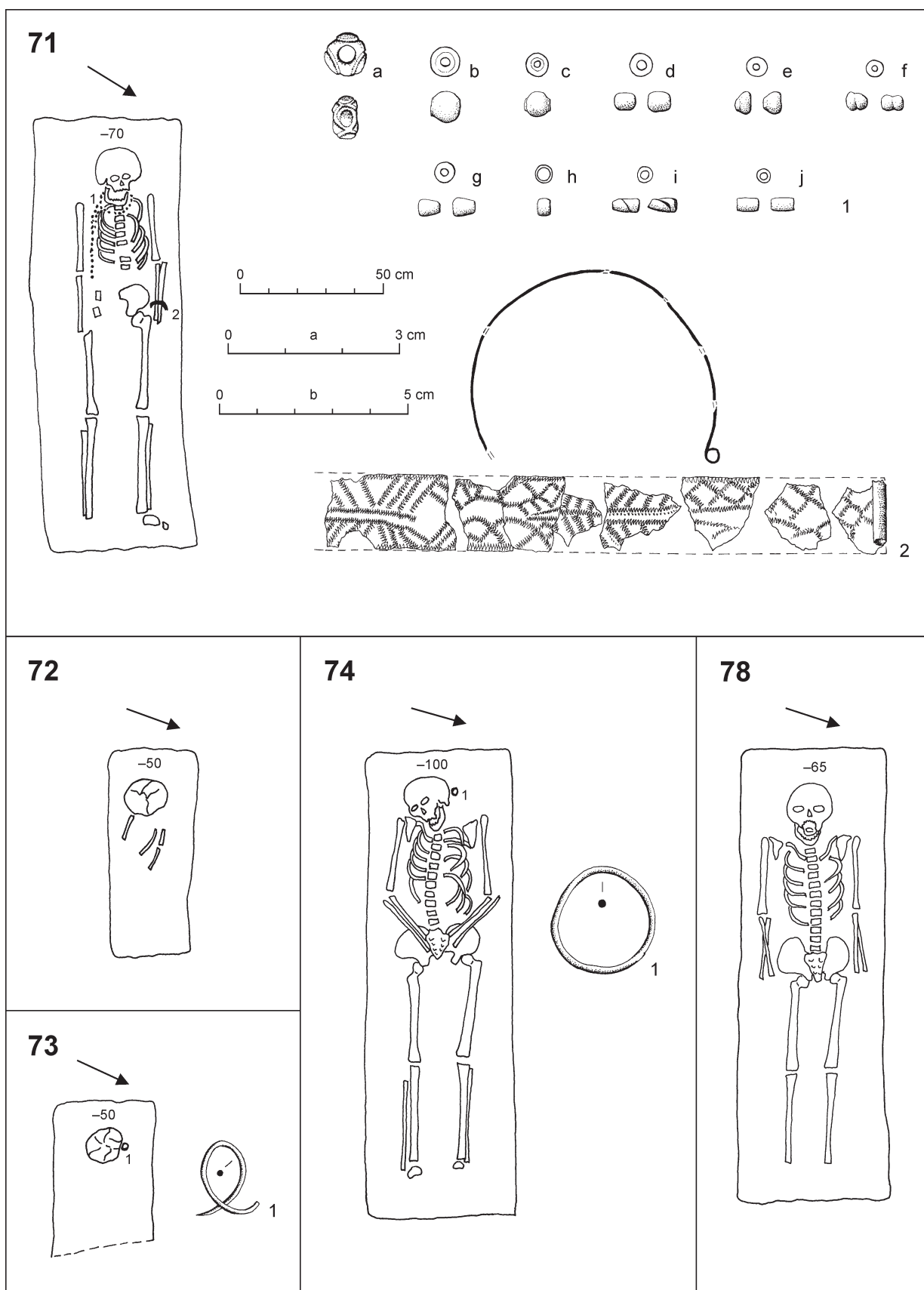
Tab. XIII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 55–60 – plány a nálezy. Mierka: a – 58: 1; b – 55: 1, 2.



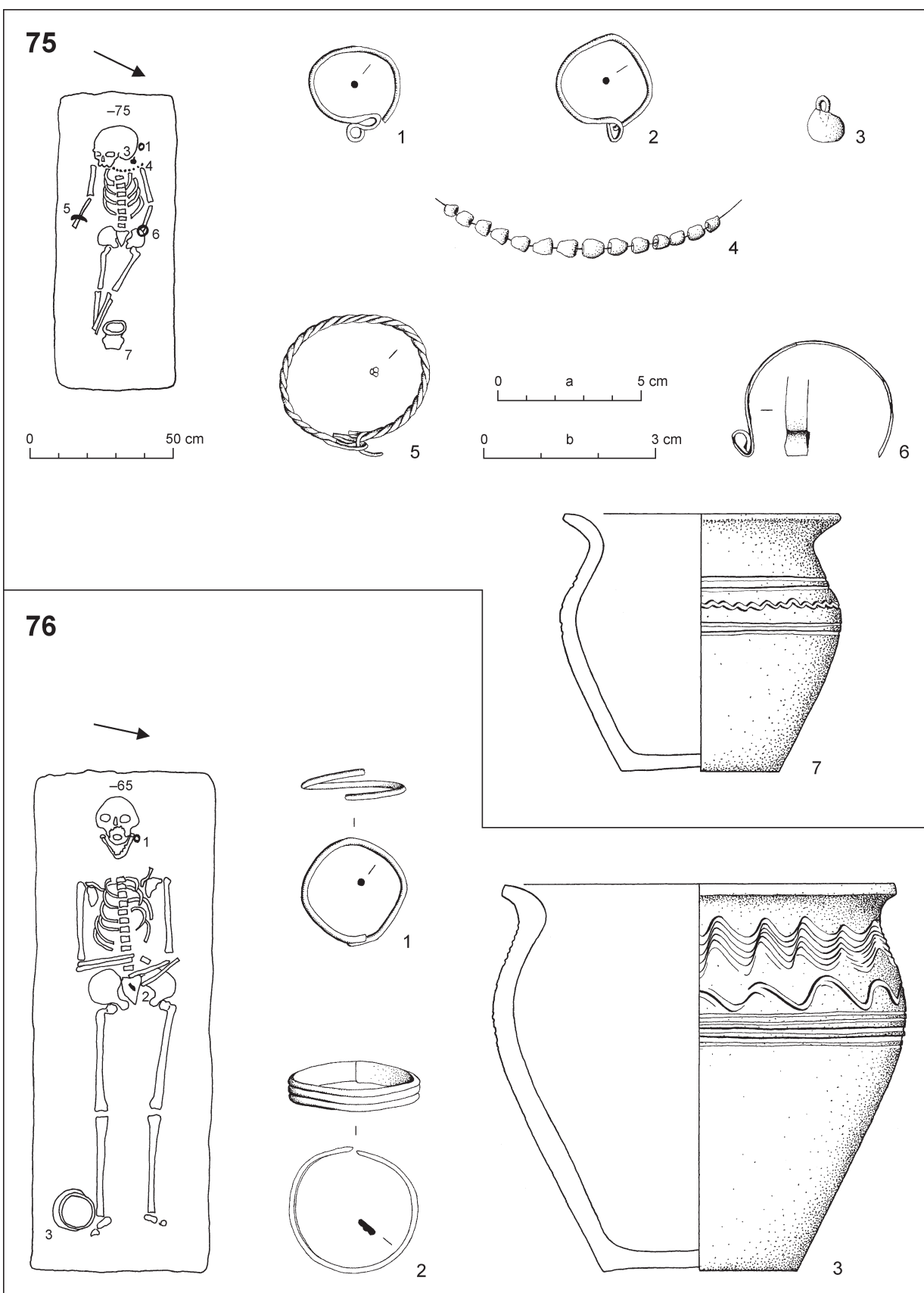
Tab. XIV. Nitra-Horné Krškany. Hroby 61–64, 66–68 – plány a nálezy. Mierka: a – 61: 1; b – 61: 2, 64: 1.



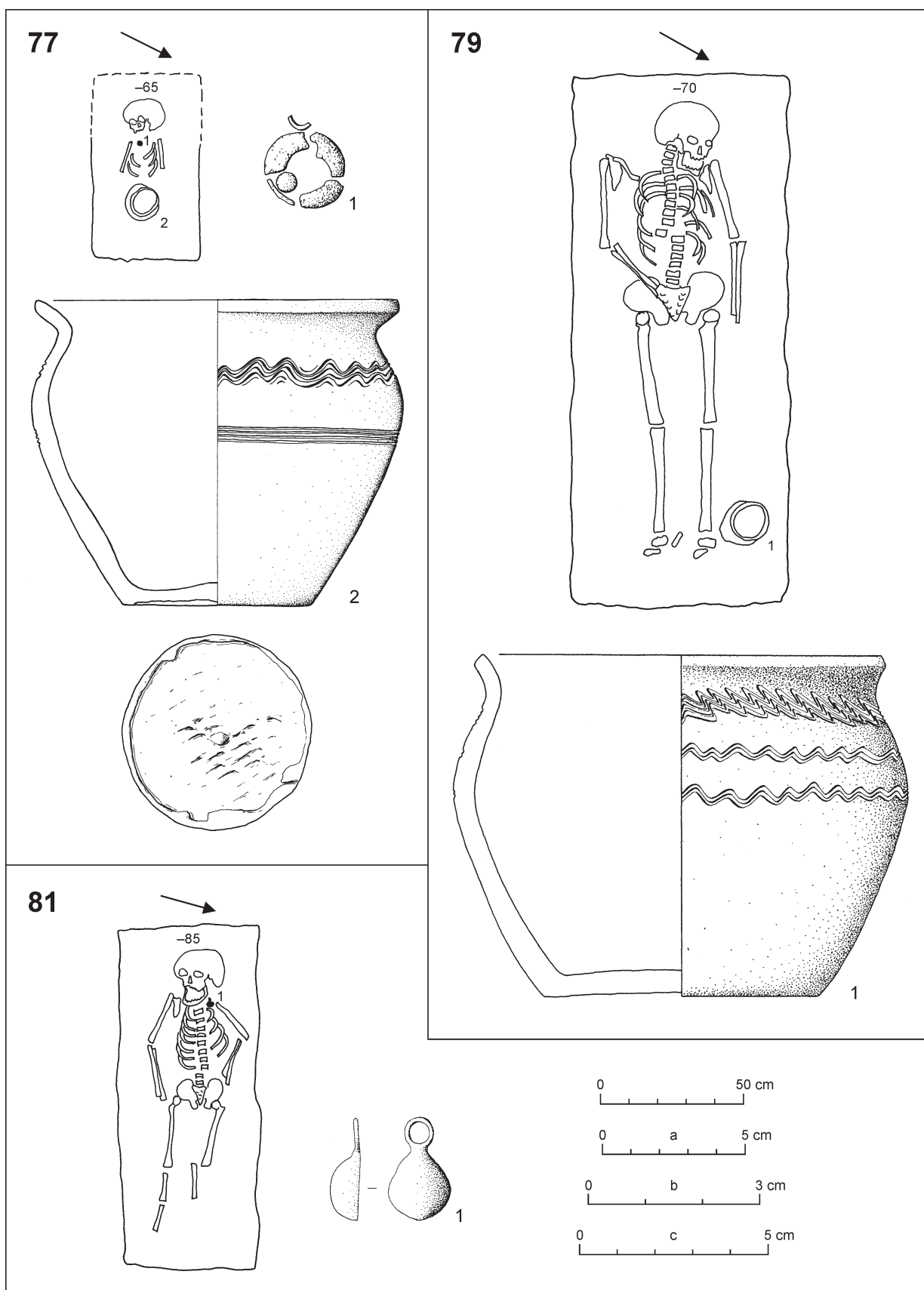
Tab. XV. Nitra-Horné Krškany. Hroby 65, 69 a 70 – plány a nálezy. Mierka: a – 65: 2, 3; b – 65: 1, 71: 1–4; c – 69: 1.



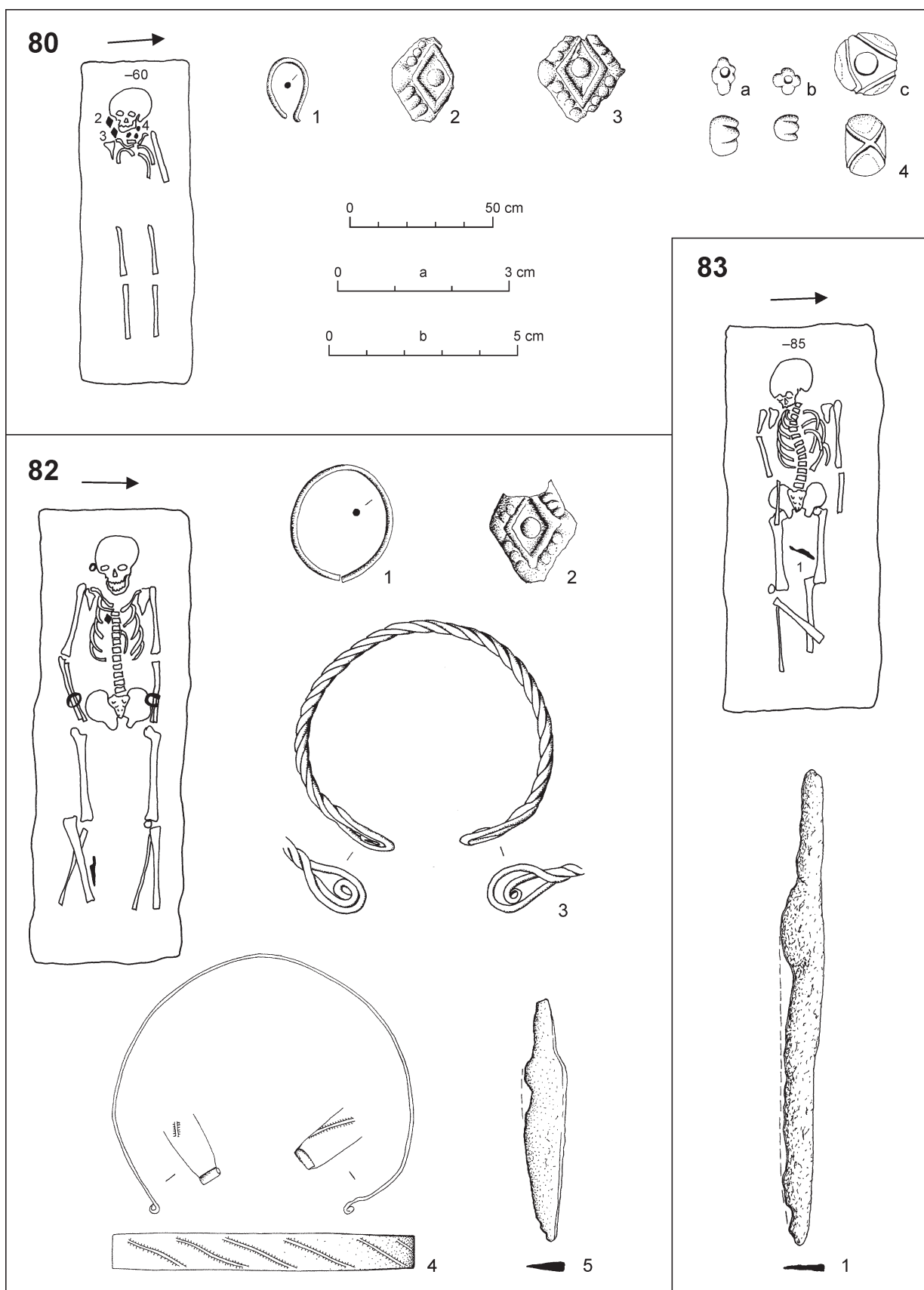
Tab. XVI. Nitra-Horné Krškany. Hroby 71–74 a 78 – plány a nálezy. Mierka: a – 71: 1, 73: 1, 74: 1; b – 71: 2.



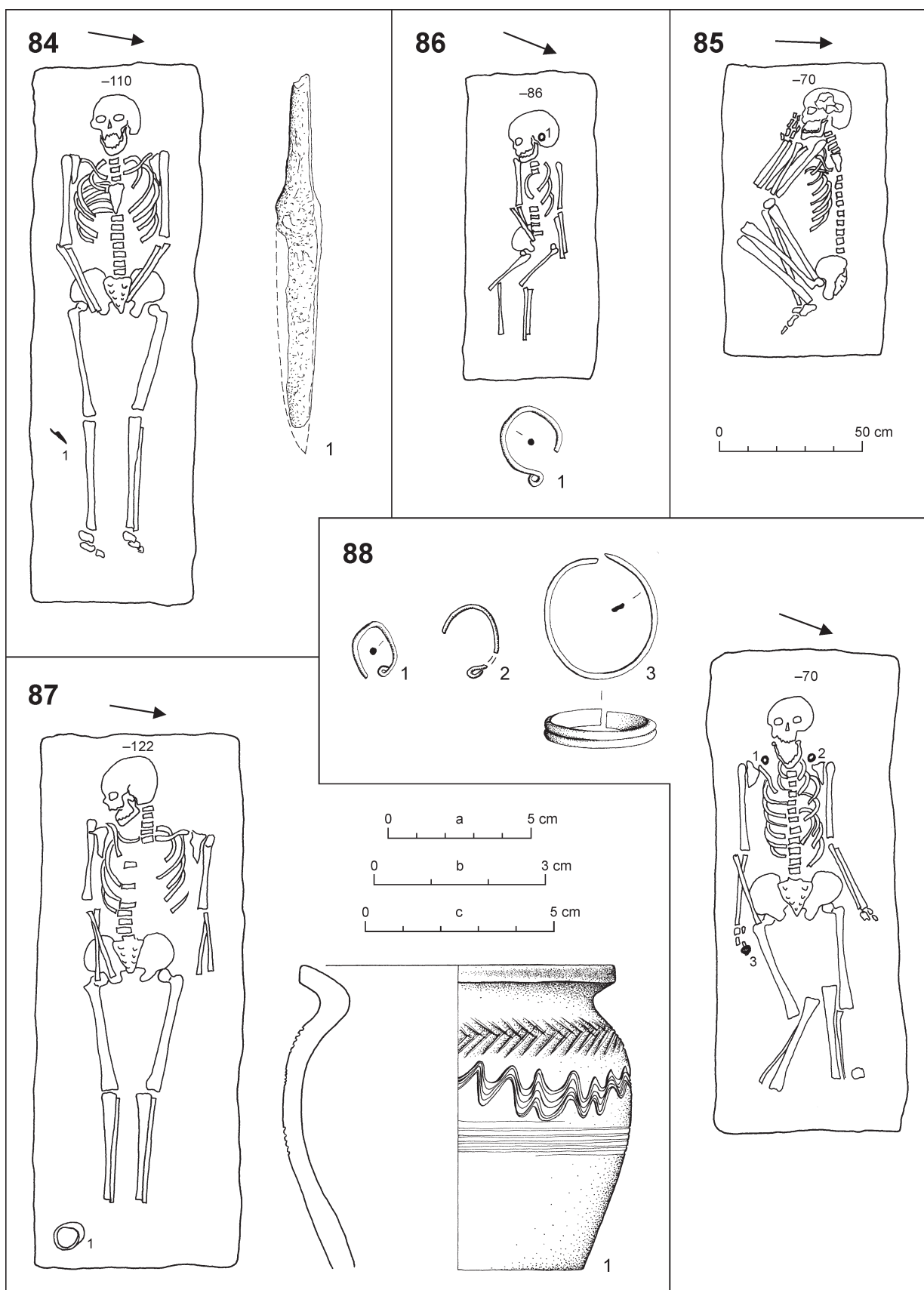
Tab. XVII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 75 a 76 – plány a nálezy. Mierka: a – 75: 7, 76: 3; b – 75: 1–6, 76: 1, 2.



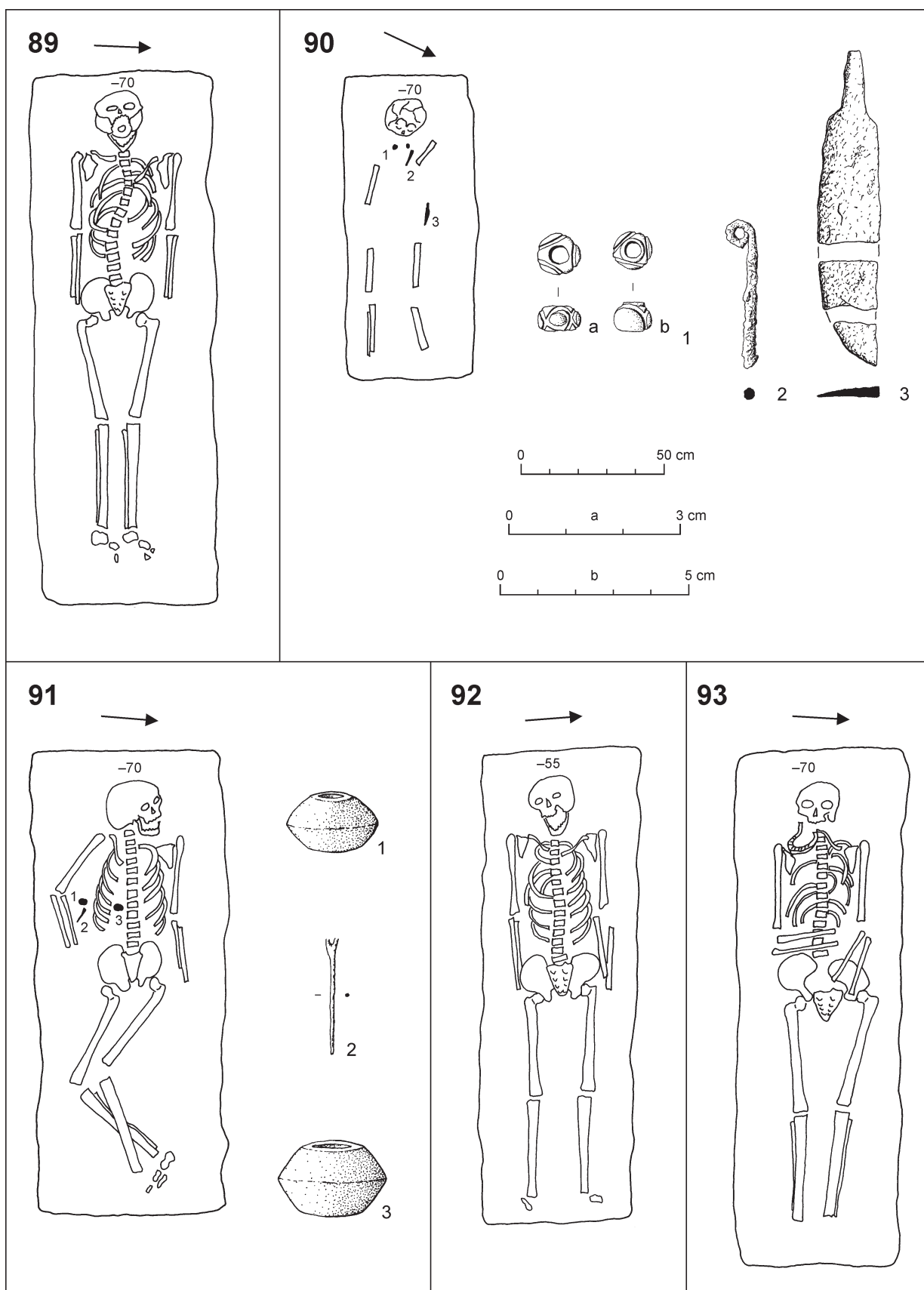
Tab. XVIII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 77, 79 a 81 – plány a nálezy. Mierka: a – 77: 2; 79: 1; b – 81: 1; c – 77: 1.



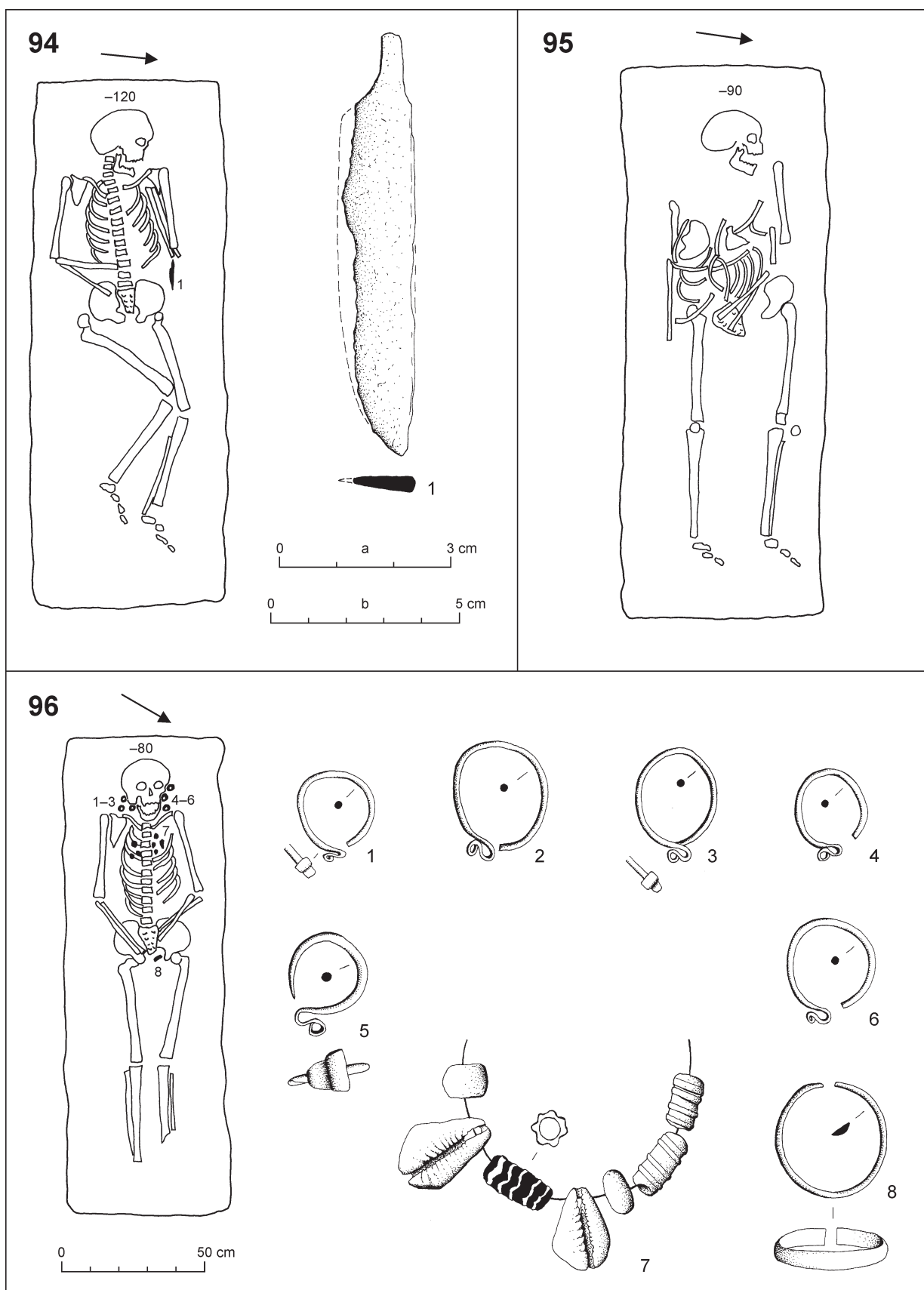
Tab. XIX. Nitra-Horné Krškany. Hroby 80 a 82 – plány a nálezy. Mierka: a – 80: 1–4, 82: 1–4; b – 82: 5, 83: 1.



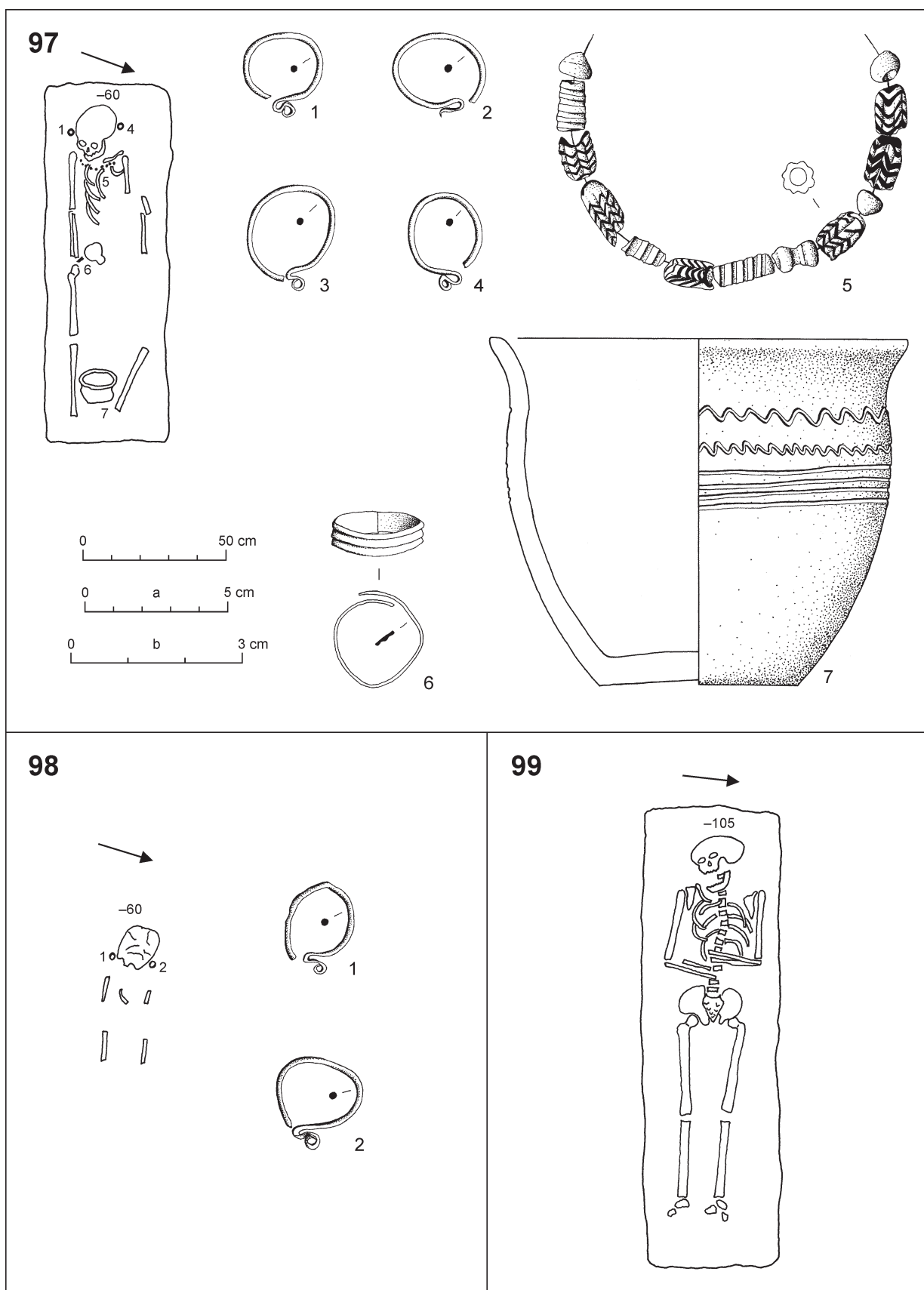
Tab. XX. Nitra-Horné Krškany. Hroby 84–88 – plány a nálezy. Mierka: a – 87: 1; b – 86: 1; 88: 1–3; c – 84: 1.



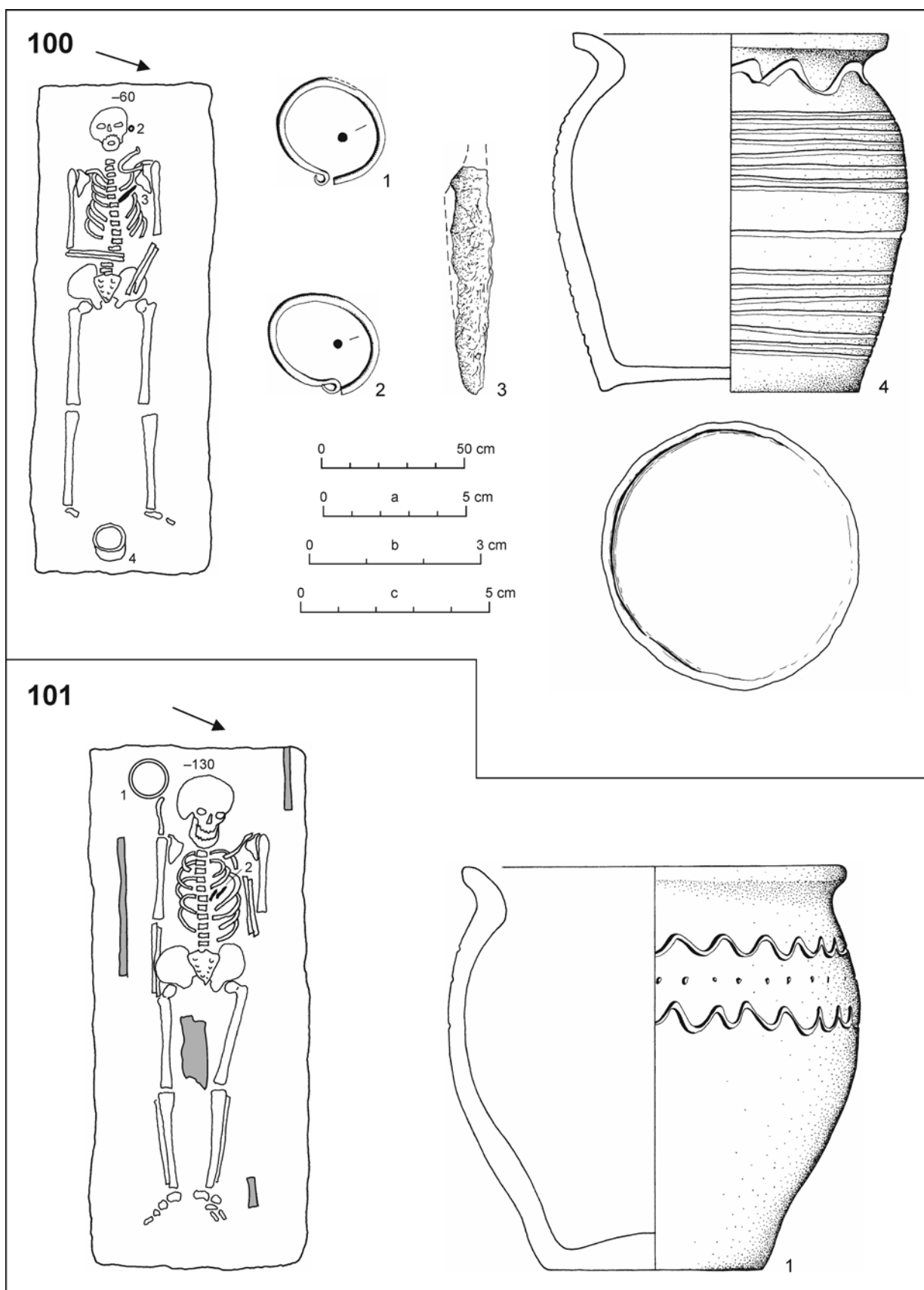
Tab. XXI. Nitra-Horné Krškany. Hroby 89–93 – plány a nálezy. Mierka: a – 90: 1; b – 90: 2, 3, 91: 1–3.



Tab. XXII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 94–96 – plány a nálezy. Mierka: a – 96: 1–8; b – 94: 1.



Tab. XXIII. Nitra-Horné Krškany. Hroby 97–99 – plány a nálezy. Mierka: a – 97: 7; b – 97: 1–6, 98: 1, 2.



Tab. XXIV. Nitra-Horné Krškany. Hroby 100 a 101 – plány a nálezy. Mierka: a – 100: 4, 101: 1; b – 100: 1, 2; c – 100: 3.

LITERATÚRA

- Ácsadi/Nemeskéri 1957 – Gy. Ácsadi/J. Nemeskéri: Paleodemographische Probleme am Beispiel des frühmittelalterlichen Gräberfeld von Halimba-Cseres, Kom. Veszprém. *Homo* 8, 1957, 133–148.
- Bakay 1966 – K. Bakay: Gräberfelder aus dem 10.–11. Jahrhunderten in die Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der fürstlichen Residenz. *Alba Regia* 6/7, 1966, 47–88.
- Bálint 1991 – Cs. Bálint: *Südungarn im 10. Jahrhundert*. Budapest 1991.
- Bartošková 2014 – A. Bartošková: *Budeč. Významné mocenské centrum prvních Přemyslovců*. Praha 2014.
- Bednár 1998 – P. Bednár: Die Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 9.–12. Jahrhundert. In: J. Henning/A. T. Ruttkay (Hrsg.): *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*. Tagung Nitra vom 7. bis 10. Oktober 1996. Bonn 1998, 371–382.
- Csákyová a i. 2013 – V. Csákyová/M. Nagy/A. Csász/P. Makovický/M. Bauerová: Diagnostika archaických vzoriek. *Eruditio – educatio* 8, 2013, 84–95.
- Bende/Lőrinczy 1997 – L. Bende/G. Lőrinczy: A Szegvár – Öromdülői 10.–11. századi temető. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica* 3, 1997, 201–285.
- Čaplovič 1954 – P. Čaplovič: Slovanské pohrebisko v Nitre pod Zoborom. *Slovenská archeológia* 2, 1954, 5–50.
- Demo 2009 – Ž. Demo: *Ranosrednjovekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar – Lijeva Bara (X.–XI. stoljeće)*. Vol. II. Zagreb 2009.
- Dostál 1966 – B. Dostál: *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha 1966.
- Dostál 1970 – B. Dostál: Severovýchodní předhradí Břeclavi-Pohanska. *Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University* E 15, 1970, 117–144.
- Dostál 1982 – B. Dostál: Drobná pohřebiště a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska. *Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University* E 27, 1982, 135–201.
- Dušek 1964 – M. Dušek: Kostrové pohrebisko z X. a XI. stoletia v Dolnom Petri II. *Študijné zvesti AÚ SAV* 14, 1964, 197–218.
- Dušek 1979 – S. Dušek: Velkomoravské pohrebisko v Smoleniciach. *Slovenská archeológia* 27, 1979, 365–373.
- Éry 1968 – K. K. Éry: Reconstruction of Tenth Century Population of Sárbogárd on Basis of Archaeological and Anthropological Data. *Alba Regia* 8/9, 1968, 93–147.
- Frolík 2005 – J. Frolík: Hroby přemyslovských knížat na Pražském hradě. In: K. Tomková (ed.): *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I/1. Castrum Pragensense* 7. Praha 2005, 25–46.
- Frolík 2014 – J. Frolík: Pohřebiště v Lumbeho zahradě, analýza, chronologie, význam. In: J. Frolík (ed.): *Pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě II. Castrum Pragense* 12. Praha 2014, 5–116.
- Frolíková-Kalischová 2014 – D. Frolíková-Kalischová: Pohřebiště z 10. století v Praze-Střešovicích – předběžná zpráva. *Archaeologia historica* 29, 2014, 315–329.
- Fusek 1998 – G. Fusek: Gräber mit Arpadenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra. *Slovenská archeológia* 46, 1998, 71–118.
- Fusek 2003 – G. Fusek: Ein Grab aus Nitra-Šindolka mit einer byzantinischen Münze. In: M. Dulicz (red.): *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*. Lublin – Warszawa 2003, 185–188.
- Fusek 2006 – G. Fusek: Nitra-Šindolka: Stredoveké sídliská a pohrebiská. In: J. Gancarski (red.): *Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich*. Krosno 2006, 135–150.
- Fusek 2009 – G. Fusek: Odtlačky na dnách nádob v Nitre-Šindolke. In: P. Dresler/Z. Měřinský (ed.): *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice*. *Archaeologia Mediaevalis Moravia et Silesiana. Supplementum* 2. Brno 2009, 99–108.
- Fusek 2011 – G. Fusek: Zásahy do hrobov belobrdskej kultúry v Nitre-Šindolke. In: S. Stuchlík (ed.): *Materiály o pohrebním ritu. Druhotné zásahy v hrobech*. *Acta archaeologica Opaviensia* 4. Opava 2011, 119–124.
- Fusek 2012a – G. Fusek: Beitrag zur Typologie der S-förmigen Schläfenringe. In: T. Vida (ed.): *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Gáram Éva tiszteletére. Archeological Studies in Honour of Éva Garam*. Budapest 2012, 803–812.
- Fusek 2012b – G. Fusek: Chronologische Fragen der Nitraer Gräberfelder des 10.–11. Jahrhunderts: das Fallbeispiel Nitra-Šindolka. In: B. Tobias (Hrsg.): *Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik*. Mainz 2012, 89–112.
- Fusek 2016 – G. Fusek: Konische Knochengegenstände aus Nitra. In: T. Csécs/M. Takács (szerk.): *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára*. Győr 2016, 203–208.
- Galuška 1996 – L. Galuška: *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské*. Brno 1996.
- Galuška 2004 – L. Galuška: Velkomoravské hroby reventantů ze Starého Města. In: G. Fusek (zost.): *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*. Nitra 2004, 81–90.
- Gejvall 1960 – N. G. Gejvall: *Westerhaus. Medieval Population and Church in the Light of Skeletal Remains*. Lund 1960.
- van Gennep 1997 – A. van Gennep: *Přechodové rituály*. Praha 1997.
- Giesler 1981 – J. Giesler: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken. *Prähistorische Zeitschrift* 56, 1981, 4–167.
- Hanuliak 1984 – M. Hanuliak: Problematik der Gräberorientierung vom Gesichtspunkt der Aussagefähigkeit. In: P. Šalkovský (red.): *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und andere Ethnika im 6.–10. Jahrhundert*. Nitra 1984, 109–119.
- Hanuliak 1988 – M. Hanuliak: Pohrebisko z 11. storočia v Mani. *Študijné zvesti AÚ SAV* 24, 1988, 101–115.
- Hanuliak 1990 – M. Hanuliak: Aussagefähigkeiten archäologischer Quellen aus Flachgräberfeldern des 9.–12. Jahrhunderts. *Slovenská archeológia* 38, 1990, 147–191.
- Hanuliak 1992a – M. Hanuliak: Gräberfelder der slawischen Population im 10. Jahrhundert im Gebiet der Westslowakei. *Slovenská archeológia* 40, 1992, 243–308.

- Hanuliak 1992b – M. Hanuliak: Pohrebisko z 11. storočia v Bodzi-Holiaroch. *Študijné zvesti AÚ SAV* 28, 1992, 293–317.
- Hanuliak 1993 – M. Hanuliak: Pohrebisko slovanskej populácie z 10. storočia v Bučanoch. *Slovenská archeológia* 41, 1993, 83–112.
- Hanuliak 1994 – M. Hanuliak: *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.–11. storočia (Archeologicko-historické vyhodnotenie)*. Nitra 1994.
- Hanuliak 1998 – M. Hanuliak: Vampirizmus na pohrebiskách z prelomu včasného a vrcholného stredoveku. *Hieron* 3, 1998, 102–105.
- Hanuliak 2001 – M. Hanuliak: *Veľkomoravské pohrebiská na Slovensku. Databáza prameňov*. Nitra 2001. Nepublikovaný rukopis.
- Hanuliak 2004a – M. Hanuliak: Charakter a význam hraníc v časopriestorovej dimenzii pohrebného ritu z mladšieho úseku včasného stredoveku. *Archaeologia historica* 29, 2004, 37–50.
- Hanuliak 2004b – M. Hanuliak: *Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska*. Nitra 2004.
- Hanuliak 2005 – M. Hanuliak: Skizze der Struktur der großmährischen Gesellschaft auf Grund des Gräberfeldmaterials auf dem Gebiet der Slowakei. In: P. Kouřil (Hrsg.): *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas*. Spisy AÚ AV ČR 25. Brno 2005, 271–282.
- Hanuliak 2006 – M. Hanuliak: Detskí jedinci vo veľkomoravskom prostredí na základe pohrebiskových prameňov z územia Slovenska. *Slovenská archeológia* 54, 2006, 259–284.
- Hanuliak 2007 – M. Hanuliak: Duchovná zložka každodenného života veľkomoravských Slovanov. In: E. Nemcová/J. Píšová (ed.): *Cyril a Metod – Slovensko a Európa*. Trnava 2007, 80–91.
- Hanuliak 2011 – M. Hanuliak: Princípy porušovania zomrelých v 9.–10. storočí na Slovensku. In: S. Stuchlík (ed.): *Materiály o pohrebnom ritu. Druhotné zásahy v hrobech*. Acta archaeologica Opaviensia 4. Opava 2011, 125–139.
- Hanuliak 2016 – M. Hanuliak: Sídlišká z 8.–10. storočia v Chľabe. *Slovenská archeológia* 64, 2016, 95–143.
- Hanuliak/Ižóf 2002 – M. Hanuliak/J. Ižóf: Veľkomoravské pohrebisko v Galante (K možnostiam rekonštrukcie poznatkov z fragmentov veľkomoravských pohrebísk). *Slovenská archeológia* 50, 2002, 323–350.
- Hanuliak/Rejholcová 1999 – M. Hanuliak/M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Vyhodnotenie*. Bratislava 1999.
- Hanuliak/Kuzma 2015 – M. Hanuliak/I. Kuzma: *Mužla-Čenkovi II. Osídlenie z 9.–13. storočia*. Nitra 2015.
- Hlavica a i. 2016 – M. Hlavica/V. Nosek/L. Valášková/J. Petřík: Technické značky jako opomíjený pramen? Fotogrammetrická analýza den nádob z veľkomoravských hrnčiaršských dílén ze Starého Města (okr. Uherské Hradiště), polohy „U Víta“. *Archeologické rozhledy* 68, 2016, 381–409.
- Holeščák 2016 – M. Holeščák: Terminológia a typológia diaľkových zbraní z obdobia včasného stredoveku na území Slovenska. *Študijné zvesti AÚ SAV* 59, 2016, 5–24.
- Holeščák 2017 – M. Holeščák: *Výbava stredovekého lukostrelca v severnej časti Karpatskej kotliny*. Dizertačná práca. Archeologický ústav SAV. Nitra 2017. Nepublikované.
- Hrubý 1955 – V. Hrubý: *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště Na valách*. Praha 1955.
- Chorváthová 1993 – L. Chorváthová: Pohrebné hry, strázenie mŕtveho a vampirizmus v strednej Európe. In: E. Krekovič (zost.): *Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava 1993, 76–87.
- Chorváthová 2001 – L. Chorváthová: Slovenský ľudový pohrebný obrad v slovanskom kontexte. In: J. Botík (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitým zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava 2001, 33–49.
- Chropovský 1955 – B. Chropovský: Výskum pohrebiska v Košútoch. *Slovenská archeológia* 3, 1955, 264–275.
- Chropovský 1962 – B. Chropovský: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. *Slovenská archeológia* 10, 1962, 175–240.
- Chropovský 1978 – B. Chropovský: Pohrebisko z 9.–10. storočia v Nitre pod Zoborom. *Slovenská archeológia* 26, 1987, 99–122.
- Jágerová 2001 – Slovenský pohreb. In: J. Botík (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitým zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava 2001, 13–31.
- Jelínková 1999 – D. Jelínková: *Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. Katalog*. Brno 1999.
- Jelínková 2005 – D. Jelínková: Příspěvek k poznání ženského oděvu ve střední a mladší době hradištní. *Archeologické rozhledy* 57, 2005, 549–560.
- Kalousek 1971 – F. Kalousek: *Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela*. Brno 1971.
- Kavánová 1995 – B. Kavánová: Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: F. Daim/L. Poláček (Hrsg.): *Studien zur Burgwall von Mikulčice I*. Brno 1995, 113–378.
- Kiss 1983 – A. Kiss: *Baranya megye X–XI. századi sírleletei*. Budapest 1983.
- Kiss 1985 – A. Kiss: Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jh. In: H. Friesinger/F. Daim (Hrsg.): *Bayern und ihre Nachbarn 2*. Wien 1985, 217–379.
- Klanica 1985 – Z. Klanica: Mikulčice-Klášteřisko. *Památky archeologické* 76, 1985, 474–539.
- Klanica 2006 – Z. Klanica: *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště I. Příspěvek ke chronologii časně středověké hmotné kultury ve střední Evropě*. Spisy AÚ AV ČR 28. Brno 2006.
- Kolník 1971 – T. Kolník: Včasnostredoveké pohrebisko v Abraháme, okr. Trnava. Antropologie raněstředověkého pohřebiště v Abrahámu. *Sborník Národního muzea v Praze* 27. Serie A. Historie. Praha 1971, 58–66.
- Korošec 1999 – P. Korošec: *Nekropola na Ptujskem Gradu*. Ptuj 1999.
- Košta 2008 – J. Košta: Několik poznámek k chronologii pohřebiště u VI. kostela v Mikulčicích. *Studia Mediaevalia Pragensia* 8, 2008, 277–296.
- Kovács 2000 – L. Kovács: Haben die landnehmenden Ungarn Kaurischnecken als Geld gehabt? *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae* 51, 2000, 473–487.
- Kouřil 2008 – P. Kouřil: Kostel číslo 8 v Mikulčicích a jeho archeologický výzkum. In: L. Galuška/P. Kouřil/

- J. Mitáček (ed.): *Východní Morava v 10.–14. století*. Brno 2008, 53–79.
- Langó 2000 – P. Langó: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és idejéhez. *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 42, 2000, 33–57.
- Laval 2016 – F. Laval: Co je kostel? K počátkům šlechtických sídel českého středověku. *Archeologické rozhledy* 68, 2016, 47–90.
- Liptáková 1963 – Z. Liptáková: Slovanské pohrebisko z X.–XI. storočia v Úľanoch nad Žitavou. *Slovenská archeológia* 11, 1963, 223–236.
- Lukačka 2002 – J. Lukačka: Cestná sieť v Nitre a v jej najbližšom okolí v 13. a 14. storočí. In: R. Marsina (zost.): *Nitra v slovenských dejinách*. Martin 2002, 208–211.
- Lutovský 1998 – M. Lutovský: Dvacet džbánů medoviny a bezbožné kratochvíle. O pohřbívání trochu jinak. *Archeologické rozhledy* 50, 1998, 790–800.
- Macháček a i. 2016 – J. Macháček/P. Dresler/R. Přichystalová/V. Sládek: *Břeclav-Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí*. Brno 2016.
- Mařík 2009 – J. Mařík: *Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku*. Praha 2009.
- Navrátilová 1989 – A. Navrátilová: K analýze tendencí vývoje rodinných obřadů na současné vesnici. Obřady spojené s úmrtím a pohřbem. *Český lid* 76, 1989, 149–156.
- Navrátilová 2004 – A. Navrátilová: *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004.
- Nevizánsky 1979 – G. Nevizánsky: Pohrebisko z konca 9. a z 10. storočia v Bešeňove. *Slovenská archeológia* 27, 1979, 375–404.
- Nevizánsky 1982 – G. Nevizánsky: Příbytky s jazykovitým vchodovým výklenkom v Kameníne. *Castrum Novum* 1, 1982, 63–75.
- Nevizánsky 1991 – G. Nevizánsky: Staromaďarské kostrové pohrebiská z 10. storočia v Nesvadoch. *Archeologické rozhledy* 43, 1991, 259–284.
- Nezvalová 2016 – L. Nezvalová: Anomálie na stredovekých pohrebiskách – prejav okrajových skupín obyvateľstva? *Archaeologia historica* 41, 2016, 263–284.
- Nezvalová 2018 – L. Nezvalová: *Ľudia na okraji stredovekej spoločnosti*. Dizertačná práca. Archeologický ústav SAV. Nitra 2018. Nepublikované.
- Novotný 1964 – B. Novotný: Slovanské radové pohrebisko v Šarovciach, okr. Levice. *Musaica* 4. *Sborník Filozofickej fakulty Komenského* 15, 1964, 65–80.
- Pavlovičová 1996 – E. Pavlovičová: K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí. *Slovenská archeológia* 44, 1996, 95–153.
- Petőnyi 1994 – S. Petőnyi: *Eggs. Games and Toys*. Krems 1994.
- Profantová 2013 – N. Profantová: Ke změnám ve vývoji hmotné kultury 10. století v Čechách. *Archaeologia historica* 38, 2013, 27–44.
- Prokeš 2007 – L. Prokeš: *Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu /ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami/*. *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana. Supplementum* 1. Brno 2007.
- Rejholcová 1976 – M. Rejholcová: Pohrebisko z 10.–11. storočia v Hurbanove-Bohatej. *Slovenská archeológia* 24, 1976, 191–230.
- Rejholcová 1979 – M. Rejholcová: Pohrebisko z 10. storočia v Zemnom. *Slovenská archeológia* 27, 1979, 405–436.
- Rejholcová 1995a – M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie)*. *Analýza*. Nitra 1995.
- Rejholcová 1995b – M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie)*. *Katalóg*. Nitra 1995.
- Révész 1987 – L. Révész: Lyraförmige Schnalen in dem Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 39, 1987, 257–285.
- Révész 1996 – L. Révész: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történelhöz*. Miskolc 1996.
- Ruttkay, A. 1976 – A. Ruttkay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). *Slovenská archeológia* 24, 1976, 245–395.
- Ruttkay, M. 2005 – M. Ruttkay: Niektoré objavy v Nitre a okolí zo včasného a vrcholného stredoveku. In: M. Ruttkay (zost.): *Dávne dejiny Nitry a okolia vo svetle najnovších archeologických nálezov*. Nitra 2005, 55–75.
- Ruttkay, M. 2006 – M. Ruttkay: Nové staromaďarské pohrebisko v Lužiankach. *AVANS* 2004, 2006, 165–167.
- Slivka 1998 – M. Slivka: Rekonštrukcia cestnej siete na Slovensku (Súčasný stav bádania a jeho perspektívy). *Archaeologia historica* 23, 1998, 259–279.
- Smetánka 1993 – Z. Smetánka: Archeologie dětství. *Historický obzor* 4, 1993, 78–82.
- Smetánka 2014 – Z. Smetánka: Vejce a skořápky vajec. In: J. Frolík (ed.): *Pohřebiště v Lumbelu zahradě na Pražském hradě II. Castrum Pragense* 12. Praha 2014, 117–128.
- Smith 2005 – J. M. H. Smith: *Europe after Rome: A New Cultural History 500–1000*. Oxford – New York 2005.
- Staššíková-Štukovská/Hložek 2009 – D. Staššíková-Štukovská/M. Hložek: Materiál korálikov z hrobu č. 78 z Kostolian pod Tribečom. *Monumentorum Tutela. Ochrana pamiatok* 21, 2009, 73–90.
- Staššíková-Štukovská/Ungerma 2009 – D. Staššíková-Štukovská/Š. Ungerman: Sklené koráliky z včasnostredovekého pohrebiska v Dolních Věstonicích. In: P. Dresler/Z. Měřinský (ed.): *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice*. *Archaeologia Mediaevalis Moravia et Silesiana. Supplementum* 2. Brno 2009, 136–149.
- Sýkorová 1991 – L. Sýkorová: Viera a vedomosti ľudu v Čičmanoch v minulosti a dnes. *Vlastivedný zborník Považia* 16, 1991, 169–179.
- Szabó 1980 – J. Gy. Szabó: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege. *Az Egri Múzeum Évkönyve* 16–17, 1978–1979. Eger 1980, 45–136.
- Szóke 1962 – B. Szóke: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. *Régeszeti Tanulmányok* I. Budapest 1962.
- Thurzo a i. 2013 – M. Thurzo/A. Šefčáková/T. Šimková/G. Fusek: Nitra-Šindolka – pohrebisko belobrdskej kultúry (10.–11. stor. n. l.): Základná antropologicko-demografická charakteristika. *Zborník SNM. Prírodné vedy* 59, 2013, 101–121.
- Točík 1960 – A. Točík: Radové pohrebisko devínskeho typu z XI. storočia v Mlynárčiach pri Nitre. *Slovenská archeológia* 8, 1960, 269–283.

- Točík 1968 – A. Točík: *Altmagyarische Gräberfelder in der Slowakei*. Bratislava 1968.
- Točík 1971 – A. Točík: *Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei*. *Slovenská archeológia* 19, 1971, 135–276.
- Točík 1979 – A. Točík: K otázkam etnicity pohrebísk z 10. storočia na Slovensku. In: *Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.–13. storočí*. Nitra 1979, 68–94.
- Točík 1992 – A. Točík: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí. *Študijné zvesti AÚ SAV* 28, 1992, 5–248.
- Točík/Paulík 1979 – A. Točík/J. Paulík: Mohyla z mladšej doby bronzovej a pohrebisko z 11. storočia v Čápure. *Slovenská archeológia* 27, 1979, 87–124.
- Tomková 2005 – K. Tomková: Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – Charakteristika a vývoj. In: K. Tomková (ed.): *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I/1*. Castrum Pragense 7. Praha 2005, 159–196.
- Turčan 1993 – V. Turčan: K funkcii vody v pohrebnom rituáli včasnostredovekých Slovanov. In: E. Krekovič (zost.): *Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava 1993, 55–57.
- Vavruš 2000 – J. Vavruš: *Nové pohľady na interpretáciu pohrebísk 10. storočia z juhozápadného Slovenska*. Dizertačná práca. Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava 2000. Nepublikované.
- Vavruš 2008 – J. Vavruš: Prvá maďarská generácia v archeologických a písomných prameňoch. In: T. Štefanovičová/D. Hulínek (zost.): *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava 2008, 183–193.
- Vendtová 1969 – V. Vendtová: Slovanské osídlenie Pobedima a okolia. *Slovenská archeológia* 17, 1969, 119–224.
- Vereščáková 2014 – J. Vereščáková: Fenomén orientácie v hrobej archeológii vo včasnóm stredoveku. *Musaica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* 28, 2014, 113–126.
- Vondráková 1994 – M. Vondráková: *Malé Kosihy II. Antropologický rozbor pohrebiska z 10.–11. storočia*. Nitra 1994.
- Vondráková 1996 – M. Vondráková: Feststellungsmöglichkeiten der Anthropologie über die Ethnizität der Populationen aus Gräberfeldern der sog. Bijelo-Brdo-Kultur. In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*. Nitra 1996, 409–420.
- Vondráková/Hanuliak 2006 – M. Vondráková/M. Hanuliak: Výnimočné formy polôh telesných zvyškov pochovaných v Malých Kosihách z pohľadu antropológie. *Ve službách archeologie* 7, 2006, 369–380.
- Zábojník 1985 – J. Zábojník: Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci. *Študijné zvesti AÚ SAV* 21, 1985, 205, 216.

Rukopis prijatý 4. 2. 2019

Abstract translated by Ludmila Hanuliaková
Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk

Gräberfeld des 10.–11. Jahrhunderts in Nitra-Horné Krškany

Milan Hanuliak – †Bohuslav Chropovský

ZUSAMMENFASSUNG

Die Fundstelle befindet sich im Stadtteil Horné Krškany, der am Rand des Kernes der historischen Nitra (Abb. 1) liegt. Sie wurde im Jahr 1964 und 1967 untersucht. Auf einer Fläche von 2050 m² hat man 101 Gräber freigelegt. Ungefähr weitere 46 Gräber haben die Ausgrabungen der Erdmaschinen (Abb. 2) vernichtet. Die Gräber sind unregelmäßig verteilt. Sie konzentrieren sich in neun Gruppen (I–IX; Abb. 3). In ihrem Rahmen sind

Individuen bestattet, die durch verschiedene Verwandtschaftsbindungen verknüpft sind. Die Zahl der Gräber aus dem ältesten Teil, der im nordöstlichen Rand der Nekropole liegt, ist nicht bekannt, da dieser archäologisch nicht untersucht wurde.

In den Lagen der Körper der Bestatteten überwiegt eine übermäßige Homogenität. Eine Ausnahme bilden nur die außergewöhnlichen Lagen der oberen Gliedmaßen

(Abb. 4; 5), ihr Verhältnis gegenüber den traditionellen Varianten ist niedrig. Vielleicht auch deshalb sind uns die Gründe ihrer Entstehung unbekannt. In zwei Gräbern lagen Individuen in einer außergewöhnlichen Lage auf dem Bauch und auf der rechten Seite (Taf. II: 12; XX: 85), in weiteren zwei Fällen waren die Knochen von oberer Hälfte des Körpers absichtlich geschoben (Abb. 6; Taf. II: 15; XXII: 95). Diese Äußerungen gehören zu den vorchristlichen Maßnahmen, die die gefürchteten Individuen hindern sollten, den postmortalen Weg in traditionellem unterweltlichem Milieu zu beenden. Die Homogenität überwiegt auch in der Form und den Ausmaßen der Grabgruben. Eine Ausnahme bilden nur Gräber mit überdurchschnittlicher Tiefe (Abb. 7).

Das Bestattungsinventar stammt aus 55 Gräbern. Es setzt sich aus 38 Grundtypen und ihrer Varianten (Abb. 9; 13) zusammen. Anhand der Verwendung im irdischen Leben wurden die Funde in fünf Materialgruppen verteilt. Ihr Vorkommen hat unterschiedliche Frequenz (Abb. 8). Wertvolle Resultate gewährten typologische Analysen der Gegenstände, weil sie um analogische Exemplare aus anderen Fundstellen, gemeinsames Vorkommen mit anderen Typen der Funde, um Verteilung auf dem Gräberfeld (Abb. 10–12; 14; 15) ergänzt wurden. Die gewonnenen Informationen haben Unterstützung zur Annäherung der Grundcharakteristik über das Gräberfeld, teilweise auch über der Kommunität, die auf ihm bestattete, verleiht.

Aus dem chronologischen Gesichtspunkt ist wichtig die Begrenzung der Bestattung, ab dem Anfang des 10. bis zur Wende des 10. und 11. Jh. In dieser Zeit lässt sich die Periode eines älteren, mittleren und jüngeren Horizontes ausgliedern. In den zweiten Viertel des 11. Jh. gehört ein kurzer Abschnitt aus dem späten Horizont. Während ihn hat sich nach kurzem Hiat zum Rand des untergangenen Gräberfeldes eine kleine Gruppe von Gräbern, platziert in der IX. und teilweise auch in der VIII. Gruppe (Abb. 19), zugeordnet. Die Datierung der Gräber gewährte Möglichkeit den Hergang der Bestattung zu präzisieren und die innere Struktur des Gräberfeldes auszuarbeiten. Diese besteht aus Gruppen, angeordnet in drei gleichlaufende Streifen, die vertikal verbunden sind. Dieses Bild ist

nicht komplett, weil die ältesten Gruppen der Gräber aus dem nordöstlichen Rand des Gräberfeldes nicht untersucht wurden.

Die Ausführung mehr komplexen Vorstellungen über der Kommunität haben die fehlenden Resultate einer fachlichen Bearbeitung des anthropologischen Materials beträchtlich beschränkt. Auch deshalb ist die Zahl der Individuen, verteilt in Gruppen anhand des Geschlechtes und des Alters, nicht bekannt. Auf Grund der Länge der Skelette wurden die Bestatteten nur auf sieben Halbwüchsige und 25 Kinder geteilt, die restliche Zahl bildeten die Erwachsenen. Nach der demographischen Analyse, ausgearbeitet auf Grund des Vorganges der Bestattung, hat sich die Zahl der Mitglieder der Kommunität vermindert bis das Gräberfeld unterging. Die Lage der Siedlung wurde nicht lokalisiert. Deshalb wissen wir nicht, ob die Beendigung der Bestattung mit der Verlegung der Siedlung in eine andere Lage verbunden war. Beschränkte Möglichkeiten haben nur sieben Individuen ausgegliedert, sie waren in tieferen Grabgruben bestattet und wiesen auf ein höheres soziales Status hin. Die bedeutendste Stellung hatte offenbar ein erwachsener Mann, niedergelegt im Grab mit über die Norm gehenden Ausmaßen, ergänzt um aus Holz erbaute Konstruktion (Taf. XXIV: 101). Anhand des Grabinventars, zusammengesetzt aus Gegenständen großmährischen, osteuropäischen und Bijelo Brdo-Ursprungs und den Elementen des Bestattungsritus haben das Gräberfeld die einheimischen slawischen Bewohner gebildet. Ihre ethnische Basis hat sich grundsätzlich auch im mittleren Horizont nicht geändert, wenn einige Gegenstände osteuropäischen Ursprungs zur Verwendung kamen, und auch nicht die Gegenstände des Bijelo Brdo-Ursprungs während des jüngeren Horizontes. Es kann jedoch nicht ausgeschlossen werden, dass in die Kommunität einige Einzelwesen aus der magyarischen Population, die in dem umliegenden Milieu lebten, aufgenommen wurden. Eine fortlaufende Legung der Messer und der Tongefäße auch während des jüngeren Horizontes der Bestattung deutet an, dass in den Vorstellungen der Einwohner die vorchristlichen Ansichten überdauert hatten. Es fehlen mehr überzeugende Belege über der christlichen Religion.

Abb. 1. Territorium von Nitra mit Lage der bearbeiteten Fundstelle.

Abb. 2. Nordöstlicher Abschnitt des Katasters von Horné Krškany mit Lage des Gräberfeldes.

Abb. 3. Plan des Gräberfeldes. Legende: a – Grab mit Umrissen der Grabgrube; b – unterschiedlicher Stand der Erhaltung der körperlichen Überreste ohne Umrisse der Grabgrube; c – Umfassungslinien der Gruppen der Gräber; d – I–IX – Markierung der Grabgruppen.

Abb. 4. Lage der oberen Extremitäten. A – markante Abweichungen; B – extreme Abweichungen.

Abb. 5. Das Vorkommen von registrierten Varianten der Lagen der oberen Gliedmaßen (A, B – laut Abb. 4).

Abb. 6. Verteilung der Gräber mit verfolgten Elementen. Legende: a – markante Abweichungen in der Lage der oberen Gliedmaßen; b – extreme Abweichungen in der Lage der oberen Gliedmaßen; c – außergewöhn-

liche Lage des Körpers; d – absichtlich beschädigter Körper.

Abb. 7. Verteilung der Gräber mit überdurchschnittlichen Tiefen.

Abb. 8. Das Vorkommen von Haupttypen der Gegenstände und ihrer Varianten in den materiellen Gruppen. 1 – Schmuck; 2 – Bestandteile der Bekleidung; 3 – Gegenstände des täglichen Bedarfs; 4 – Militaria; 5 – Gegenstände kultischen Charakters.

Abb. 9. Typologische Zusammensetzung des Schmuckes. 1–7 – den Kopf schmückende Gegenstände; 8–17 – den Hals schmückende Gegenstände; 18–23 – die obere Gliedmaßen schmückende Gegenstände.

Abb. 10. Verteilung der Gräber mit dem Kopfschmuck. Legende: a – Ohrringe (Typ 1, 2); b – Ohrring, Schläfenring (Typ 2, 4); c – Schläfenring (Typ 4); d – Schläfenringe (Typ 4, 5); e – Schläfenringe (Typ 3, 4);

- f – Schläfenring (Typ 3); g – Schläfenring (Typ 6); h – Zierplaketten (Typ 7).
- Abb. 11. Verteilung der Gräber mit dem Halsschmuck. Legende: a – Perlen (Typ 8–12); b – Perlen, Anhänger; c – Anhänger (Typ 13–17).
- Abb. 12. Verteilung der Gräber mit Schmuck der oberen Gliedmaßen und den Bestandteilen der Bekleidung. Legende: a – Armbänder (Typ 18, 19); Ringe (Typ 20–23); c – Bestandteile der Bekleidung (Typ 24–26).
- Abb. 13. Typologische Zusammensetzung der Gegenstände. 24–26 – Bestandteile der Bekleidung; 27–32 – Gegenstände des täglichen Bedarfs; 33 – Militaria; 34–38 – Gegenstände kultischen Charakters.
- Abb. 14. Verteilung der Gräber mit ausgewählten Funden. Legende: a – Messer (Typ 30); b – sonstige Gegenstände kultischen Charakters (Typ 34, 35, 37, 38); c – Pfeilspitzen, Tongefäße (Typ 33, 36); d – Messer und Gegenstände kultischen Charakters.
- Abb. 15. Verteilung der Gräber mit ausgewählten Funden. Legende: a – Tongefäß (Typ 36); b – sonstige Gegenstände des täglichen Bedarfs (Typ 27, 29, 31, 32); c – Tongefäß und Gegenstand des täglichen Bedarfs.
- Abb. 16. Ausgesonderte Gruppen der Tongefäße. 1–6 – Gefäße aus der 1. Gruppe; 7–9 – Gefäße aus der 2. Gruppe.
- Abb. 17. Ausgesonderte Gruppen der Tongefäße. 1–6 – Gefäße aus der 3. Gruppe; 7–10 – Gefäße aus der 4. Gruppe.
- Abb. 18. Kombinatorische Tabelle mit auf der horizontalen Linie platzierten Gegenständen (Typen nach Abb. 9; 13) in den zugehörigen Gräbern, platziert auf der vertikalen Linie.
- Abb. 19. Verteilung der Gräber aus den ausgesonderten Horizonten der Bestattung. Legende: a – Gräber aus dem älteren Horizont; b – Gräber ohne Inventar aus dem älteren Horizont; c – Gräber aus dem mittleren Horizont; d – Gräber ohne Inventar aus dem mittleren Horizont; e – Gräber aus dem jüngeren Horizont; f – Gräber ohne Inventar aus dem jüngeren Horizont; g – Gräber aus dem späten Horizont.
- Abb. 20. Das Vorkommen der materiellen Gruppen mit betreffenden Gegenständen. 1 – Gegenstände des täglichen Bedarfs; 2 – Militaria; 3 – Schmuck; 4 – Bestandteile der Bekleidung; 5 – Gegenstände kultischen Charakters. Legende: a – großmährische Gräberfelder; b – Gräberfeld in Nitra-Horné Krškany.
- Taf. I. Gräber 1–7 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 1: 1–3; 2: 1, 2; b – 7: 1.
- Taf. II. Gräber 8–15, 17, 20, 23 und 25 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 8: 3; b – 8: 1, 2.
- Taf. III. Gräber 16, 18 und 19 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 16: 4; 19: 2; b – 16: 1, 2; 18: 1; 19: 1.
- Taf. IV. Gräber 21 und 22 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 22: 3, 4; b – 21: 1; 22: 1; c – 21: 2; 22: 2.
- Taf. V. Gräber 24 und 28 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 24: 2; b – 28: 1; c – 24: 1, 3.
- Taf. VI. Gräber 26, 27, 29 und 30 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 30: 1; b – 29: 1; c – 29: 2–4.
- Taf. VII. Gräber 31–33 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 32: 3; b – 32: 1, 2.
- Taf. VIII. Gräber 34–37 und 39 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 34: 1, 2; b – 35: 1; 39: 1.
- Taf. IX. Gräber 38 und 40 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 38: 5; b – 38: 1–4.
- Taf. X. Gräber 41–45 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 44: 1; b – 42: 1–4.
- Taf. XI. Gräber 46–50, 52 und 54 – Pläne und Funde.
- Taf. XII. Gräber 51 und 53 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 51: 1–3; 5–7; 53: 2; b – 51: 4; 53: 1, 3.
- Taf. XIII. Gräber 55–60 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 58: 1; b – 55: 1, 2.
- Taf. XIV. Gräber 61–64, 66–68 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 61: 1; b – 61: 2; 64: 1.
- Taf. XV. Gräber 65, 69 und 70 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 65: 2, 3; b – 65: 1; 71: 1–4; c – 69: 1.
- Taf. XVI. Gräber 71–74 und 78 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 71: 1; 73: 1; 74: 1; b – 71: 2.
- Taf. XVII. Gräber 75 und 76 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 75: 7; 76: 3; b – 75: 1–6; 76: 1, 2.
- Taf. XVIII. Gräber 77, 79 und 81 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 77: 2; 79: 1; b – 81: 1; c – 77: 1.
- Taf. XIX. Gräber 80 und 82 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 80: 1–4; 82: 1–4; b – 82: 5; 83: 1.
- Taf. XX. Gräber 84–88 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 87: 1; b – 86: 1; 88: 1–3; c – 84: 1.
- Taf. XXI. Gräber 89–93 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 90: 1; b – 90: 2, 3; 91: 1–3.
- Taf. XXII. Gräber 94–96 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 96: 1–8; b – 94: 1.
- Taf. XXIII. Gräber 97–99 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 97: 7; b – 97: 1–6; 98: 1, 2.
- Taf. XXIV. Gräber 100 und 101 – Pläne und Funde. Maßstab: a – 100: 4; 101: 1; b – 100: 1, 2; c – 100: 3.

